

ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI

3

1-qism

*Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
3-sinfi uchun darslik*

*O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi
nashrga tavsiya etgan*

Yangi nashr

Toshkent – 2022

UO'K 811.512.133(075.3)
KBK 81.2(5O'zb)ya71
O 58

Tuzuvchilar:

Iroda Azimova, Klaraxon Mavlonova, Sa'dullo Quronov,
Shokir Tursun, Zeboxon Ro'zmetova

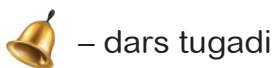
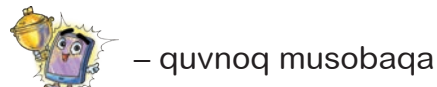
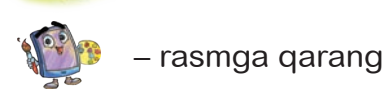
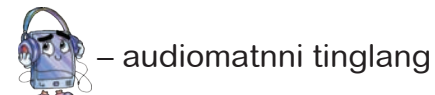
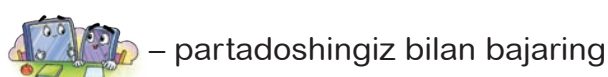
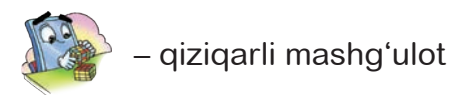
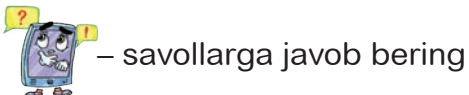
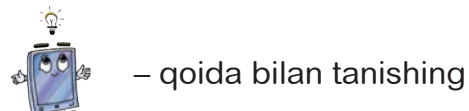
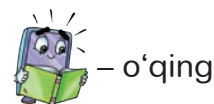
Xalqaro ekspert:

Lannuzzi Susan

Taqrizchilar:

- B. Mengliyev** – filologiya fanlari doktori, professor.
M. Shodiyeva – Qashqadaryo viloyati XTXQTMOHM maktabgacha,
boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrasini mudiri.
S. Abdurahmonova – Nukus shahridagi 38-maktab boshlang'ich
sinf o'qituvchisi.
K. Egamqulova – Namangan viloyati Mingbuloq tumanidagi
15-IDUM boshlang'ich sinf o'qituvchisi.
N. Paxritdinova – Toshkent shahri Yashnobod tumanidagi
67-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

SHARTLI BELGILAR:

Ona tili va o'qish savodxonligi. 1-qism [Matn]: darslik 3-sinf uchun /
K. Mavlonova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022. – 144 b.

*UNICEFning O'zbekistondagi vakolatxonasi
bilan hamkorlikda tayyorlandi.*

*Respublika maqsadli kitob jamg'armasi mablag'lari
hisobidan chop etildi.*

*Original maket va dizayn konsepsiyasi
Respublika ta'lim markazi tomonidan ishlandi.*

ISBN 978-9943-7299-2-6

© Respublika ta'lim markazi, 2022

M U N D A R I J A

Mustaqillik
maydoni

5

G'aroyib bolalar

15

Jamoat transporti

23

O'zbekistonning
o'ziga xos tabiati

31

Antarktida – muz saltanati

38

Dunyo okeanlari

44

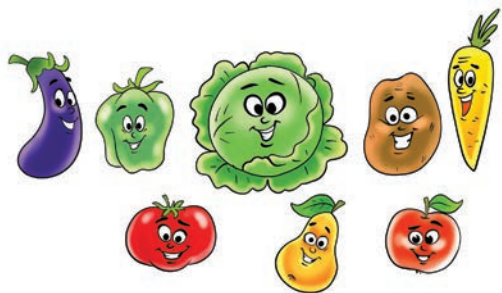
Baraka daryosi

53

Salomatlik garovi

62

Vitaminlar 69

77 Tabiatni asraymiz

Virus nima? 85

94 Dangasalik – yomon illat

Tomorqa 102

111 Jamg'arma pullarim

Yetti xazina 121

131 Qizil sayyora

MUSTAQILLIK MAYDONI

Rasmlarga qarang. O‘ylab ko‘ring-chi, ularda qayer aks etgan? Siz bu joylarni bilasizmi?

1. Rasmdagi joylarni tanidingizmi? Ular nima deb ataladi?
2. Rasmdagi haykal yoki binolarning nomini bilasizmi?
3. Sizningcha, ularning qaysi biri eng chiroyli? Nima uchun?
4. Siz me'mor bo'lganingizda, ularning qayerini o'zgartirgan bo'lardingiz?
5. Siz bu joyga borganmisiz? Agar borgan bo'lsangiz, qachon borgansiz? Kim bilan borgansiz? Nimalar esingizda qolgan?
6. Agar bormagan bo'lsangiz, borishni istaysizmi? Qachon va kim bilan borgan bo'lardingiz?

Quyidagi nomlar qaysi rasmdagi inshoot nomi ekanini ayting.

Mustaqillik va ezgulik monumenti

Vazirlar Mahkamasi binosi

Senat binosi

Ezgulik arkasi

Metroning “Mustaqillik maydoni” bekati

1. Yuqorida berilgan rasmlardan qaysi biri sizga ko‘proq yoqdi? Nima uchun? Savolga yozma javob bering.

Mustaqillik maydoni haqidagi audiomatni tinglang.

1. Mustaqillik maydoni qayerda joylashgan?
2. Mustaqillik maydoni yaqinidan qanday kanal oqib o‘tadi?
3. Bu yer qachondan “Mustaqillik maydoni” deb nomlana boshlagan?
4. Mustaqillik maydonidagi arka nima deb ataladi? Uning peshtoqida nima tasvirlangan?
5. Mustaqillik monumentini tasvirlab bering. U nimani ifodalaydi?
6. Baxtiyor ona haykali qachon o‘rnatilgan?
7. Mustaqillik maydoni yaqinida yana qanday maydon bor?
8. Maydon to‘rida qanday haykal bor?
9. Mangu olov nima uchun yoqilgan?

QR kod orqali Google xaritaga kirib, Mustaqillik maydonining joylashuvi, binolar rasmi bilan tanishing. Qaysi bino qanday joylashganiga, monumentlarning o‘rniga diqqat qiling, ularning nomini ayting.

Tushirib qoldirilgan soʻzlarni qoʻyib, matnni oʻqing.

Qoʻyish uchun soʻzlar: peshtoq, xaritasi, vazirligi, Toshkent, Mahkamasi, laylak, bekati, yam-yashil.

Sarvar yozda bobosi bilan _____dagi Mustaqillik maydoniga bordi. Buning uchun ular metroga tushib, “Mustaqillik maydoni” _____dan chiqishdi. Sarvar maydon oldidagi favvoralarni koʻrib quvondi. Ulardan otilayotgan suv zarralari billurday yarqirardi. Favvoralar yonidan oʻtib, biroz tepaga koʻtarilganda Mustaqillik arkasi koʻrindi. Arka uzun boʻlib, ustunlar va _____dan iborat ekan. Uning tepasida osmonga koʻtarilayotgan uchta _____tasvirlangan. Arkaning oʻrtasidan kirganda uzun yoʻlak bor ekan. Yoʻlaking ikki tomonida _____qaragʻaylar yashnab turibdi.

Yoʻlak oxirida Baxtiyor ona haykali va toshdan yasalgan Yer shari bor ekan. Yer sharining markaziga Oʻzbekiston _____tushirilgandi. Bu joydan chap tomonda Oliy Majlis Senati binosi joylashgan ekan. Uning yonidagi oynavand bino esa Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar _____binosi. Bu binoning qarshisida yana bir favvora va Moliya _____binosi bor ekan.

Sarvarga Mustaqillik maydonining kengligi, yam-yashilligi va favvoralarining koʻpligi yoqdi.

She'ni ifodali o'qing.

ONA YURT

Osmonida oftob, oy,
Boshiga qo'ngan humoy.
Dunyoda eng go'zal joy –
O'zbekiston, ona yurt.
Tinchliksevar eli bor,
Elining xush fe'li bor,
Asaldayin tili bor,
O'zbekiston, ona yurt.
Hozir yoshmiz – g'o'ramiz,
O'sib, kuchga to'lamiz,
Senga qanot bo'lamiz,
O'zbekiston, ona yurt.

Dilshod Rajab

Birinchi ustunda berilgan soʻzlarning maʼnodoshini ikkinchi ustundan topib ayting.

oftob

mamlakat

yurt

xarakter

el

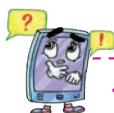
quyosh

xush

yaxshi

feʼl

xalq

1. Shoir nima uchun Oʻzbekistonni “dunyoda eng goʻzal joy” deyapti?
2. Sheʼrda aytilishicha, oʻzbeklar qanday xalq?
3. Shoir: “Hozir yoshmiz – gʻoʻramiz”, deganda kimlarni gʻoʻraga oʻxshatyapti?
4. Bolalar nega gʻoʻraga oʻxshatilgan?
5. Siz ham ulgʻayib, Oʻzbekistonga “qanot boʻlishni” xohlaysizmi? Nima uchun?
6. Vatanga “qanot boʻlish” uchun nimalar qilish kerak deb oʻylaysiz?
7. Sheʼrni yod oling.

2. Siz uchun eng goʻzal joy qayer? U joy haqida 4–5 ta gap yozing. Yozgan gaplaringizda u joy qayerda ekani, u joyga qachon borganingiz, u joyda nimalar borligi haqida maʼlumot bering.

Matnni o'qing.

VATAN

1-qism

Qadim-qadim zamonda bir podsho yashagan ekan. U gullarni yaxshi ko'rar, dunyoning qaysi burchagida chiroyli gul bor deb eshitsu, darhol ko'chatidan oldirib kelib, gulzoriga o'tqazar ekan. Gulzorining kattaligi ming tanobdan ham ko'p ekan. U yerdagi ariqlardan zilol suvlar shildirab oqib yotarkan. Podsho gulni qancha sevsa, qushlarni ham shuncha yaxshi ko'rarkan. Bog'iga olamdagi barcha go'zal qushlardan keltirilgan ekan. Bu bog' bamisoli jannatdek bo'lib, zilol suvlarning shildirab oqishi, qiyg'os ochilgan gullarning shabboda-da mayin tebranishi, sayroqi qushlarning yoqimli ovozi bog'ning fayz-tarovatini oshirarkan...

Podshoning bir suyuqli xotini bo'lib, uni Malika deb atasharkan. Malika faqat qush go'shti yerkan, yeganda ham shu poyonsiz gulzordagi qushlarning go'shtidan yerkan. Semizidan tanlab, har kuni bittadan so'yib turisharkan. Navbat bir qushchaga kelibdi. U do'mboqqina

bo'lib semirgan ekan, o'ziyam g'oyat go'zal, patlari-yu qanotlari oltin-dek tovlanib turarkan. Jallod o'tkir pichog'ini bo'g'ziga olib borganda, go'zal qushcha tilga kirib:

– Shahanshohga arzim bor! – deb qichqiribdi. Qushchani to'satdan inson tilida gapirishi jallodni hayron qoldiribdi va bo'lgan voqeani darhol podshoga yetkazibdi. Qushchani podshoning huzuriga olib borishibdi.

– Ayt arzingni! – debdi podsho.

– Shahanshoh, – deb gap boshlabdi qushcha, – bizlar odamlar uchun yaratilganmiz. Goh husnimiz bilan ko'zlarini quvontiramiz, goh chiroyli ovozimiz bilan dillarini yayratamiz, goho ularga yemish ham bo'lamiz... So'yilish navbati bugun menga yetgan ekan, o'limim oldidan bir iltimosim bor...

Xudoyberdi To'xtaboyev

Savollarga javob bering.

1. Podsho nimaga qiziqar ekan?
2. Uning bog'i qanday ekan?
3. Malika nima yerkan?
4. Jallod qushni nega so'ymoqchi edi?
5. Jallod nimadan hayron qoldi?
6. Qush shohga nima dedi?
7. Nima deb o'ylaysiz, qushning qanday iltimosi bo'lishi mumkin?

Quyida berilgan so'zlar qatnashgan gaplarni matndan topib, qayta o'qing. Ushbu so'zlar gaplarda qanday ma'noda kelganini ayting.

arz

zilol

shabboda

g'oyat

tanob

sayroqi

to'satdan

qiyg'os

fayz-tarovat

poyonsiz

3. Bu so'zlarni daftaringizga ko'chirib yozing. Ulardan to'rttasini tanlab olib, gap tuzing va yozing.

“Vatan” ertagining ikkinchi qismini o‘qing.

VATAN

(2-qism)

– Ayt iltimosingni, – debdi podsho.

– Ruxsat bersangiz, o‘limim oldidan Vatanimni bir ko‘rib, yaqinlarim bilan vidolashib kelsam, – deb zorlanibdi qushcha.

Podsho shu qushchaga men yaratgan bog‘ vatan bo‘lmabdi, na-hotki uning vatani bundan ham go‘zalroq bo‘lsa, agar shunday bo‘lsa, undan namuna olishim kerak ekan, deb o‘ylab, orqasidan poyloqchi qo‘yib, qushchaga ruxsat beribdi.

Qushcha yetti kecha-yu yetti kunduz uchib, nihoyat bir sahra-yu biyobonga borib yetibdi. Jazirama sahroda bir tup qurib qolgan daraxt bor ekan. Qushcha o‘shaning kovagiga kirib, Xudoga ming qatla shukur, vatanimni ko‘radigan kunim bor ekan, oh, mening ko‘z ochgan uyim, oh, mening ota-onamni ko‘rgan chiroyli kovagim, oh, ukalarim bilan chirqillashib katta bo‘lgan maskanim deb, ko‘ziga yosh olib, kovakda to‘xtamay dumalar, chetlarini nozik qanotlari bilan silab-

siypalar emish. Qushcha tug‘ilgan mas-

kani bilan xayrlashib, podshoning huzuriga qaytibdi. Poyloqchi ham

bo‘lgan voqeani oqizmay-tomizmay so‘zlab beribdi. Podsho

adolatli ham ekan. Demak, deb o‘ylabdi u, hammaga, u inson-

mi, qushmi, kim bo‘lishidan qat‘i nazar, begona bog‘-rog‘lardan

ko‘ra, kovakdek xarob bo‘lsa ham, o‘zi tug‘ilib o‘sgan joyi qadrli mas-

kan bo‘larkan, o‘sha yerni qo‘msab, o‘sha joyni ulug‘lab, e‘zozlab yasharkan.

Podsho shularni o‘ylab, gulzordagi boshqa o‘lkalardan keltirilgan barcha qushlarga ozodlik beribdi.

Xudoyberdi To‘xtaboyev

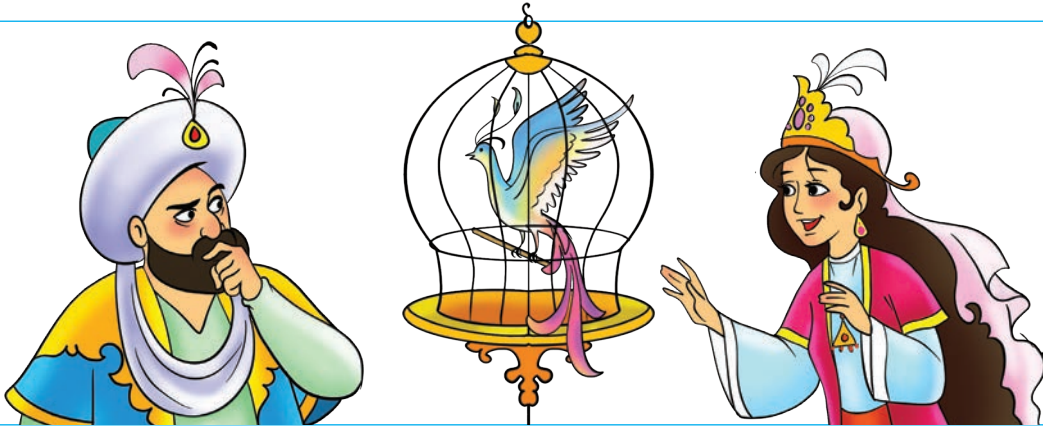

1. Qushchanning oxirgi iltimosi nima ekan?
2. Podsho nima uchun qushchanning ortidan poyloqchi qo'yibdi?
3. Qushcha qayerga boribdi?
4. Qushcha tug'ilib o'sgan kovagida nima qilibdi?
5. Podsho nima uchun boshqa yurtlardan keltirilgan qushlarni qo'yib yuboribdi?

Ertakdan olingan quyidagi ikki parchani o'qing.

Gulzordagi ariqlardan zilol suvlar shildirab oqib yotarkan. Bog' bamisoli jannatdek bo'lib, zilol suvlarning shildirab oqishi, qiyg'os ochilgan gullarning shabbodada mayin tebranishi, sayroqi qushlarning yoqimli ovozi bog'ning fayz-tarovatini oshirarkan...

Jazirama sahroda bir tup qurib qolgan daraxt bor ekan. Qushcha o'shaning kovagiga kirib, Xudoga ming qatla shukur, vatanimni ko'radigan kunim bor ekan, oh, mening ko'z ochgan uyim, oh, mening ota-onamni ko'rgan chiroyli kovagim, oh, ukalarim bilan chirqillashib katta bo'lgan maskanim deb, ko'ziga yosh olib, kovakda to'xtamay dumalar, chetlarini nozik qanotlari bilan silab-siypalar emish.

Bilasiz, yozuvchi ertakdagi voqealarni o'zi to'qiydi. Nima deb o'ylaysiz, adib nima uchun qushchanning uyi sifatida cho'ldagi qurib qolgan daraxtning kovagini tanlagan? Bundan maqsadi nima edi?

4. Quyida berilgan matnни o‘qing. Matnни yaxshi tushunguncha bir necha marta o‘qish mumkin. Keyin tushunchangizni o‘z so‘zlaringiz bilan daftarga yozing.

MUSTAQILLIK

Boshqa davlatga qaram bo‘lgan, mustaqil bo‘lmagan mamlakat aholisi o‘zini erkin his qilmaydi. O‘z urf-odatlarini bemalol qila olmaydi, o‘z tilida bemalol gapirib, maktabda, universitetda o‘z tilida o‘qiy olmaydi. Bunday millat bora-bora yo‘q bo‘lib ketishi mumkin. Mamlakat mustaqilligi shuning uchun ham juda muhim narsadir. Shu sababli har bir xalq doim mustaqillikni xohlagan va buning uchun kurashgan. O‘zbekiston ham 1991-yilda mustaqil bo‘ldi. Mustaqillik tufayli O‘zbekiston yangi, yosh davlat sifatida jahon xaritasida o‘z o‘rniga ega bo‘ldi.

Mustaqillik tufayli yurt tarixi, milliy madaniyat tiklana boshladi. Xalqning urf-odatlari, ma‘naviy qadriyatlari qaytarib berildi. Odamlar o‘z yurtining egasi ekanini his qila boshladi.

G'AROYIB BOLALAR

“5 yoshida 500 ta kitob” audiomatnini tinglang.

1. Iste'dodli bolalar tanlovi g'olibi bo'lgan bolakay qayerda yashaydi? Bu davlat haqida nimalarni bilasiz?
2. Lev Bondarenkoni unchalik qiziqirmaydigan narsalar nima?
3. Bolakayning do'stlari haqida fikr bildiring.
4. Lev nima uchun bog'chadan xafa bo'lib qaytdi?
5. Bolaning qiziqishlari haqida nimalarni bilib oldingiz?
6. Siz bir daqiqada nechta so'z o'qiy olasiz? Lev-chi?
7. Ayting-chi, Levning mashhur bo'lishiga eng asosiy sabab qaysi?

1. Audiomatn asosida ma'lumotlarning to'g'ri (T) yoki noto'g'ri (N) ekanini aniqlang. To'g'ri ma'lumotlarni daftaringizga yozib oling.

Bolakay 200 dan ortiq ensiklopediya va 300 dan ortiq turli mavzulardagi kitoblarni o'qib chiqqan.	T / N
Lev chaqaloqligida tinmay yig'lardi, yupatish uchun onasi unga turli o'yinchoqlar berardi.	T / N
Kimyo faniga qiziqqan Lev bog'chadan qaytgach, uyda akasi bilan turli kimyoviy tajribalar o'tkazishni yaxshi ko'radi.	T / N
5 yoshli Lev ukrain, rus va ingliz tillarida bemaol gaplashadi, daqiqasiga 145 ta so'z o'qiy oladi.	T / N
Kichik vunderkind multfilm va o'yinchoqlarga mutlaqo qiziqmaydi.	T / N
Levning onasi Olga Zvyanseva – kitobxon.	T / N

Berilgan so'zlarni o'qing. Qator undoshli bo'g'inlarni aniqlang.

v u n d e r k i n d
m u l t f i l m
f a r z a n d

2. Audiomatndan olingan quyidagi so'zlarni o'qing. To'g'ri yozilgan so'zlarni aniqlab, ko'chiring.

farzand   kitob   kitop   kitobhon
kitobxon   ko'b   farzant
mexnat
g'aroyib   ko'p   g'aroyip
mehnat

Rasm va qisqa ma'lumotlarga diqqat qiling. Tanishgan ma'lumotlaringiz asosida og'zaki hikoya tuzing.

Kim Ung Yon

3 yoshidan 6 yoshigacha Xanyun universitetida o'qigan

Ginnessning rekordlar kitobiga kiritilgan

15 yoshida fizika fanlari doktori

4 yoshida 4 ta tilni bilgan

4 yoshda qiyin masala yechish

janubiy koreyalik

Xitoy va koreys tillarida she'r yozgan

1. Sizningcha, rasmdagi qahramon kim va u qayerlik?
2. Uni g'aroyib bola deb atash mumkinmi? Nima uchun?
3. U qaysi soha olimi bo'lgan?
4. Ayting-chi, Ginnessning rekordlar kitobiga kimlar kiritiladi?

G'aroyib bolalar (*vunderkind* – ajoyib bola) iste'dodlarini juda kichik yoshdayoq ko'rsata boshlashadi.

3. Siz uchun qaysi so'zlar notanish? Ularni yozib oling.
4. Rasmdagi qahramon haqida bitta ma'lumot yozing.

Namuna U 4 yoshida qiyin masalalarni yecha olgan.

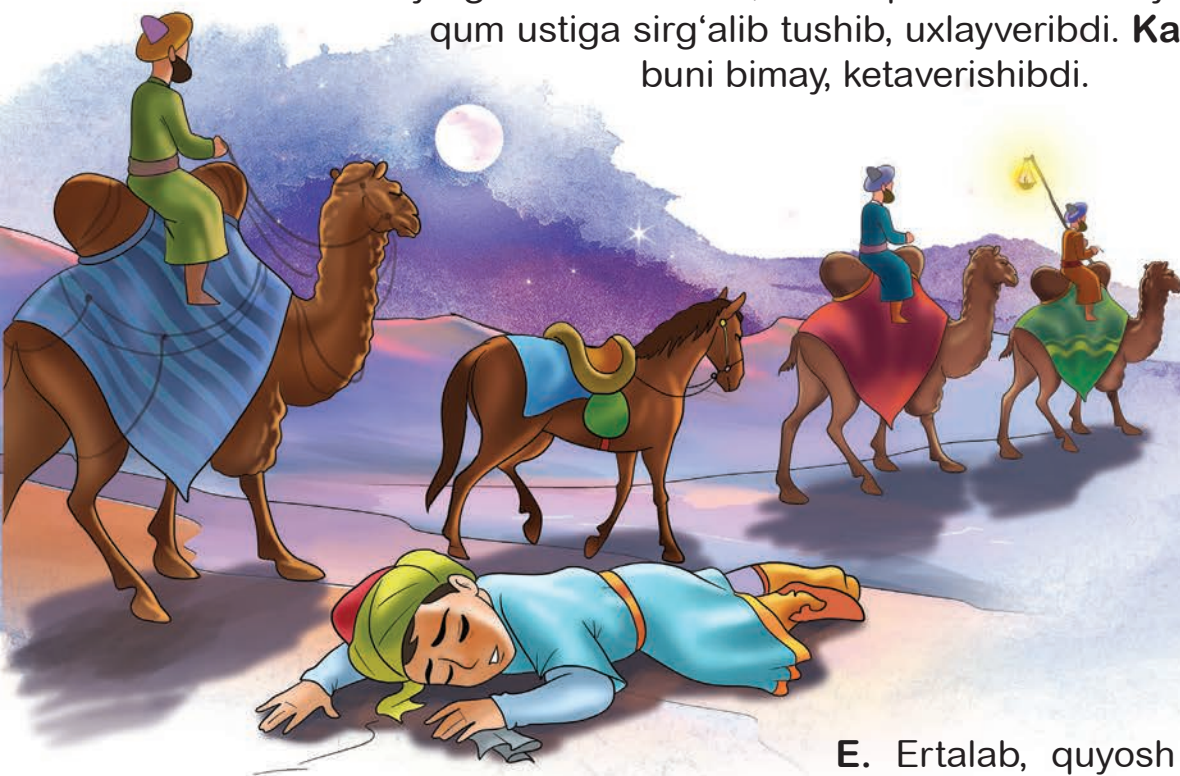

...

A. Alisher Navoiy bolalik paytlaridayoq juda ziyrak, aqlli, odobli bola bo'lgan ekan. Uch yoshidan boshlab she'r, musiqa eshitishni nihoyatda yaxshi ko'rar ekan. Juda **tiyrak** bola bo'lgani uchun otasi uni to'rt yoshida maktabga beribdi. Alisher kichkina bo'lishiga qaramay, juda ham yaxshi o'qibdi.

B. Biroq Alisherning Hirotda o'qishi uzoqqa cho'zilmabdi. Urush, janjal-u to'polonlar sabab ko'pgina oilalar qatori Alisherlarning oilasi ham ko'chib ketishga majbur bo'libdi.

D. U paytlarda odamlar uzoq joylarga boradigan bo'lishsa, tuyalarda, ot-aravalarda ketishgan. Yo'l uzoq, havo issiq bo'lgani uchun kunduzi dam olib, kechasi yo'l yurishgan. Bir kuni kechasi Alisher ot ustida ketayotganida charchab, uxlab qolibdi. U otdan yumshoqqina qum ustiga sirg'alib tushib, uxlayveribdi. **Karvondagilar** buni bimag, ketaverishibdi.

E. Ertalab, quyosh chiqqanda Alisher uyqudan uyg'onibdi. Atrofga qarab qo'rqib ketibdi, yuragi duk-duk uribdi. Birdan o'z otini ko'rib qolibdi. U ketib qolmay, egasi uyg'onishini kutib turgan ekan. Alisher rosa xursand bo'libdi. U **darhol** otining yoniga borib, uni mehr bilan silabdi. So'ng **sinchkovlik** bilan qumga qarab, otlarning izini qidiribdi. Otlar izi quyosh chiqadigan tarafga qarab ketgan ekan. Alisher ham otiga minib, ana shu izlar bo'ylab yo'lga tushibdi va omon-eson ota-onasining yoniga yetib boribdi.

Zamira Ibrohimova

1. Alisher Navoiy bolaligida qanday sifatlarga ega bo'lgan ekan?
2. Otasi nima uchun uni erta maktabga berdi?
3. Alisherlar oilasining Hirotdan ko'chib ketishiga nima sabab bo'libdi?
4. Alisher uyqudan uyg'ongach, nima uchun qo'rqib ketdi?
5. Alisher ota-onasini qanday qilib topdi?
6. Alisherni g'aroyib bola deb o'ylaysizmi? Nima uchun?
7. Siz ushbu matnga qanday sarlavha qo'ygan bo'lar edingiz?

5. Matndan “x” va “h” harflari ishtirok etgan so'zlarni aniqlang va talaffuz qiling. Daftaringizga yozing.

Namuna nihoyat, ...

Matn asosidagi topshiriqlarni bajaring.

• Matn asosida 2 ta to'g'ri ma'lumotni aniqlang.

- ✓ Alisherni uch yoshidan maktabga berishgan.
- ✓ Alisher o'qishni Hirotda boshlagan.
- ✓ Alisher o'ynab yurib adashib qolgan.
- ✓ Tuyalar izi quyosh botadigan tarafga cho'zilib ketgan.
- ✓ Alisher uch yoshidan musiqa, she'r eshitishni yaxshi ko'rgan.

6. Matn xatboshilariga mos sarlavhalarni to'g'ri ketma-ketlikda yozing.

Aqlli qaror

Zehnli bola

Tundagi voqea

Ko'chish

• Siz ham murakkab vaziyatga tushib, qo'rqib ketganmisiz? Undan chiqish uchun qanday yo'l tutgansiz?

7. Gaplardagi ajratilgan so'zlarning ma'nosini aniqlang va ko'chirib yozing.

Namuna darhol – tez, darrov...

1. Juda **tiyrak** bola bo'lgani uchun otasi uni to'rt yoshida maktabga beribdi.
2. **Karvondagilar** buni bilmay, ketaverishibdi.
3. U **darhol** otining yoniga borib, uni mehr bilan silabdi.
4. So'ng **sinchkovlik** bilan qumga qarabdi...

hech narsani e'tibordan qoldirmaslik

ziyrak,
hushyor

uzoq joylarga yuk va odam tashiydigan, izma-iz yuradigan hayvonlar, aravalar va ularni boshqarib boradigan odamlar qatori

tez, darrov

8. Matndan olingan quyidagi so'zlarni talaffuz qiling va yozing. Ularning talaffuzi va yozuvida qanday farq bor?

to'rt

mehr

aqlli

xursand

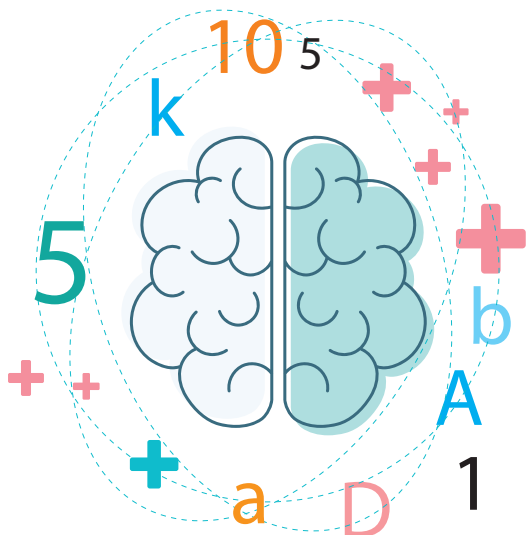
nihoyatda

AQLNI KO'P ISHLATSA, KAMAYARMI?

“Aqlni ko'p ishlat”, dedim
Bitta o'g'longa,
Shunday dedi so'zlarimdan
Qolib hayronga:
“Har bir odam bor narsasin
Asrar, ayar-ku,
Voy, aqlimni ko'p ishlatsam,
U kamayar-ku?!”
Ey bolalar, bu gap chinmi,
U kamayarmi?
Miya nomli sirli xumda
Qolarmi yarmi?

Barcha bilar, kamaymaydi
 Ishlatgan sari,
 Aql qancha ishlatilsa,
 O'sar **aksari**.
 Aql **noyob javohirday**,
 Boshdir – xazina.
 Bilim bilan to'ldirishga
 Harakat – **zina**.
 Harakatsiz qolgan narsa
 Bo'lganday **mayib**,
 Ishlamasa, aql boshda
 Qolar kamayib.

Po'lat Mo'min

1. Ayting-chi, aql qayerda bo'ladi?
2. Bola nimaga hayron bo'ldi?
3. Odam nimalarni asrab-avaylashi kerak?
4. Aqlning ozuqasi nima deb o'ylaysiz?
5. Harakatlanmagan narsa rostdan ham yaroqsiz bo'lib qoladimi?
6. "Aql yoshda emas – boshda" maqolini izohlang.

9. Ajratib ko'rsatilgan so'zlar bilan ularning izohini moslab daftaringizga yozing.

mayib	bebaho, kam uchraydigan
zina	qimmatbaho boylik
javohir	yuqoriga va pastga tushish qurilmasi
aksari	shikastlanish sababli asl holatini yo'qotish
noyob	ko'pincha

10. She'rdan bolaning gaplarini ajratib, yozing. Tinish belgilarini to'g'ri qo'ying.

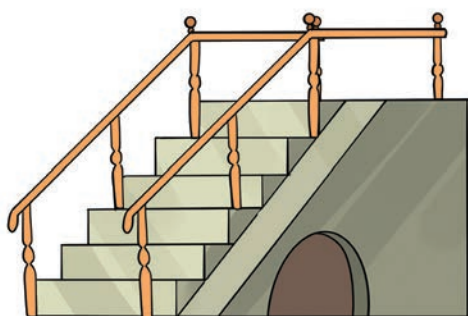

Shoir bosh, miya va harakatni nimalarga o'xshatgan? Rasmlardan toping va moslang. Tanlovingizni izohlang.

Bosh _____

Miya _____

Harakat _____

11. Eshitgan yoki o'qigan matnlaringizdagi qaysi bola sizga juda yoqdi? Ushbu g'aroyib bolaga xat yozing.

Xatingizda quyidagilar bo'lishiga e'tibor bering:

- xat boshlanmasi;
- nega aynan unga xat yozganningiz;
- beradigan savollaringiz;
- xatning yakuni.

G'aroyib bolaga maktub

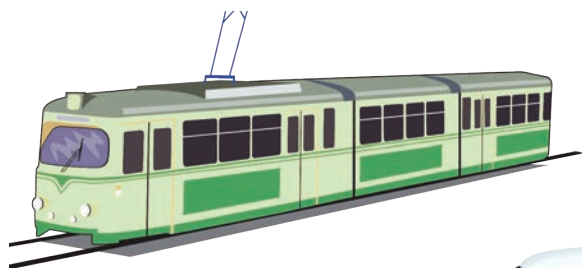
Four horizontal dashed lines for writing a letter.

JAMOAT TRANSPORTI

Rasmlarga qarang. Jamoat transporti turlarining nomini toping. Ularning o'xshash va farqli jihatlarini ayting.

1. Bu transportlarning qaysilarini bilasiz? Qaysilaridan foydalanmansiz?
2. Nega ularni "jamoat transporti" deb ataymiz?
3. Sizningcha, jamoat transportining eng muhim vazifasi nima?
4. O'ylab ko'ring, nega taksi jamoat transporti hisoblanmaydi?
5. Sizga qaysi transport ko'proq yoqadi? Nima uchun?

Rasmlarga izoh bering.

1. Jamoat transportida yo'lovchilar o'zini qanday tutishi kerak? Bu haqida do'stlaringiz uchun tavsiyalar yozing.

1. Hikmat deganda nimani tushunasiz?
2. Kattalarning nasihati bizga nima beradi?

UCH HIKMAT

1-qism

Farhod har doimgidek o'rnidan barvaqt turdi. Yotog'ini tartibga soldi. So'ng yuz-qo'lini yuvib, oshxonaga chiqdi. Bu vaqtda butun oila jamuljam bo'lib nonushta qilayotgan ekan. Farhod hammaga salom berib, buvisining yoniga o'tirdi.

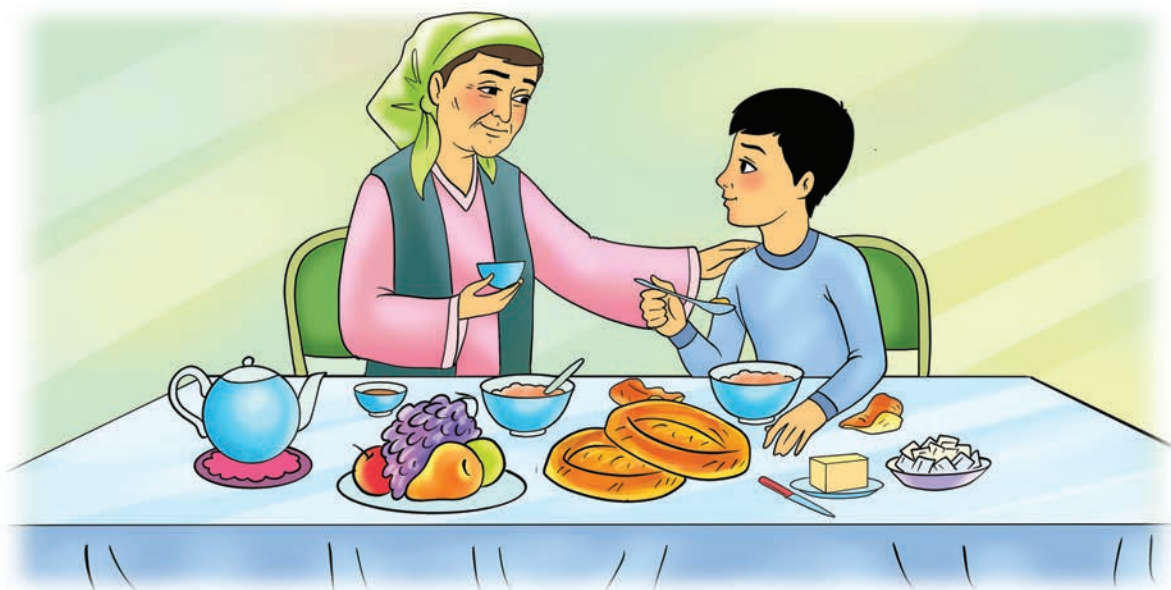
– Qorningni yaxshilab to‘ydir, – dedi buvisi stoldagi yong‘oq, mayiz va qaymoqni Farhodga yaqinroq surib. – Qorning to‘q yursa, kallang yaxshi ishlaydi. O‘qituvching bergan savollarga to‘g‘ri javob berasan.

– Rostdanmi, shunda matematikadan ham besh olamanmi? – shoshib so‘radi Farhod.

– Albatta. Qani, endi dasturxonga qara.

Nonushtadan keyin Farhod maktabga ketishga hozirlandi. Maktab kiyimlarini kiydi. Papkasiga kitob va daftarlarni, oyisi tushlik uchun tayyorlagan yegulikni soldi. Ketishi oldidan buvisi uni bag‘riga bosib nasihat qildi:

– Bolam, agar uzoqlashayotgan avtobusni ko‘rsang, yetib olay deb yugurma. Yiqilib tushsang, u yoq-bu yog‘ing lat yeydi. Avtobus ko‘p, birpas kutsang, boshqasi keladi.

– Xo‘p bo‘ladi, buvijon. Men ketdim.

– Ehtiyot bo‘lib ket, avtobusda o‘zingdan kattalarga joy ber, baraka topasan, – deya buvi nabirasini darvozagacha kuzatib qo‘ydi.

Bekatda avtobus turgan ekan. Farhod unga chiqib, oppoq ro‘mol o‘ragan yoshi katta ayolga salom berdi va uning yonidagi bo‘sh joyga o‘tirdi. Avtobus endi yurayotgan edi, uzoqdan o‘rtog‘i Sardor ko‘rindi.

2. O‘qigan matningiz asosida beshta savol tuzib, yozing. Partadoshingiz tuzgan savollarga yozma javob bering.

UCH HIKMAT

Sizningcha, hikoyaning davomida nimalar sodir bo'ladi?

2-qism

Sardor avtobus tomon qo'l silkitib yugura boshladi. Oyog'i ostidagi toshni ko'rmadi, shekilli, qoqilib yiqildi. Papkasi qo'lidan uchib ketdi.

– Shofyor amaki, iltimos, to'xtating, o'rtog'im kelyapti, – o'rnidan turib ketdi Farhod.

Avtobus sal yurib, to'xtadi. Sardor avtobusga chiqib oldi. Uning kiyimlari, yuz-ko'zlari tuproq bo'lgandi. Farhod o'rtog'ining egnidagi changlarni qoqarkan, sekin so'radi:

– Nima, buving senga yurib ketayotgan avtobus ortidan yugurma, deb aytmaganmi?

– Buvim biz bilan turmaydilar, – xo‘rsindi Sardor.

– Ha, buvisi bor bolalarga yaxshi, men ham nabiralaringga ko‘p narsalarni o‘rgataman, – suhbatga qo‘shildi ro‘molli xola.

Keyingi bekatda avtobusga yuzidan nur yog‘ilib turgan otaxon chiqib keldi. Farhod shu zahoti o‘rnidan turib, qariyaga joy berdi. Otaxon: “Rahmat, bolam”, deb o‘rindiqqa joylashdi. Biroz nafas rostlab olganidan so‘ng, Farhod va Sardorni uzoq duo qildi. Bu orada avtobus maktab bekatiga kelib to‘xtadi.

– Biz maktabimizga yetib keldik. Xayr, yaxshi yetib olinglar, – Farhod bilan Sardor avtobus eshigi tarafga qarab yurishdi.

– Yaxshi boringlar, “besh” olinglar, – deya xayrlashdi ro‘molli xola va otaxon.

Maktab darvozasidan kirisharkan, Farhod mamnun kayfiyatda shunday dedi:

– Sardor, buvim aytgan gapning ikkitasi to‘g‘ri chiqdi. Uchinchi ham isbotini topsa kerak, mana ko‘rasan, bugun matematikadan “besh” olaman!

“Gulxan” jurnalidan olindi

1. Avtobusga chiqqanda yana qaysi qoidalarga amal qilish kerak?
2. Farhod nima uchun mamnun kayfiyatda maktabga kirib keldi?
3. Nima uchun hikoya “Uch hikmat” deb nomlangan?
4. Tasavvur qiling, avtobusga bir vaqtda keksa onaxon, qari otaxon va qo‘lida chaqaloq ko‘targan ayol chiqib qoldi. Farhod bularning qay biriga joy berishi kerak? Nima uchun?
5. Nima deb o‘ylaysiz, Farhod bugun 5 baho oladimi?

3. Buvisi Farhodga aytgan uchta nasihatni tartib bilan yozing.

Metro haqida bilasizmi? Uning boshqa taransportlardan qanday farqi bor?

METRODA

Shoshib tushsam metroga,
Bitta bola joy berdi.
Qo‘lin qo‘yib ko‘ksiga:
– O‘tiring, aka, – dedi.
Yurmasidan uch bekat
Bir chol kirdi vagonga.
Shartta o‘rnimdan turib,
Joy berdim otaxonga.
– Qo‘yaving, – desa ham
O‘tirolmay bemalol,

Yosh bolali kelinga
Joyin berdi o‘sha chol.
O‘n chog‘li katta-kichik
Shu payt bo‘shatdi o‘rin.
Bosh chayqadi otaxon –
Qaysarligini ko‘ring.
Go‘zal edi bu holat,
Nafosatga edi **boy!**
Hamma yetdi **manzilga**
Va hammadan qoldi joy..

Abdurahmon Akbar

1. Bu she‘rning muallifi kim?
2. She‘rning bosh qahramoni kim: otaxonmi yoki voqeani aytib berayotgan kishimi?
3. Otaxon nega bosh chayqadi, qaysarlik qildi?
4. Bosh chayqash qanday bo‘ladi? Ko‘rsatib bera olasizmi?
5. She‘rda qaysi holatga “go‘zal edi, nafosatga boy edi” deb ta‘rif berilgan? Nega go‘zal? Nega nafosatga boy?
6. Ayrim xalqlarda jamoat transportida o‘zidan kattalarga joy berish an‘anasi yo‘q ekan. Siz bunga qanday qaraysiz? Balki, bu to‘g‘ridir?

4. Ajratilgan soʻzlar sheʼrda qanday maʼnoda qoʻllanayotganini sinfdan muhokama qiling. Bu soʻzlarning izohini daf-targa yozing.

boy

goʻzal

manzil

nafosat

5. Berilgan namunalar qatnashgan gaplar tuzing.

marhamat

keling, oʻtiring

yoʻq, rahmat

yordam kerakmi?

rahmat

kechirasiz

“Ilk jamoat transporti” audiomatnini tinglang.

1. Audiomatnda qaysi jamoat transporti turlarining nomi kel-tirilgan?
2. Ilk tramvay nimaga oʻxshardi? U qanday harakatlanar edi?
3. Sizningcha, jamoat transporti boʻlmagan paytlarda odamlar manziliga qanday yetib olgan?
4. Dastlab avtobuslarning soni nechta edi? Hozir-chi?
5. Toshkent metropoliteni qaysi jihatdan birinchi oʻrinda?

Transport va unga bogʻliq maʼlumotlarni moslashtiring.

1 Tramvay

2 Avtobus

3 Metropoliten

4 Trolleybus

A

Oʻrta Osiyoda birinchi boʻlib 1977-yil-da foydalanishga topshirilgan.

B

1909-yildan Toshkent koʻchalari boʻy-lab yura boshlaydi. Dastlab 10 dona boʻlgan. Hozir poytaxtimizda 150 dan ortiq yoʻnalishda yoʻlovchilarga xizmat qilmoqda.

D

Toshkentdagi ilk jamoat transporti. 1901-yili ish-ga tushirilgan.

E

Elektr toki bilan harakatlanadi. Toshkent shahrida 2010-yilda harakati toʻxtatilgan.

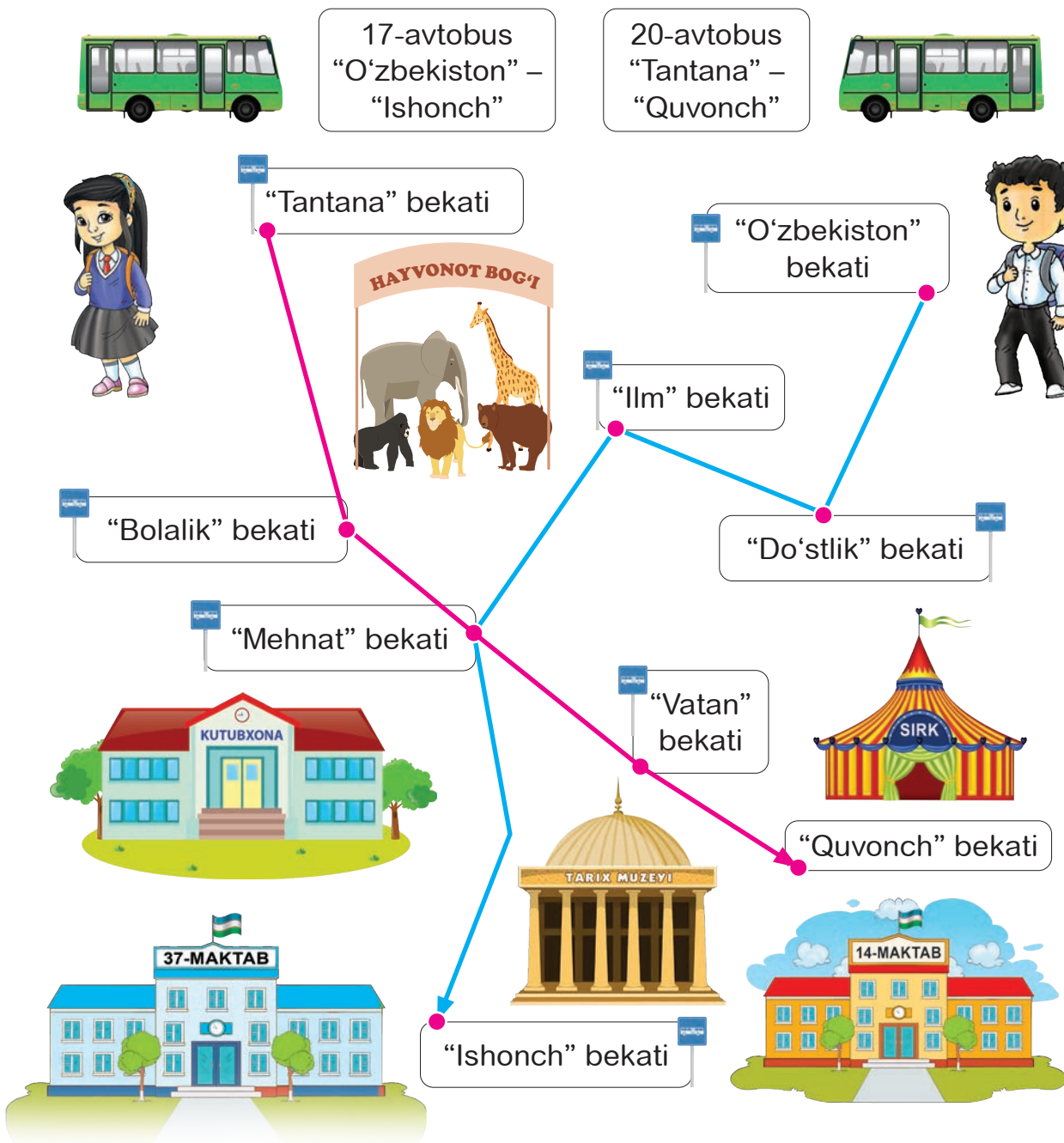

6. Yo'nalishni to'g'ri tuzib chiqing.

Madina 14-maktabda, Ibrohim esa 37-maktabda o'qiydi. Ularning birini tanlab, maktabga borish yo'nalishini tuzib chiqing.

- Nechanchi raqamli avtobusga minadi?
- Yo'lda qaysi bekatlarni bosib o'tadi?
- Qanday joylar yonidan o'tadi?

Xaritadan biror joyni ko'rsatib, partadoshingizdan bu joyga qanday borish mumkinligini so'rang.

O'ZBEKISTONNING O'ZIGA XOS TABIATI

Xaritaga qarab O'zbekistonning tabiati haqida suhbatlashing.

Qirilib ketgan jonzotlar: turon yo'lbarsi, gepard, qulon, orol sulaymonbalig'i.

227 turdagi hayvon yashaydi.

Qirilib ketish xavfi bor jonzotlar: tog' qoploni, qoraquloq, silovsin, oq tirnoqli ayiq, xongul, burama shoxli echki, Buxoro qo'yi, Qizilqum arxari, jayron.

Respublikamiz Markaziy Osiyodagi Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston va Afg'oniston davlatlari bilan chegaradoshdir.

Vatanimiz hududidan Osiyoning asosiy daryolaridan bo'lgan Amudaryo va Sirdaryo oqib o'tadi.

O'zbekistonda jahonning eng yirik cho'llaridan biri bo'lgan Qizilqum cho'li hamda Orol dengizi mavjud.

441 turdagi qush yashaydi.

Yurtimiz shimolida esa Tyanshan va Pomir-Oloy tog'lari yastanib yotibdi.

1. Xaritaga qarab ayting-chi, O‘zbekiston qaysi davlatlar bilan qo‘shni ekan?
2. Siz qaysi hududda yashaysiz? Xaritadan topib ko‘rsating.
3. Yurtimizda qanday tog‘ tizmalari bor ekan?
4. Yurtimizdagi daryolarni ko‘rsating.
5. Cho‘l nomini ayting.
6. Qurib borayotgan Orol dengizi haqida nimalar ayta olasiz?
7. Yurtimizda yashaydigan hayvonlar va qushlar haqida nimalarni bilib oldingiz?

1. Yuqoridagi ma‘lumotlar asosida quyidagi jadvalni to‘ldiring.

Hududlar va davlatlar nomi	Tog‘lar nomi	Daryolar va cho‘l nomi	Hayvonlar nomi
?	?	?	?

Ayting-chi, nima uchun ayrim so‘zlarni bosh harflar bilan yozdingiz?

“Yurtim guli – xongul” audiomatnini tinglang.

1. Avstraliya, Afrika va Xitoyning noyob hayvonlari qaysilar?
2. Nega xongulni O‘zbekistonning eng noyob hayvoni deb bilamiz?

3. Nega bug'uning bu turiga "xongul" deb nom berilgan?
4. Bug'ularning qirilib ketishiga nima sabab bo'ldi?
5. Tarixda Buxoro bug'ulari ko'proq qaysi hududlarda yashagan?
6. Bug'ularni asrab qolish uchun nimalar qilish kerak deb o'ylaysiz?

2. Harflarni to'g'ri joylashtirib, so'zlarni yozing. Bosh harflar imlosiga e'tibor qiling.

Namuna fraiak – Afrika, ...

daumroya

ysaroidr

ug'bu

shazfnaor

satvarlyia

ouroxb

ndaap

3. Eshitganlaringiz asosida xongul haqidagi ma'lumotlarni yozing.

Nomi:

Nima uchun bu nomni olgan?

Yashash joyi:

O'tmishda qayerlarda yashagan?

Asosiy dushmani:

Oziqlanishi:

Ayting-chi, qo'riqxonada nimalar qo'riqlanadi?

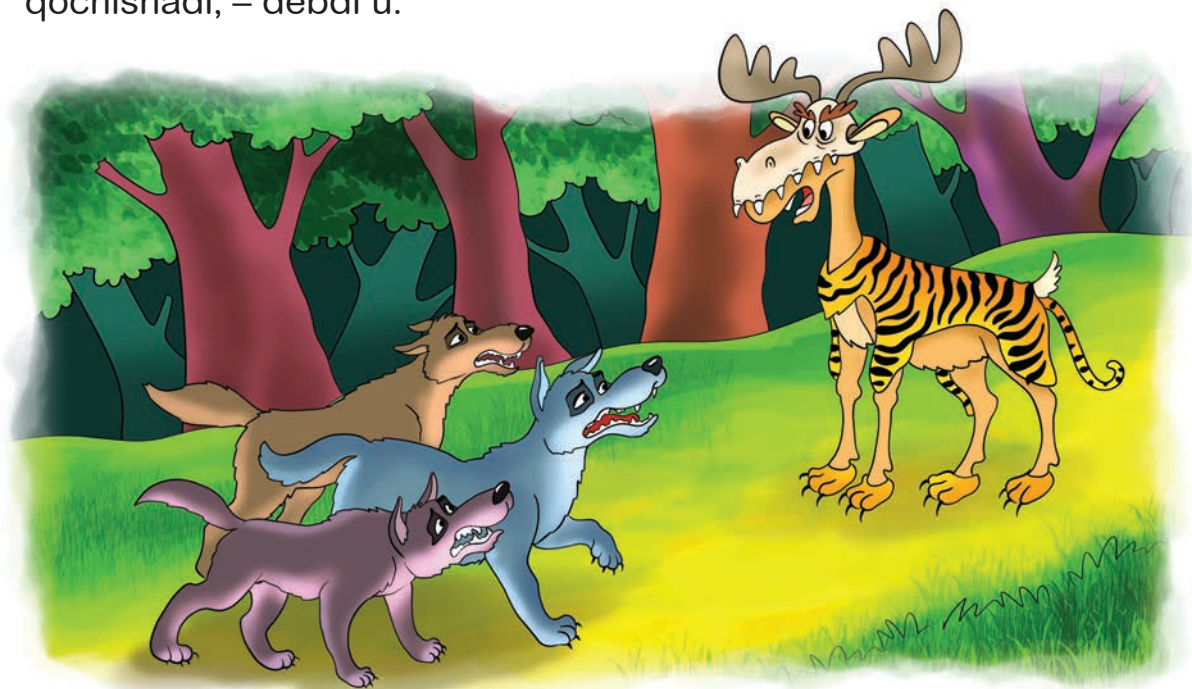
QO'RQOQ BUG'U

A. O'rmondagi barcha bug'ular yig'ilib, majlis o'tkazibdi.

– Qachongacha bo'rilarga yem bo'lamiz?! – debdi jahl bilan ularning biri. – Kechagina eng kuchli, navqiron bug'uni quvlay-quvlay charchatib, qulatishibdi. Endi bunga chek qo'yaylik. Kuchimiz yetmasa, hiyla ishlataylik. Men hammasini o'ylab qo'yganman.

B. Shunday qilib, u o'z rejasini to'dadoshlariga aytib beribdi. Rejaga ko'ra, u boshiga ajdar niqobini kiyibdi. Ustiga yo'lbarsning yo'l-yo'l terisini yopibdi. Tuyoqlariga ayiqning o'tkir tirnoqlarini bog'labdi. U shu qadar qo'rqinchli ko'rinishga kelibdiki, hatto ba'zi bug'ular qo'rquvdan qaltirab, hushidan ketib qolibdi.

– Endi bo‘rilar meni ko‘rishi bilan qo‘rquvdan orqalariga qaramay qochishadi, – debdi u.

– Ha, faqat ayiqdek o‘kirishni ham o‘rganishing kerak, – deb maslahat beribdi bug‘ularning biri.

Bir necha mashqdan so‘ng bug‘u o‘kirishni ham o‘rganib olibdi.

D. Ko‘p o‘tmay, ularga bo‘rilar to‘dasi hujum qilibdi. Barcha bug‘ular qochib ketibdi, faqat niqobli bug‘u qolib, bo‘rilarni kutibdi. Uni ko‘rgan bo‘rilar joylarida taqqa to‘xtashibdi. Ovozlar chiqmay, past ovozda g‘ingshiy boshlashibdi. Ba‘zilari dumlarini qisib, uvullab ham yuboribdi.

E. Niqob ostidagi bug‘u ham hech bo‘rilarga bunday yaqin kelmagan edi. Ularning cho‘g‘dek yonib turgan ko‘zlarini ko‘rib, yuragi “shuv” etibdi. Oyoqlari qaltirabdi. Shu tobda ayiq kabi o‘kirishi kerakligini eslabdi. U bor kuchi bilan “o‘kiribdi”. Biroq qo‘rqib ketgani uchun ayiqning emas, bug‘uning hadik to‘la beo‘xshov ovozi eshitilibdi. Uning aslida oddiy bug‘u ekanini sezib qolgan bo‘rilar sardori:

– G‘ajib tashlanglar buni! – deya qichqiribdi.

Barcha bo‘rilar bug‘uga tashlanishibdi.

Bug‘u esa boshidagi ajdar niqobini, ustidagi yo‘lbars po‘stinini, oyoqlaridagi ayiq tirnoqlarini uloqtirib, jon talvasasida qochib qolibdi.

F. Qissadan hissa shuki, niqob kiyish bilan hech kim botir bo‘lib qolmaydi. Jasurlik kishining yuragida bo‘ladi.

Shukrullo Abdullayev

1. Bug'ularning majlis qilishdan maqsadi nima edi?
2. Qo'rqinchli maxluqqa aylanish uchun bug'u nimalarni kiyib oldi?
3. Bo'rilar nega bug'uning hiylasini bilib qolishdi?
4. Sizningcha, bug'ular qanday yo'l tutishi kerak edi?
5. Jasurlik va qo'rqqoqlik deganda nimalarni tushunasiz? Misollar bilan o'z fikringizni asoslang.

4. Matn qismlarini to'g'ri ketma-ketlikda yozing.

Bug'uning rejasi

To'daga hujum

Xulosa

O'rmondagi majlis

Niqob ostidagi qo'rquv

5. Matndan olingan quyidagi so'z va iboralar bilan ularning izohini moslab, daftaringizga yozing.

chek qo'yish

kuchli ovoz
chiqarish

navqiron

shu vaqt

o'kirmoq

to'plangan
hayvonlar guruhi

to'da

yosh, kuch-
quvvatga to'lgan

shu tob

tugatish

Quyidagi gaplarda qanday farq bor? Izohlang.

Ularning cho'g'dek yonib turgan ko'zlarini ko'rib, yuragi "shuv" etibdi.	Ularning ko'zlarini ko'rib, qo'rqib ketibdi.
Kechagina eng kuchli, navqiron bug'uni quvlay-quvlay charchatib, qulatishibdi.	Yaqinda eng kuchli bug'uni quvlayverib charchatib, qulatishibdi.
Endi bo'rilar meni ko'rishi bilan qo'rquvdan orqalariga qaramay qochishadi.	Endi bo'rilar meni ko'rishi bilan qo'rquvdan qochishadi.

6. Matndan quyidagi so‘roqlarga javob bo‘luvchi so‘zlarni topib, yozing.

Nima qilibdi?
kiyibdi

Qanday?
ayiqdek

Nima?
bug‘u

7. Hikoyadan chiqargan xulosangizni yozing.

Yaylov nima?

YAYLOV ROHATI

Bepoyon yaylov,
Ketardim yayov.
O‘tlar xilma-xil,
Hammayoq yashil.
Oyoqyalangman.
Alang-jalangman –
To‘ymaydi ko‘zim.
O‘zimdanda o‘zim –
Aytaman qo‘shiq,
Yo‘q biror to‘siq.
Yel mayin yelar,
Eh, uchgim kelar.
Keng osmon yaqin,
Havo sal salqin,
Beg‘ubor, toza.
Rohat-u maza.
Bosaman oyoq –
Gilamday yumshoq.
Yengilman qushday,
Misoli tushday..
Bepoyon yaylov,
Kezardim yayov.

Po‘lat Mo‘min

1. She‘r qahramoni tabiatdagi nimalarni tasvirladi?
2. Ayting-chi, nima uchun bolaning ko‘zlari “alang-jalang”?

3. Qahramon o'zini nimaga o'xshatdi? Izohlang.
4. Yaylovda yana nimalar bo'ladi?
5. Siz qayerga borganingizda rohatlanasiz? Nima uchun?

8. Quyida berilgan ma'nodosh so'zlarni o'qing. She'r matnidan olingan so'zlarning ma'nodoshlarini topib, yozing.

Namuna Beg'ubor – toza.
Rohat – maza.

bepoyon, o't, yel, osmon, yayov, qo'shiq

9. She'r matni asosida yaylovni o'z so'zlaringiz bilan tasvirlab yozing.

10. Rasmga qarab O'zbekistonning tabiati haqida matn yozing.

ANTARKTIDA – MUZ SALTANATI

Rasmlarga qarang. Savollarga javob bering.

Chag'alay

Delfin

Bo'ronqush

Tyulen

Antarktida

Dengiz qoploni

Dengiz fili

Ko'k kit

Kashalot

1. Ayting-chi, Antarktida Yer sharining qaysi qismida joylashgan?
2. Antarktidaning bu qadar sovuq bo'lishiga asosiy sabab nima deb o'ylaysiz?
3. Antarktidada yashaydigan chag'alay, bo'ronqush nima bilan oziqlanadi deb o'ylaysiz?
4. Dengiz qoplonining nimasi qoplonga o'xshaydi?
5. Dengiz filiga nega bunday nom berilgan?
6. Delfin haqida nimalarni bilasiz?
7. Ko'k kit va kashalotning qanday farqli jihatlarini ko'ryapsiz?

1. Antarktidada qanday hayvonlar yashar ekan? Ularning nomini talaffuz qiling hamda daftaringizga ko‘chirib yozing.

2. Hayvonlarning nomlari ishtirok etgan xabar mazmunidagi gap yozing.

Namuna Antarktidada chag‘alay, bo‘ronqush kabi qushlar yashaydi.

ANTARKTIDA

Antarktida sayyoramizdagi oltita qit‘adan biridir. U Yer sharing eng janubida joylashgan. Qit‘aning deyarli hamma joyi muz bilan qoplangan. Antarktidaga birinchi bo‘lib, 1899-yilda norvegiyalik Karsten Borxgrevink qadam qo‘ygan.

Bundan million yillar avval Antarktida issiq o‘lka bo‘lgan. Undagi o‘rmonlarda bahaybat hayvonlar yashagan. Ammo asrlar o‘tib, Antarktida sekin-asta muz saltanatiga aylana boshlaydi. Olimlarning aniqlashicha, qalinligi ming metrdan baland muz tog‘lari ostida temir, oltin, olmos, rangli metallar, ko‘mir singari foydali qazilmalar ko‘p ekan. Dunyodagi barcha ichimlik suvning asosiy qismi ham shu muzliklarda jam bo‘lgan. Hisob-kitoblarga qaraganda, Antarktidadagi barcha muz erib ketsa, dunyo okeanlarining suvi 62 metrga ko‘tariladi.

Antarktidada havo juda sovuq, ayrim joylar quyosh nurini deyarli ko'rmaydi. Qish oylarida o'rtacha harorat 60 daraja sovuq bo'ladi. Qit'ada doimiy kuchli shamol, izg'irin bo'ronlar kuzatiladi.

Antarktida sayyoramizning eng kam o'rganilgan qismi hisoblanadi. Bundan 100 yil oldin dunyo olimlari qit'ani o'rganishga jiddiy kirisha boshladilar. Dunyoning o'ndan ortiq davlati Antarktidani birgalashib o'rganishga kelishib oldi. Har xil millatga mansub yuzlab olimlar Antarktidaning turli qismlarida xilma-xil kuzatishlar olib bordilar.

Tadqiqotchilar yaxshi isitilgan uychalarda jon saqlashadi. Tashqariga chiqqanda ichidan elektr grelka isitib turadigan kiyim va himoya niqobi kiyib olishadi. Ular niqob ichiga o'rnatilgan maxsus filtr orqali nafas oladi.

Hatto Antarktidaning cheksiz muzliklarida ham hayot qaynaydi. Sohil bo'ylarida ajoyib qushlar, pingvinlar yashaydi. Qirg'oq yaqinida kitlar, kashalotlar, delfinlar, tyulenlarning bir necha turi, dengiz fili va dengiz qoplonlari suzib yuradi.

Antarktida hech bir davlatga tegishli emas. Xalqaro shartnomaga ko'ra, uning hududida harbiy harakatlar o'tkazish man etilgan. Antarktida tinchlik qit'asidir.

1. Antarktidaga birinchi bo'lib kim yetib borgan?
2. Qadimda Antarktida qanday o'lka bo'lgandi?
3. Antarktida muzliklari ostida qanday boyliklar bor?
4. Muz holatidagi ichimlik suv haqida nimalarni bilib oldingiz?
5. Antarktidaning iqlimi haqida nimalarni o'rgandingiz?
6. Antarktidada tadqiqotchilar qanday yashaydi?
7. Xalqaro shartnomaga ko'ra, Antarktida qanday hudud?

3. “Antarktida” matni asosida berilgan gaplarning to'g'ri yoki noto'g'ri ekanini aniqlab, yozing.

Antarktida qit'asining hamma joyi muz bilan qoplangan.	to'g'ri / noto'g'ri
Qit'a – foydali qazilmalarga boy.	to'g'ri / noto'g'ri
Antarktidada quyosh chiqmaydi.	to'g'ri / noto'g'ri
Tadqiqotchilar qit'ada qiynalmay yashaydi.	to'g'ri / noto'g'ri
Qit'ada har xil hayvonlar yashaydi.	to'g'ri / noto'g'ri

4. Tushirib qoldirilgan tinish belgilarini qo‘yib matnни ko‘chiring.

Antarktidaning cheksiz muzliklarida ham hayot qaynaydi. Sohil bo‘ylarida ajoyib qushlar pingvinlar yashaydi. Qirg‘oq yaqinida kitlar kashalotlar delfinlar tyulenlarning bir necha turi dengiz fili va dengiz qoplonlari suzib yuradi.

5. Gaplarni o‘qing. To‘g‘ri yozilgan gaplarni daftaringizga ko‘chiring.

1. Bundan million yillar avval Antarktida isiq o‘lka bo‘lgan.
Bundan million yillar avval Antarktida issiq o‘lka bo‘lgan.
2. Dunyodagi barcha ichimlik suvning asosiy qismi ham shu muzliklarda jam bo‘lgan.
Dunyodagi barcha ichimlik suvni asosiy qismi ham shu muzliglarda jam bo‘lgan.
3. Antarktidada havo juda sovuq, ayrim joylar quyosh nurini deyarli ko‘rmaydi.
Antarktidada xavo juda sovuq, ayrim joylar quyosh nurini deyarli ko‘rmaydi.
4. Asirlar o‘tib, Antarktida sekin-asta muz saltanatiga aylana boshlaydi.
Asrlar o‘tib, Antarktida sekin-asta muz saltanatiga aylana boshlaydi.

“Jajji pingvin Loloning sarguzashtlari” multfilmni tomosha qiling.

1. Bu multfilmni avval ham ko‘rganmisiz? U nima haqida?
2. Antarktida qanday joy ekan?
3. Pingvinlar qish faslida qayerda yashashadi? Ular Antarktidaga qachon qaytishadi?
4. Pingvin dadalar Antarktidada nima qilishadi?
5. Antarktidada bahor qachon boshlanadi? Bu vaqtda pingvin oyilar nima qilishadi?
6. Pingvinlar nega Totoga: “Sen bizning haqiqiy sardorimizsan”, deb aytishdi?
7. Pingvin dadalar nima uchun dengizga yo‘l olishdi?

8. Antarktidada yoz qachon boshlandi? Yozda qanday holatlar kuzatilar ekan?
9. Lolo qanday pingvin? U kim bilan do'st bo'ldi?

6. Antarktidada qish va yoz fasllarida qanday holatlar kuzatilar ekan? Bittadan gap tuzib, yozing.

MUZ NEGA YIQITADI?

Karimjon juda hayron:
Muz nega yiqitadi?
Toyg'anish-ku, maza-ya,
Yiqilish qo'rqitadi.
Muzni ko'rgani zamon
Qiziqib, toya boshlar.
Gurssa-gurssa yiqilish
Ba'zan ko'zini yoshlar.
Go'yo toymasa bo'lmas,
Ko'ngli yana **toy**, deydi.

Har safar yiqilganda:
– Og'ridi, voy-voy, – deydi.
Muz der: “Uyalmaysanmi,
Vaqting bekor sarf bo'lar.
Chorakda “ikki” chiqsa,
Toyg'anish benaf bo'lar.
Men-ku, bahor kelganda
Tezda erib ketaman.
Ammo o'yinqaroqqa
Jazo berib ketaman”.

Qambar Ota

1. She'r kimning nomidan aytilyapti?
2. Muz nega yiqitadi?
3. Nega she'rda Karimjonga "o'yinqaroq" deb ta'rif berilgan?
4. "Chorakda "ikki" chiqsa, Toyg'anish benaf bo'lar" deganda nimani tushundingiz?

7. She'rda ajratib ko'rsatilgan so'zlarni ko'chirib yozing hamda ma'nosini ayting.

8. She'rdan olingan ushbu parchani o'z so'zlaringiz bilan yozing.

Muz der: "Uyalmaysanmi,
Vaqting bekor sarf bo'lar.
Chorakda "ikki" chiqsa,
Toyg'anish benaf bo'lar..."

9. Berilgan ma'lumotlar asosida kichik hikoya yozing.

- Yashash joyi – Antarktida.
- Qushlar oilasiga mansub.
- Umuman ucha olmaydi.
- Tuxum qo'yadi.
- Chuqur sho'ng'iy oladigan qush hisoblanadi.
- Mayda baliqlar bilan oziqlanadi.

- Yashash joyi – Antarktida.
- Sutmizuvchilar oilasiga mansub.
- Uzunligi 6 metrgacha, og'irligi 3 tonnagacha bo'ladi.
- Juni och qo'ng'ir rangda.
- Mollyuska va baliqlar bilan oziqlanadi.

DUNYO OKEANLARI

Xaritaga diqqat bilan qarang. Savollarga javob bering.

Dunyo okeanlari

1. Okean haqida eshitganmisiz? Sizningcha, okeanlar boshqa suv havzalaridan nimasi bilan farq qiladi?
2. Xaritada nechta okean tasvirlangan? Nomlarini ayting.
3. Nima uchun okeanlarga bunday nom berilgan deb o'ylaysiz?
4. Eng katta okean qaysi?
5. Xaritaga qarab ayting-chi, Yer sharining asosiy qismi quruqlikdan iboratmi yoki suvlikdan?
6. Okeanda qanday jonzotlar yashaydi?

1. Okean hamda qit'a nomlarini ko'chirib yozing.
2. Dunyo okeanlari nomlarini qatnashtirib gaplar tuzing.

Namuna Tinch okean – Yer sharidagi eng katta suv havzasi.

Dunyo okeanlari haqidagi audiomatni tinglang. Savollarga javob bering.

1. Yer sharining suv bilan qoplanishi faqat okeanlar hissasiga to'g'ri keladimi? Javobingizni izohlang.
2. Yer sharining deyarli yarmini qoplagan okean qaysi?
3. Ayting-chi, okean tubi bir tekismi? Fikringizni izohlang.
4. Jonivorlar asosan okeanning qaysi qismida yashaydi?

3. Okeanlar haqidagi to'g'ri fikrlarni ko'chirib yozing.

1	Dengiz o'simliklari faqat quyosh nuri tufayli hayot kechirishadi.
2	Okeanda chuqurligi 11 km bo'lgan botiqlar ham, yer yuzidagi tog'lardan-da baland bo'lgan okean qoyalari ham bor.
3	Okeanlardagi suv vodoprovod jo'mragidan oqayotgan suvga o'xshaydi.
4	Okeanning suvi sho'r bo'ladi.
5	Okeanlardagi suvning harorati doim bir xil bo'ladi.
6	Okean tubi sovuq va qorong'i bo'lgani uchun ham asosiy jonivorlar suvning o'rta qatlamlarida yashaydi.

4. Tinglagan matningiz asosida 3 ta gap yozing.

Namuna Yer yuzida to'rtta okean bor.

Bilimingizni sinang!

1. Nimalar dengiz suviga qo'shimcha mineral moddalarni olib keladi?
A. Ariqlar   B. Daryolar   D. Soylar.   E. Ko'llar
2. Yer sharining deyarli yarmini qoplagan okean qaysi?
A. Shimoliy muz okeani   D. Hind okeani
B. Atlantika okeani   E. Tinch okean
3. O'txo'r dengiz jonivorlarini nima yemishsiz qoldirmaydi?
A. Daryolar   B. Okean   D. Quyosh   E. Tuzlar

Dengiz va okeanni "ummon" deb ham ataymiz.

Qaysi rasmda to'liqin tasvirlangan?

IKKI TO'LQIN

1-qism

Ulkan ummonda aka-uka to'liqinlar yashar edi. Ular juda inoq bo'lib, doim birga suzib yurisharkan.

Kichik to'liqin juda ochiqko'ngil ekan. U uchar baliqlar, bahaybat kitlar, shamol va chag'alaylar bilan o'ynashni yaxshi ko'rarkan. Akasi esa ukasining aksi emish. U juda ham shiddatli bo'lib, ba'zan kuchli shamol turganda shafqatsiz to'fonga aylanib qolarkan. Yo'lida nima

uchrasa, urilib, buzib, cho'ktirib o'tib ketarkan. Ayniqsa, kemalarga hujum qilishni yoqtirarkan. U kema machtasidan ham balandroqqa ko'tarilar, palubaga tashlanib, kemani suvga to'ldirarkan. Uning changaliga tushgan kemalar odatda suvga g'arq bo'larkan. Yana uning sevimli mashg'uloti qoyalarga urilish edi. Qoyalarni yiqitishga urinib, ularga tez-tez bor kuchi bilan hamla qilarkan. Biroq qanchalik shafqatsiz bo'lmasin, ukasiga doim mehribonlik qilarkan.

Bir kuni ular sohil yaqinida o'ynayotsa, ukasi qumga o'tirib olib muzqaymoq yeyayotgan bolani ko'rib qolibdi.

– Men ham muzqaymoq yeyman, – debdi u.

– Hozir olib kelaman, – debdi aka. So'ng vajohat bilan bola tomonga otilib, uning qo'lidagi muzqaymoqni tortib olibdi. Keyin ukasiga keltirib beribdi. Xursand bo'lgan uka esa muzqaymoqni bir zumda paqqos tushiribdi.

Shundan so'ng kichik to'lqin: “Endi nima qilamiz?” deb so'rabdi.

– Qarab tur, – debdi katta to'lqin. – Anavi qoyalarni ko'ryapsanmi? Hozir ularga shunaqangi zarba beramanki, bunaqasini hech qachon ko'rmagasan.

Shunday deb, u qoyalardan uch baravar balandga ko'tarilibdi va ularga shiddat bilan hujum qilibdi. Buni ko'rgan qoyalar qo'rqib ketib, bir-birlariga mahkam yopishibdi. Lekin katta to'lqin haddan tashqari tez va baland ko'tarilib yuborgani uchun qoyalarga urilish o'rniga ularning ustidan o'tib ketibdi. Orqa tarafdagi chuqurlikka borib tushibdi. Qamalib qolgan to'lqin ummonga qayta olmabdi. U o'zini har tomonga uribdi, lekin foydasi bo'lmabdi. Shundan so'ng yordam so'rab qichqira boshlabdi.

Donald Bisset
Ingliz tilidan Mirjalol Madvaliyev tarjimasi

Dengiz – okeanning quruqlikka tutashgan yoki quruqlikka yorib kirgan bo'lagi.

1. Katta va kichik to'lqinning fe'l-atvori bir xil ekanmi? Javobingizni izohlang.
2. Katta to'lqin kichik to'lqinga qanday mehribonchilik ko'rsatdi? Aytinch, bu to'g'rimi?
3. Katta to'lqin nima uchun qamalib qoldi?
4. Qoyalarni katta to'lqinning hujumidan nima qutqarib qoldi?

5. Quyidagi soʻzlarning izohini toping va koʻchirib oling.

Paluba

Machta

Toʻlqin

Kemalarning taxta qoplangan yuzasi, sahni

Qattiq chayqalib turgan suv betidagi poʻrtana

Kemaning qoq oʻrtasiga oʻrnatilgan, yelkan osish, kuzatish va signal berish uchun xizmat qiladigan ustun

6. Matndan katta va kichik toʻlqinga xos sifatlarni, koʻplik (-lar) maʼnosidagi hamda hajm-oʻlchovni bildiruvchi soʻzlarni aniqlab, yozing.

IKKI TOʻLQIN

2-qism

Bu paytda tepadan bir chagʻalay uchib oʻtayotgan ekan. U qoya ustiga qoʻnib, katta toʻlqindan soʻrabdi:

– Senga nima boʻldi?

– Bu yerdan chiqolmayapman, tuzoqqa tushib qoldim, – debdi katta toʻlqin. – Iltimos, menga yordam ber.

– Yoʻq, senga yordam bermayman, – debdi chagʻalay. – Sen ham-maga zarar yetkazasan, kemalarni choʻktirasan, qoyalarni qulatish-ga harakat qilasan. Hozirgina yosh bolaning qoʻlidan muzqaymogʻini tortib olganingni ham oʻz koʻzim bilan koʻrdim.

Shu payt qoyaning narigi tomonida kimningdir yigʻlayotgani esh-tilibdi. Chagʻalay qoyalar ortida kichik toʻlqinni koʻribdi.

– Nega yigʻlayapsan? – soʻrabdi u mayin ohangda.

– Men akamning yoniga oʻtishni istayman. Manavi yaramas qoyalardan oʻtolmayapman, – debdi u yigʻidan oʻzini toʻxtata olmay.

– Iltimos, bizga yordam ber, – yalinibdi uka chag‘alayga.
– Men akangga yana ummonga qaytishi uchun yordam bermayman, – debdi chag‘alay. – Lekin sen uning yoniga o‘tishni xohlasang, yordam beraman.

– Roziman, – debdi kichik to‘lqin shosha-pisha.

Shundan so‘ng chag‘alay unga qoyalarni aylanib quruqlikka o‘tadigan yo‘lni ko‘rsatibdi. Keyin oyoqlari bilan qoyaning ortiga olib boradigan ariqcha ochibdi. Kichik to‘lqin ana shu ariqcha bo‘ylab oqib boribdi va akasining yoniga o‘tib olibdi. Ular bir-birini ko‘rganida juda xursand bo‘lib ketishibdi.

– Kel, yaxshisi birlashib, bir tan-u bir jon bo‘lamiz, – taklif qilibdi akasi. Ukasi ham bunga rozi bo‘libdi va ular birlashib ketibdi. Shunday qilib, qoyalar o‘rtasida atrofi yovvoyi gullarga burkangan kattagina ko‘l hosil bo‘libdi.

Donald Bisset

Ingliz tilidan Mirjalol Madvaliyev tarjimai

1. Qamalib qolgan katta to‘lqinga chag‘alay nima uchun yordam bermadi? Axir, qiynalganlarga yordam berish kerak emasmi?
2. Ayting-chi, chag‘alay kichik to‘lqinga nima uchun yordam berdi?
3. Kichik to‘lqin katta to‘lqin bilan qanday qilib uchrasha oldi?
4. Ertakdan chiqargan xulosangizni ayting.

To'g'ri yoki noto'g'ri fikrni farqlang.

1	Chag'alay katta to'lqinning yana dengizga qaytishiga yordamlashmasligini aytibdi.
2	Kichik to'lqin chag'alayning yordamisiz qoyalarni oshib o'tibdi.
3	Ikki to'lqin birlashib, dengizga aylanibdi.
4	Matnda dengiz, ko'l, daryo, ariq kabi suv havzalarining nomi uchraydi.
5	Qoya – tik ko'tarilgan cho'qqi.

7. Matndan xabar, so'roq va buyruq ohangidagi gaplardan bittadan ko'chirib yozing. Tinish belgilarini to'g'ri qo'ying.

8. Kerakli qo'shimchalarni qo'yib, gaplarni ko'chiring.

1. Shun__ so'ng chag'alay un__ qoya__ atrofi__ quruqlik__ o'tadigan yo'l__ ko'rsatibdi.

2. Hozirgina yosh bolakay__ qo'li__ muzqaymog'i__ tortib olganing__ ham o'z ko'zim bilan ko'rdim.

KEMACHAGA YOZILGAN SHE'R

Yo'ldosh qilib daryoni,
Bir ko'rib ol dunyoni.
**Yetgandinga dengizga,
Xabar berib qo'y bizga.**
Okeanga chiqqan payt,
Janob Kitga salom ayt –
Qishloqdagi ariqdan,
Hamma mayda baliqdan.

Anvar Obidjon

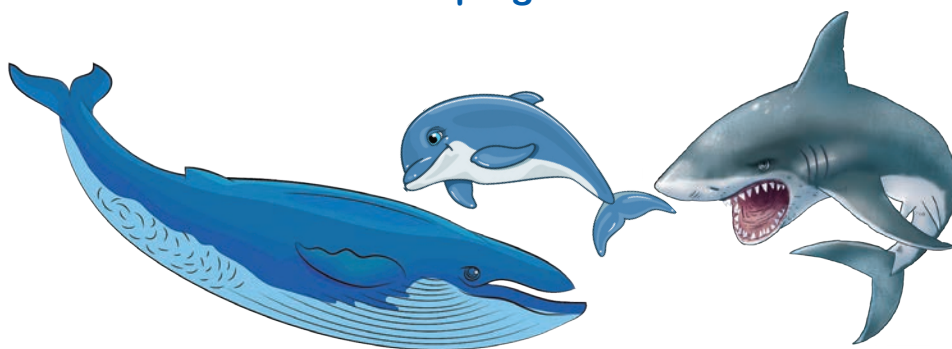
1. Kemaning odamlarga qanday foydasi bor?
2. She'rdagi qaysi suv havzalari aytib o'tilgan? Ularning farqini ayting.
3. She'rdagi qahramon ariqlar va mayda baliqlar nomidan qaysi jonivorga salam yo'llagan? Uni qayerda ko'rgansiz?
4. Nima deb o'ylaysiz, ariq faqat qishloqda bo'ladimi?

Yo'ldosh so'zining ma'nolarini aniqlang.

- A. Mehribonlik qiluvchi   D. Biror narsaga sherik
B. Ishda, uyda birga bo'luvchi   E. Yo'lda birga boruvchi

Jonivorlar orasidan kitni toping.

- ✓ Ayting-chi, nima uchun kitga "janob" deb murojaat qilingan? Bu so'zni qachon ishlatamiz?
- ✓ She'rdagi **mayda** so'zi nimani bildiriyapti?
A. Hajmni B. Miqdorni D. Rangni E. Uzunlikni

9. She'rdagi qofiyadosh so'zlarni yozib oling.

10. Ajratib ko'rsatilgan satrlarni o'z nutqingizga aylantirib yozing.

11. Ayting-chi, okeanlarda qanday jonivorlar yashaydi? Ularni tasvirlab kichik matn tuzing.

Tuzgan matningizda jonzotlarning quyidagi belgilariga e'tibor bering:

- nomi;   – hajmi;   – o'ziga xos xususiyati.

She'rni yoddan aytib bering.

MUSTAHKAMLASH DARSII

Kemacha sizning maktubingizni istagan odamingiz yoki jonivorga yetkazib bermoqchi. Kimga xat yozar edingiz? Imkoniyatdan foydalaning!

12. Ko'rsatmalar bilan tanishing. Xat yozing.

Boshlanmalardan birini tanlashingiz mumkin:

1. Assalomu alaykum ...!
2. Salom, mening ...!
3. Do'stim (dugonam) ...!
4. ...!

Unga nimalar haqida aytmoqchisiz?

1. Bilasan(siz)mi, ...
2. Men xohlardimki, ...

13. Ajratib ko'rsatilgan so'zlardagi xatoliklarni aniqlang va matnni xatosiz ko'chiring.

Eslatma! Ushbu matnni tahrir qilishda -ni, -lar qo'shimchalari, bosh harflar imlosi hamda talaffuz bilan imlodagi farqli jihatlar-ga e'tibor bering.

Yer **sharini** juda katta qismi, ya'ni 71 **foyizi** suv bilan qoplangan. Bu suvlar **to'rta** ulkan **okeyan**: **tinch okeyani**, **atlantika okeyani**, **hind okeyani**, **shimoliy muz okeyani** hamda **ko'plap** dengiz-u dar-yo hissasiga to'g'ri keladi. **Tinch okeyan hududini o'zi yer sharini** deyarli yarmini qoplagan.

BARAKA DARYOSI

Quyida nomi berilgan suv havzalarini tasvirlab bering. Ularning o'zaro farqli jihatlari haqida so'zlang. Izohli lug'atdan foydalaning.

ariq

daryo

ko'lmak

anhor

ko'l

okean

dengiz

hovuz

1. Berilgan so'zlar ishtirokida uchta gap tuzib, yozing.

O'zbekiston gerbiga qarang. Savollarga javob bering.

1. Gerbimizda qaysi daryolar tasvirlanganini bilasizmi?
2. Nima deb o'ylaysiz, nega gerbda aynan shu daryolar tasvirlangan?
3. Tabiatda daryolar qanday paydo bo'ladi?
4. Daryolar tabiatda qanday vazifani bajaradi?

“Baraka daryosi” audiomatnini tinglang. Savollarga javob bering.

1. Amudaryoning ilk irmoqlari qaysi tog‘da hosil bo‘ladi?
2. Qadimda Amudaryo qanday ko‘rinishda bo‘lgan? Odamlar undan qanday foydalanishgan?
3. Nega Amudaryoni “Baraka daryosi” deb ham atashadi?
4. Amudaryo tarixda qaysi dengizga quyilgan?
5. Siz yana qanday daryolarni bilasiz? Bu daryolar qaysi davlatlar hududidan oqib o‘tadi?

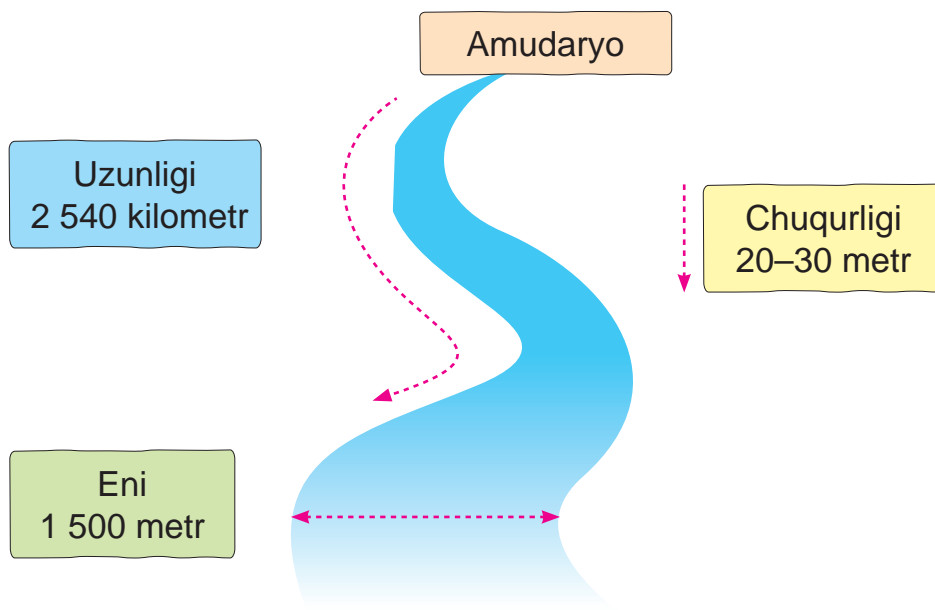

2. Amudaryo haqida aytilgan to‘g‘ri fikrlarni ko‘chirib yozing. Noto‘g‘ri fikrlarni esa tuzatib ayting.

1	Amudaryo O‘rta Osiyodagi eng yirik hamda sersuv anhordir.
2	Amudaryoning uzunligi 2540 kilometr ga teng.
3	Ibn Sinoning “Amudaryo tarixi” nomli asari Amudaryo haqidagi tarixiy manba hisoblanadi.
4	O‘zbekiston gerbida Amudaryo va Sirdaryo tasvirlangan.
5	Amudaryo Surxondaryo, Buxoro shahri va Qoraqalpog‘istondan o‘tib, Orol dengiziga quyiladi.
6	Amudaryoni arablar “Jayxun” deb atashgan.

Berilgan chizmaga qarab kichik matn tuzing.

Ayting-chi, irmoq nima?

IKKI IRMOQ

(Ertak)

1-qism

Baland tog' etagida paydo bo'lgan buloqlardan yonma-yon ikki irmoq oqib chiqdi. Irmoqlarning biri katta, ikkinchisi esa kichikroq edi. Katta irmoq kuchliroq edi. Yana **toleni qarang!** U oqib borayotgan yo'lda hech qanday to'siq uchramadi. Kichik irmoqning yo'li esa sermashaqqat ekan. Biroz yurganidan keyin kattakon xarsangtoshga duch kelib qoldi. Shunda ham **noumid bo'lmadi**. Yeng shima-rib ishga tushdi. Uning **tirishqoqlik bilan** o'ziga yo'l axtarayotganini ko'rgan katta irmoq:

– Ey bechora, shunchalik nimjon ekansan, yo'lga chiqib nima qilar eding, – dedi.

– Og'ayni, bunday gaplarni qo'y, – dedi kichik irmoq. – Undan ko'ra o'ng tomoningdan ozroq joyni **o'pirib yubor**. Menga ham yo'l ochilsin.

– Hoy tirrancha, hali sen **boshqalarning mehnati hisobiga yashashni** ham bilasanmi? **Bor, toshingni ter!** – dedi-da, katta irmoq **o'pkasini qo'ltiqlab uzoqlarga yugurib ketdi**. Bir-biridan yoqimli, bir-biridan chiroyli manzarali va mevali daraxtlar uning **yo'liga peshvoz chiqib:**

– Biz tomondan yur, – deb iltimos qildilar.

– Bilaman, hammangiz tekinxo'rsizlar, yaqiningizga borsam bas, ildizingiz bilan suvimni simirib, **tinkamni quritasiz**, – deya katta irmoq yo'lni chap solib jo'nab qoldi. Oxiri, cho'l-u biyobonda **qumlikning to'shiga bosh qo'ydi**-da, **halokatga yuz tutdi**.

Kichik irmoq kecha-kunduz tinmay mehnat qildi, xarsangtoshning bir yonini yemirib, yana yo'lga tushdi. U yo'l-yo'lakay dov-daraxtlar bilan do'stlashdi. Daraxtlar tomirlari bilan irmoq suvining yer ostiga singib ketishga yo'l qo'yishmadi. Yaproqlari esa quyosh nurini to'sib, suvni bug'lanishdan saqladi. Kichik irmoq ham yashil do'stlarini **qondirib sug'ordi**.

Habib Po'latov

1. Katta irmoq nima uchun tez oqa oldi?
2. Daraxtlar nima maqsadda katta irmoq yo'liga peshvoz chiqdi?
3. Katta irmoq nima uchun daraxtlardan qochdi?
4. Katta irmoq qanday halokatga uchradi?
5. Kichik irmoqqa daraxtlar qanday yordam ko'rsatdi?
6. Bunday hodisalar tabiatda rostdan ham sodir bo'lishi mumkinmi? Agar mumkin bo'lsa, qanday sodir bo'ladi?

Matn asosida berilgan topshiriqlarni bajaring.

• *Mevali daraxtlar uning yo'liga peshvoz chiqibdi.* Mazkur gap mazmuniga o'xshash javoblarni aniqlang.

- A. Mevali daraxtlar unga norozilik bildiribdi.
- B. Mevali daraxtlar uni qarshi olibdi.
- D. Mevali daraxtlar uni yoqtirishmabdi.
- E. Mevali daraxtlar uni kutib olibdi.

• Matnda ajratib ko'rsatilgan quyidagi bo'laklarning ma'nosini muhokama qiling.

noumid bo'lish

o'pirib yuborish

tirishqoqlik bilan

bor, toshingni ter

boshqalarning mehnati hisobiga yashash

o'pkasini qo'ltiqlab yugurish

halokatga yuz tutdi

qumlikning to'shiga bosh qo'ydi

qondirib sug'ordi

toleni qarang

peshvoz chiqmoq

tinkasi qurimoq

IKKI IRMOQ

2-qism

Kichik irmoq quvona-quvona yo'l bosib, **azim daryo** bo'yiga qanday yetib kelganini ham sezmay qoldi. U daryoning **hayqirib oqishi**ni, tog'-u toshlarni ham qo'porib tashlay oladigan qudratini ko'rib hayron qoldi. So'ng **buyuk qudratga suqlanganicha** qirg'oq bo'ylab oqa boshladi.

– **Behuda tentirab yurma**, – dedi unga daryo. – Bironta ko‘lmakka tushib qolsang, suvingni sasitadi. Bordi-yu, qumli cho‘lga chiqib qolsang, **o‘z qa‘riga yutib, halok qiladi**. Kel, bizga qo‘shil. Birlashib **yengilmas qudratga** aylanamiz.

– Sen buyuk pahlavonsan, – dedi kichik irmoq. – Men qayda-yu, sen qayda. Mening yordamimga muhtoj bo‘lmasang kerak deb o‘ylayman.

– Yo‘q, unday emas. Aslida biz ham senga o‘xshagan kichik-kichik irmoqlar edik. Yo‘l-yo‘lakay birlashib, katta daryoga aylandik.

Irmog bu so‘zni eshitib, o‘zini daryoga otdi. Uning suvi tezda daryo bilan **bir jon, bir tan bo‘lib ketdi**. Irmog qo‘shilganidan keyin daryo yanada kuchliroq bo‘lib oldi. U oqib keta turib katta-katta xarsangtoshlarni **bir-biriga urib tolqon qildi**. Hatto ulkan kemalarni pisand qilmay, o‘z yelkasida bemalol ko‘tarib jo‘nadi. Endi uning yo‘lini to‘sadigan har qanday kuch o‘ylab ko‘radigan bo‘lib qoldi.

Odamlar **bu asov kuchni jilovladilar**. Bundan daryo ham norozi emasdi. Chunki uning suvi to‘g‘on tagidagi generatorni yurgizib, yanada qudratliroq kuch hosil qildi. Dasht-biyobonlarga oqib, birorta ham giyoh unmag **taqir yerni bog‘-u bo‘stonga** aylantirdi.

Habib Po‘latov

1. Daryo kichik irmoqqa qanday maslahat berdi?
2. Daryo qanday hosil bo‘lgan ekan?
3. Kichik irmog daryoga qo‘shilganidan so‘ng, nimalar sodir bo‘ldi?
4. Generatorning yurishidan hosil bo‘lgan kuch nima edi?
5. Bu ertakdan qanday xulosalar chiqarish mumkin?

Matnda ajratib ko‘rsatilgan bo‘laklarning ma‘nosini sinfda muhokama qiling.

azim daryo

hayqirib oqish

o‘z qa‘riga yutish

buyuk qudratga suqlanganicha

taqir yer

behuda tentirab yurish

bir-biriga urib tolqon qilish

bir jon, bir tan bo‘lib ketish

yengilmas qudrat

Ayting-chi, bu sifatlar odamlarga ham xosmi? Odamlarga nisbatan ham bu so‘z birikmalarini qo‘llash mumkinmi?

3. Ertakdan xabar, so‘roq va buyruq mazmunidagi ikkita dan gap ko‘chiring. Tinish belgilariga e‘tiborli bo‘ling!

“Ikki irmoq” matni asosida quyidagi topshiriqlarni bajaring.

1. Matnda uchragan suv havzalarini aniqlab, ayting.

1. Ko‘lmak. 2. Dengiz. 3. Daryo. 4. Anhor.
5. Irmoq. 6. Buloq. 7. Ko‘l.

2. *Kichik irmoq ham yashil do‘stlarini qondirib sug‘ordi.* Ushbu gapdagi kichik irmoqning “yashil do‘stlari”ni matndan aniqlang.

- A. Gullar B. Daraxtlar D. Yaylovlar E. Maysalar

3. Irmoqcha ta‘riflagan “buyuk pahlavon” bu – ...?

- A. Katta irmoq B. Generator D. Buloq E. Daryo

4. Ertak mazmuniga mos maqollardan ayting.

4. Ertakning 1- va 2-qismiga mos keluvchi quyidagi kichik sarlavhalarni ikki ustunga ajratib yozing.

To‘siqsiz yo‘l. Daryoning maslahati. Daraxtlarning iltimosi. Uchrashuv. Katta irmoqning halokati. Tinimsiz mehnat. Daryoning qudrati. Kichik irmoqning do‘stlari. Kuch birlikda.

1-qism uchun	2-qism uchun

5. Bo‘sh o‘rinlarni to‘ldiring va ko‘chirib oling.

– Hoy ... (irmoqcha/tirrancha), hali ... (sen/siz) boshqalar...(-ni/-ning) mehnati hisobiga ... (boyish, yashash)ni ham bilasanmi? ... (Ket/Bor), toshing...(-ni/-ning) ter! – dedi-da, katta irmoq ...(tarvuzi qo‘ltig‘idan tushib/o‘pkasini qo‘ltiqlab) uzoqlarga yugurib ketdi.

6. Siz ertakdagi voqeaning odamlar hayotiga qanday aloqasi bor deb o‘ylaysiz? Fikringizni yozing.

1

* * *

Ne-ne ta'rif,
tashbeh bitdilar,
Mangu ilhom,
mangu imkonsan.
Ikki daryo oralig'ida
Jo'shib yotgan ulkan ummonsan.
Bag'ringni dur-marvarid kabi
Ezguliklar etmishdir maskan.
Yomonlig-u yovlar yo'liga –
Ikki daryo ko'ndalang har dam.
Boqib bag'rim to'lur ziyoga,
Sen – ko'zimning oq-qoraligi.
Alishmasman ikki dunyoga –
Ikki daryo oralig'ini!

2

* * *

Qarang mag'rur tog'larga
Billur kokil yarashar,
Pastda o'sha kokilin
Jilg'achalar tarashar.
Ular oqar shildirab,
Shivir-shivir sirlashib,
Jilg'achalar ketishar
Keng daryoga birlashib.
Baland, mag'rur bu tog'lar
Go'yo uzun karvondir.
Quyoshjonni tepaga
Kuzatuvchi narvondir.

Kavsar Turdiyeva

Dilshod Rajab

Berilgan sarlavhalar ichidan she'rlarga mosini toping.

O'z tanlovingizni asoslab bering.

- She'rdagi qaysi misraga qarab shu sarlavhani tanladingiz?
- Sizingcha, she'rning mazmuni siz tanlagan sarlavhaga mosmi? Nima uchun?

O'zbekiston

Dur-marvarid

Tog'lar

Billur kokil

Ulkan ummon

Jilg'a

Muhokama qiling.

1. Sizingcha, qaysi she'rning mazmuni yaxshiroq, pishiqroq? Fikringizni misollar bilan asoslang.
2. Qaysi she'rda qofiyadosh so'zlar mahorat bilan ishlatilgan? Asoslab bering.
3. Qaysi she'rda tabiat chiroyliroq tasvirlangan? Tushuntirib bering.

7. Berilgan she'riy misralarda "daryo" so'zi qanday ma'noda qo'llanganini aniqlab, yozing.

Mehridaryo ustozim.

Nurlar oqar misoli daryo.

Saxiyligi daryo kabi.

Deydilar: yurgan – daryo.

Daryo bo'lib oqdi ko'zyoshim.

Umr – oqar daryo.

SALOMATLIK GAROVI

Rasmlarga diqqat bilan qarang. Savollarga javob bering.

1

2

3

1. Dasturxonlardagi yemaklar nomini ayting.
2. Qaysi rasmda nonushta dasturxonini tasvirlangan? Nima uchun shunday deb o'ylaysiz?
3. Tushlik uchun qaysi dasturxon atrofida o'tirgan ma'qul? Nima uchun shunday deb o'ylaysiz?
4. Kechki ovqat uchun eng mos dasturxon qaysi? Nima uchun shunday deb o'ylaysiz?

1. Dasturxonlardagi yemaklar nomini namunadagi kabi jadval tuzib, yozing.

1-dasturxon	2-dasturxon	3-dasturxon

1. To'g'ri ovqatlanish deganda nimani tushunasiz?
2. Yegan ovqatimiz bizni kasal qilishi mumkinmi? Sizda hech shunday holat bo'lganmi?

Qoidalarni o'qing. Qaysi rasmdagi mahsulotni ko'p iste'mol qilish zarar ekanini o'rganing.

1-qida: fastfuddan butunlay voz kechish lozim. Shirinliklarni ko'p iste'mol qilish semizlik, qandli diabet kabi kasalliklarga sabab bo'ladi.

2-qoida: har kuni kamida 1,5–3 litr suv qiling. Choy, qahva yoki sharbatlar suv o‘rnini bosa olmaydi. Gazlangan shirin ichimliklar iste‘moli butunlay taqiqlanadi, chunki ular tarkibida juda ko‘p shakar bor.

3-qoida: nonushtaga tuxum yoki tvorog iste‘mol qilish. Tuxum hamda tvorog oqsilga boy. Oqsil mushaklarimizni mustahkam qiladi, ancha vaqtgacha qornimiz ochmasligini ta‘minlaydi.

4-qoida: har kuni yangi sabzavot yoki mevalardan yeng. Mevalarda tanamiz uchun kerakli vitaminlar juda ko‘p.

5-qoida: pomidor va bodringni aralashtirmang. Bodring hamda pomidorni to‘g‘rab, aralashtirib salat tayyorlash tavsiya etilmaydi. Shunday qilinsa, ulardagi C vitaminidan asar ham qolmaydi.

Rasmlardan zararli mahsulotlarni ko‘rsating. Ularni qaysi qoidaga ko‘ra zararli demoqdasiz?

2. “Mening zararli odatlarim” mavzusida matn tuzing. Unda yuqorida keltirilgan qaysi qoidani buzib turishingiz haqida yozing.

1. Narsalarni aralashtirib yeyish zararli ekaniga ishonasizmi?
2. Sizningcha, ko‘p ovqat yeb qo‘ysa, nima bo‘ladi?
3. Biror marta qorningiz og‘rib qolganmi? Sababi nima edi?
4. “Nafsnı tiyish” deganda nimani tushunasiz?

NAFS BALOSI

Orif kelib maktabdan,
Tushlik uchun o'tirdi.
Voz kechmasdan qatiqdan,
Pok-pokiza tushirdi.

Qatiqni ko'rgach "baham",
Navbat palovga yetdi.
Hayallamay palov ham
To'g'ri qoringa ketdi.

Mo'ralab ishkohlardan
Uzumlar turardi jim.
Ikki boshi ulardan
Qayoqqadir bo'ldi zim.

Oshxonada bir qovun
Turibdi bo'lib "asal".
Uni yegandan keyin
Orifboy bo'ldi kasal.

Qorni og'rib bir zumda,
Chiday olmay yig'ladi.
Axir ayb ham o'zida,
Nafsin sira tiymadi.

Orif kabi kimda-kim
Kirsa nafsin so'ziga,
Shak-shubhasiz, u mahkum
Qasd qilmoqqa o'ziga.

Agar sihat tilasang,
Hech qachon ko'p yemagin.
Orifga o'xshab qolsang,
Keyin afsus qilmagin.

Abdulla Po'latov

1. Orif nonushta qilayotgan edimi? Javobingizni isbotlang.
2. Orif birinchi bo'lib nima yedi?
3. Orifning kasal bo'lishiga sabab qovun edimi? Javobingizni isbotlang.
4. Orif qanday kasalga yo'liqdi?
5. Sizningcha, she'r nima uchun "Nafs balosi" deb nomlangan?

She'rdagi qaysi birikmalar yemoq ma'nosini bildiriyapti?

pok-pokiza tushirdi

tushlik uchun o'tirdi

navbat palovga yetdi

ko'rgach baham

nafsin sira
tiymadi

qayoqqadir
bo'ldi zim

to'g'ri qoringa ketdi

mo'ralab ishkohlardan

3. She'rdagi qaysi so'zlar narsani, qaysi so'zlar harakatni bildirishini ikki ustunga yozing.

Narsani bildiruvchi soʻzlar	Harakatni bildiruvchi soʻzlar
qovun	yigʻladi

1. Ovqatlanishda ham odob-axloq qoidalari boʻlishi mumkinmi?

2. Dasturxon atrofida kattalar sizga tanbeh berishganmi? Nima uchun?

Audiomatni tinglang. Savollarga javob bering.

1. Ovqatlanishdan oldin nima qilish kerak?
2. Nega ovqatlangandan keyin ham qoʻlni yuvish kerak?
3. Ovqat yeyishni xohlagan odam boshlab beraveradimi?
4. Nega dasturxondan turayotganda kattalardan ruxsat soʻraladi?

Audiomatn uchun eng mos sarlavhani tanlang. Nima uchun shunday deb oʻylaysiz? Oʻzingizda qanday taklif bor?

Ovqatlanish qoidalari

Men odoblیمان

Dasturxon atrofidagi xulq

Ovqatlanish tartibi

Ovqatlanish odoblari

Salomatlik sirlari

4. Audiomatn hamda rasmlar asosida gaplar tuzib, yozing. Gaplarni qoida shaklida yozishga harakat qiling. Rasmda tasvirlanmagan holatlarni ham yozishingiz mumkin.

1. Ertaklarda tulki qanday qahramon sifatida tasvirlanadi?
2. Odamlarni ham tulki desa bo'ladimi? Qanday odamlarni tulki deyish mumkin?

Ertakni o'qing. Savollarga javob bering.

TULKI BILAN LAYLAK

(Ertak)

Kunlardan bir kuni tulki laylakni ziyofatga chaqiribdi. Tulki shavla pishirib, laganga suzib o'rtaga qo'yibdi. Laylak tumshug'ini laganga uribdi, ammo unga hech narsa ilinmabdi.

Laylak qancha urinmasin, hech narsa yeya olmabdi. Tulki lagandagi shavlanning hammasini o'zi yeb tugatibdi. Laylak ochdan o'lar holda uyiga qaytibdi.

Ertasi kuni laylak tulkini mehmonga chaqiribdi. Laylak suyuq ovqat qilibdi-da, ko'zaga quyib dasturxonga tortibdi. Tulki bo'ynini cho'zib harchand urinsa ham, ko'zadagi ovqatdan yeya olmabdi.

Laylakning bir o'zi ovqatni ichib, qornini to'yg'azib olibdi. Tulki: "Ha, boplading-ku", debdi ichida.

1. Laylak nima uchun tulkinging uyida ovqatlana olmadi?
2. Laylak nima uchun ovqatni ko'zada berdi?
3. Tulki nega: "Ha, boplading-ku", deb ichida aytdi? Ovoz chiqarib aytsa, nima bo'lardi?

Quyida har bir so'zning ikkitadan ma'nosi berilgan. Ertakda ularning qaysi ma'nosi qo'llanganini toping.

Chaqirmoq

o'ziga qaratish maqsadida nomini yoki ismini aytish

taklif qilish, biror joyga kelishga undash

Suzmoq

qo'l yoki oyoqni qimirlatib suvda harakatlanish

tayyor yegulikni idishga taqsimlab solish

Qo'ymoq

qo'lidagi narsani biror joyga o'rnashtirmoq

biror ishni bajarish uchun ruxsat bermoq

Tortmoq

biror yeridan ushlab o'zi tomon surish yoki surishga harakat qilish

ulashish, tarqatish, qo'yish

Ba'zi so'zlarning bir necha ma'nolari bo'ladi. Ularning qaysi ma'nosi ishlatilganini faqat vaziyatga qarab aniqlash mumkin.

5. Gaplarni diqqat bilan o'qing. Ajratilgan so'zlarning yuqoridagi ma'nolaridan qay biri ishlatilganini aniqlab, daftaringizga yozing.

Daryoning shu joyi keng emas ekan, kel, **suzib** o'tamiz.
Nusratbek palovni **suzib**, ikki laganni qo'lida ko'tarib keldi.

Polovni **tortib** bo'ldik, endi navbat mevalarga.
Gavhar Mansurning qo'lidan ushlab **tortdi**.

Salima qo'lidagi kitoblarni deraza tokchasiga **qo'ydi**.
Bektemir boshqalarni gapirishga **qo'ymay** faqat o'zi gapirdi.

Karimni buvisi **chaqirdi**, u uyiga kirib ketdi, afsus, yana biroz to'p tepmoqchi edik.
Olima o'zining dugonalarini, sinfdoshlarini mehmonga **chaqirdi**.

6. Mavzudan o'rganganlaringiz haqida matn yozing. Matningizda quyidagi savollarga javob bo'lishiga e'tibor qarating.

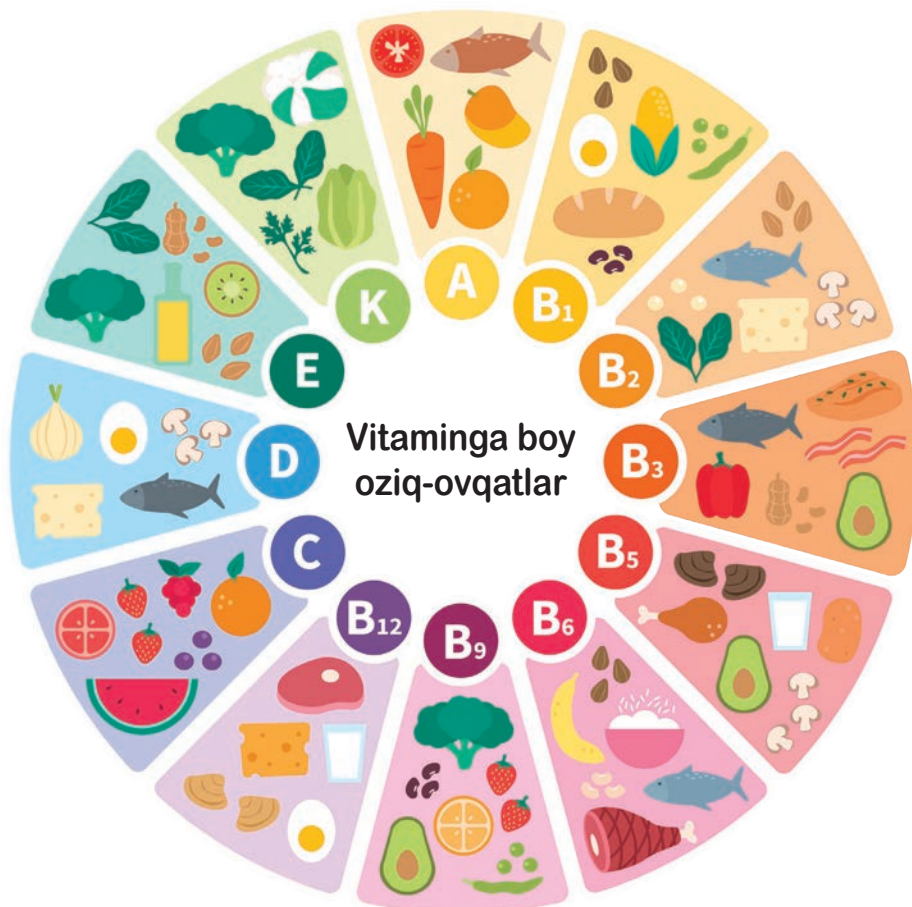
1. Nimalarni o'rgandingiz?
2. Sizga qanday ta'sir qildi?
3. Mavzudagi qaysi jihat sizda ham mavjud?
4. Qaysi odatingizni o'zgartirishga qaror qildingiz?
5. Boshqalarga nimani tavsiya qilasiz?

VITAMINLAR

Rasmlarga qarang. Savollarga javob bering.

1. Rasm nima haqida?
2. Qanday vitaminlarni bilib oldingiz?
3. Qanday mahsulotlarda A vitamini bor?
4. Baliqda qanday vitaminlar bor?
5. C vitamini qaysi mahsulotlarda uchraydi?
6. Qo'ziqorinda qanday vitaminlar bor?
7. Nonda ham vitamin bormi?
8. Tuxumda qanday vitaminlar bor?
9. D vitamini qaysi mahsulotlarda uchraydi?
10. Ayting-chi, bu vitaminlarning inson salomatligiga qanday ta'siri bor?

1. Berilgan vitamin turlari qaysi mahsulotlar tarkibida uchrashini yozing.

2. Ushbu mahsulotlarning foydalari haqida gaplar tuzib, yozing.

VITAMINJON

1-qism

Bir kuni A vitamini yo'lga chiqibdi. Uzoq yo'l yurib, muzlatkichga tushibdi. Uni avval yaxlatishibdi, keyin bo'laklashibdi. Qozonga solib qovurishibdi. Yarimjon vitaminni likopchaga solib, ko'katlar bilan bezatib, Olimjonning oldiga qo'yishibdi. Biroq Olimjon A vitaminiga **qiyo ham boqmabdi**. Aksincha, burnini jiyirib: "Menga baliq yoqmaydi", deb likopchani surib qo'yibdi.

A vitamini juda xafa bo'libdi. Ko'zlarini mo'ltiratib **chimxo'r** do'stiga qarabdi. Qarabdi-yu, hafsalasi pir bo'libdi. Chunki Olimjon ozib-to'zib ketgan, rangpar, qoqsuyak bola ekan-da. A vitamini bola nega bu ahvolga tushganini darrov fahmlabdi.

Shu payt buvisi Olimjonni aldab-suldab bir bo'lak baliq yediribdi. A vitamini dumalab ko'rimsizgina, qop-qorong'i joyga tushibdi. Bu joy Olimjonning oshqozoni edi. Sho'rlik vitamin **bitta-yarimta** do'stimni uchratib qolarman deb rosa yo'l yuribdi. Onda-sonda beli bukri C vitaminiga, hassaga tayanib qolgan D vitaminiga, horib-tolib yo'l chetida cho'kkalab o'tirgan E vitaminiga duch kelibdi. Ularning hech biri Olimjon haqida iliq fikr aytmabdi.

– Juda tanbal, uyquchi, nimjon bola, – gap boshlabdi C vitamini.
– Ertalab nonushta qilmay maktabga jo'naydi. Tushlik bo'lmasidan do'konga kirib, yarimtayyor mahsulotlar bilan “qornini aldaydi”.

D vitamini ham jim qarab turmabdi:

– Yeganlari bizning safimizga qo'shilish o'rniga, aksincha, bizga **qiron keltiradi**. Gamburgerlar, qadoqlangan turli xil kekklar, bodroq va gazli ichimliklar... axir, bular **koni zarar**-ku!

– Ustiga-ustak, ko'zlari ham xiralashyapti. Yaqin orada ko'zoynak taqishi mumkin, – debdi C vitamini.

– Eh, unda men juda kerak ekanman-ku, – achinib gapiribdi A vitamini. – A vitamini kamayib ketgan bolalarda ko'rish qobiliyati susayadi. Men petrushka, shivit, shovul, ismaloqda ko'p uchrayman. Afsus, Olimjon ularni juda yomon ko'radi. Ayniqsa, oyisi sho'rvaga solgan sabzilardan “qo'rqadi”. Ularni qoshiqda terib chiqadi. Xom sabzini karsillatib yeyishga ham tobi yo'q, “tishim og'riydi”, deydi. Chunki tishlari qurtlab ketgan. Qiziq, ularni rostdan ham qurt yeb ketganmi-kan?!

– Olimjon men bilan yaxshi chiqishmaydi-da, – javob bera boshlabdi D vitamini. – Men suyak hosil bo'lishida ishtirok etaman. Bo'y o'sishi uchun juda zarurman. Men bo'lmasam, odam behol bo'lib, ko'p terlaydi, tez-tez shamollaydi, tishlari qurtlaydi.

Umida Sadatova

1. A vitamini nega xafa bo'ldi?
2. A vitamini C va D vitaminlari bilan qayerda ko'rishdi?
3. C vitamini nimadan xavotirga tushdi?
4. Olimjon haqida fikr bildiring.
5. Ajratib ko'rsatilgan so'z va iboralarning ma'nosini lug'atdan aniqlang.

3. Berilgan so‘z va birikmalarni ularning izohi bilan moslashtirib ko‘chiring.

A Yaxlatmoq

1 Ko‘ngli qolmoq

B Hafsalasi pir bo‘lmoq

2 Pasaymoq

D Fahmlamoq

3 Muzlatmoq

E Susaymoq

4 Saqlamoq

5 Tushunmoq

4. A, D, C, E vitaminlarining xususiyatlarini yozing.

Namuna D vitamini bo‘y o‘sishi uchun juda zarur.

VITAMINJON

2-qism

Olimjon kasal bo‘lganda haftalab yotib qolar ekan. **Immuniteti** oddiy gripp bilan kurashishga ham yaramas ekan. **Antibiotiklar** qabul qilishga majbur bo‘larkan. Natijada ichaklaridagi ko‘plab foydali **bakteriyalar** nobud bo‘lar ekan.

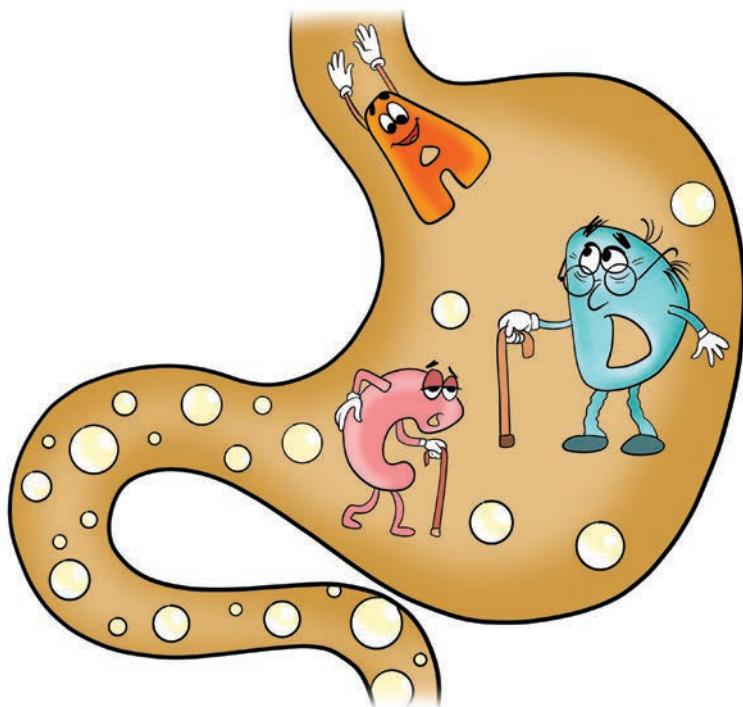
– Yaqinda Olimjonni shifokorga olib borishdi. U shifokorning aytganlariga amal qilsa, tez orada tanasi kuchga to‘lib, sog‘lom bola bo‘ladi, – dedi D vitamini.

– Shifokor nima dedi? – shoshib so‘radi A vitamini.

– Ertalab sutli bo‘tqa yeyishi kerak ekan. Tuxum sarig‘i yoqmaydi demay, ko‘p yeb turishi zarur. Oyisi nonga surtib qo‘ygan sariyog‘dan bir tishlab qo‘yish juda muhim. Aslida, kamqonlik kasaliga **duchor bo‘lishi** ham shundan ekan.

– Men ham shifokordan o‘rganganlarimni aytib bersam, – suhbatga qo‘shildi E vitamini. – Kamqonlik – qon tarkibida **gemoglobinning** kamligini bildiradi. Gemoglobin temir moddasidan tashkil topgan bo‘lib, u tanadagi barcha a‘zolariga **kislorod** yetkazadi va kuch-quvvat bilan ta‘minlaydi. Olimjondagi quvvatsizlik shundan. Ovqatlanish

paytida meva va sabzavot sharbatlari, na'matak damlamasidan ichsa, tanasida **vitaminlar** ko'par ekan.

– Shifokor yana aytdiki, – davom etdi E vitamini, – Olimjonga men ham ko'proq kerak ekanman. E vitamini tibbiyotda kislorod vitamini deb ataladi. Chunki u **organizmimizni** kislorod bilan ta'minlaydi. Kuygan, kesilgan joylarning chandiqsiz va tez bitishi mening zimmamga yuklatilgan. Ayniqsa, o'g'il bolalar uchun zarurman. Chunki mushak tolalarining mustahkam bo'lishi, xuddi **sportchilar** mushagidek baquvvat bo'lishiga yordam beraman. Tuxum E vitaminining koni hisoblanadi. Ko'pchilik bolalar yoqtirmaydigan ko'katlar, boshqli don mahsulotlarida ko'p bo'laman.

– Eh, bularning barini Olimjon bilishi shart! – kuyinib so'zladi D vitamini. Menda ajoyib g'oya bor! Kelinglar, bugun uning tushiga kirib, barini so'zlab beramiz.

– Aqlingga tasanno! Kelishdik!

Umida Sadatova

1. Olimjon nima uchun haftalab kasal bo'lar ekan?
2. Antibiotik nima? Sizga ham shifokor antibiotik tavsiya qilganmi?
3. D vitamini bilan A vitaminining suhbatini aytib bering.
4. E vitamini qanday ma'lumotlarni aytdi?
5. Ayting-chi, vitaminlar Olimjonning tushiga kirib, nima degan bo'lishi mumkin?

5. Ajratib ko'rsatilgan so'zlarni talaffuz qiling va daftaringizga yozing. Talaffuz va yozuvda qanday farqni sezdingiz?

6. Berilgan so'zlarni namunadagi kabi bo'laklarga ajratib yozing.

Namuna foydali – foyda+li, ...

shifokor	sutli	haftalab	quvvatsiz
boshqoli	so'zla	baquvvat	tishla
sportchi	ko'pchilik	chandiqsiz	

7. Olimjon qanday bola? Uning sifatlarini jadvaldan ajratib yozing.

a'lochi	chimxo'r	kamgap	qaysar	qoqsuyak	kamquvvat
mehnatkash	tanbal	rangpar	baquvvat	erkatoy	ozg'in
nimjon	uyquchi	pahlavon	maqtanchoq		chaqqon

8. Olimjonning zararli odatlarini yozing.

Namuna Olimjon – chimxo'r, ovqatni tanlab yeydi, foydali mahsulotlar bilan ovqatlanishni yomon ko'radi.

9. Tarkibida A vitamini bor ko'katlar rasmi berilgan. Ularning nomini yozing hamda foydali jihatlari haqida o'zaro bahs yuriting.

Topishmoqlarning javobini toping.
Ushbu mahsulotlarning foydali jihatlari haqida fikr bildiring.

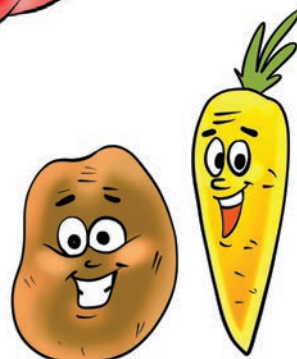
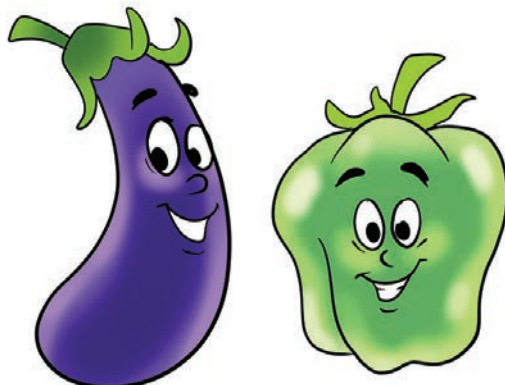
- 1 Qat-qat to'nim bordirov,
Kimdir to'nga zordirov.
Bargim yashil, so'lmagan,
Zo'r ketaman do'lmaga.
- 2 Beqasam to'n egnimda,
Doim yal-yal yonaman.
Pichoq ursang, karsillab
Ikki palla bo'laman.

BOZOR

Dehqon bozor **rastasi** –
Ranglarning guldastasi.
Mevalar xo'p terilgan,
Go'zal shakl berilgan.
Qovun, tarvuz, sabzavot –
Tabiatdan bir **ijod**.
Ko'rgan ko'zi quvnaydi,
Ne olsam deb o'ylaydi.
Qizil **bulg'or**, pomidor,
Xohlasang, yashilin ol.
Olov rangli xurmolar
Bunchalik **serjilolar**.
Piyozlarga bir qarang,
Ular o'zi uch xil rang.
Nok, uzum, anjir, olma,
Ranglardan charchab qolma.
Baqlajon **tusi** siyoh,
Anor – to'q qizil bo'yoq.
Yashil rangli bodring
Go'yo der: "Beri keling".
Sabzilar – oltin **qoziq**,
Sarig'i ham zo'r oziq.
Olgan qilmaydi armon:
Bari tabiiy **darmon**.
Bozor – ochildasturxon,
Yashasin bobodehqon!

Kavsar Turdiyeva

1. Tabiatning ijod mahsuli nima ekan?
2. She’rda qanday sabzavot va poliz ekinlari ta’riflangan?
3. Ajratib ko’rsatilgan so’zlarning ma’nosini lug’atdan aniqlang.
4. She’rdagi ranglar nomini ayting. Bu ranglarni yana qanday ataymiz?

10. She’rda tilga olingan tabiiy darmonlarni jadvalga namunadagi kabi joylashtiring.

Poliz ekinlari	Sabzavotlar	Mevalar	She’rdagi tasviri yoki sizning ta’rifingiz
		anor	to’q qizil bo’yoq

11. Ayting-chi, siz qaysi mahsulotlarni ko’p iste’mol qilasiz? Ularni ikki ustunga yozib ko’ring. Ular foydalimi yoki zararli?

12. O’rganganlaringiz asosida jadvalni namunadagi kabi to’ldiring.

Vitamin	Foydali jihatlari	Qanday kasallikda foydali sanaladi?	Qanday mahsulotlar tarkibida uchraydi?
A vitamini			
D vitamini			
E vitamini			

13. “Vitaminjon” hikoyasi asosida Olimjonning kasallik varaqasini to’ldiring.

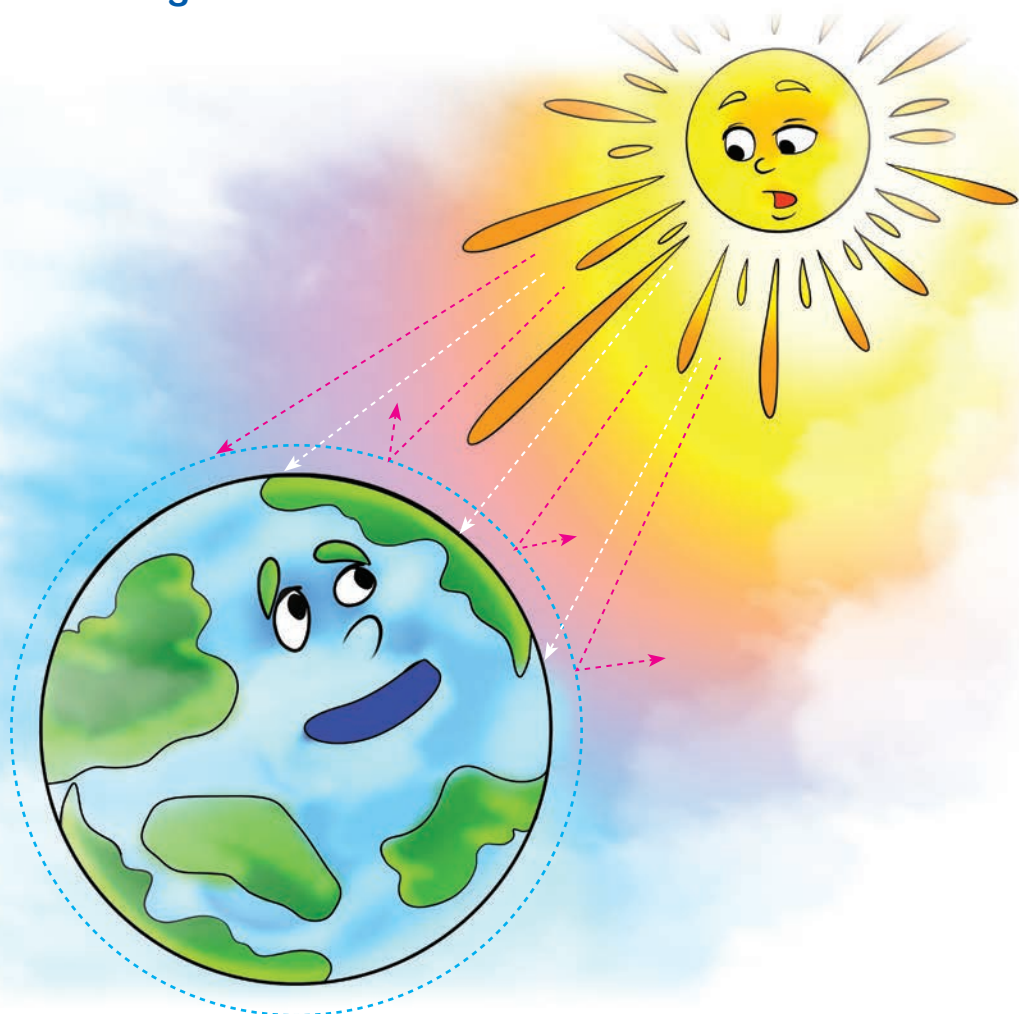
Bemor (F. I. O.):	
Kasallik nomi:	
Kasallik tavsifi:	
Sababi:	
Davolash uchun tavsiyalar:	

TABIATNI ASRAYMIZ

Ozon qatlami haqidagi audiomatni tinglang. Savollarga javob bering.

1. Ozon qatlamining eng asosiy vazifasi nima?
2. Nega ozon qatlami ko'zga ko'rinmaydi? U qayerda joylashgan?
3. Quyosh tizimida nechta sayyora bor? Ularda hayot yo'qligining asosiy sababi nimada?
4. "Ona sayyoramiz "krem" va "ko'zoynak"dan foydalanadi", degan gapni qanday tushundingiz?
5. Ozon qatlamini saqlab qolish uchun nimalar qilish kerak deb o'ylaysiz?

1. Matnda uchragan quyidagi soʻzlarni bir necha marta ta-laffuz qiling va yozing. Soʻzlarning izohini lugʻatdan bilib oling.

ozon

atmosfera

molekula

xlor

ftor

brom

muzlatkich

sovitkich

freon

krem

2. Audiomatnga asoslangan holda toʻgʻri fikrlarni koʻchirib yozing.

1	Ozon qatlami Yer haroratining bir maromda boʻlishini taʼminlab beradi.
2	Atmosferada ozon miqdori juda koʻp, chunki u Yerimizni oʻrab olgan.
3	Quyosh sistemasida 8 ta sayyora boʻlib, ularning ayrimlarida xuddi Yerdagidek hayot mavjud.
4	Ozon qatlamining yemirilishiga odamlar sabab boʻlmoqda.
5	Havo sovitkichlaridan kamroq foydalanish ozon qatlamini saqlab qolishga yordam beradi.

Rasmlarga diqqat bilan qarang. Savollarga javob bering.

1. 1-rasm haqida munosabat bildiring. Bolalar nima uchun bunday harakat qilishyapti?
2. 2-rasmdagi manzara sizda qanday taassurot qoldirdi? Nima uchun?
3. 3-rasmda atrof-muhitga salbiy ta'sir qilayotgan narsa nima? Uni qanday bartaraf etish mumkin deb o'ylaysiz?
4. 4-rasmni izohlang. Sizni nima tashvishga solyapti?
5. Siz ushbu rasmlar qatorida yana qanday manzara turishi kerak deb hisoblaysiz? Nima uchun?
6. "Tabiatni muhofaza qilish" deganda nimani tushunasiz? "Muhofaza" so'zi o'rnida yana qaysi so'zlarni ishlatishimiz mumkin?

3. Tabiat bilan bog'liq qanday so'zlarni bilib oldingiz? Yozing.

Namuna atrof-muhit, ...

4. Tabiat muhofazasi bilan bog'liq harakatni ifodalovchi so'zlarni yozing.

Namuna asrash, ...

INSON NIMA UCHUN HAMMADAN KUCHLI?

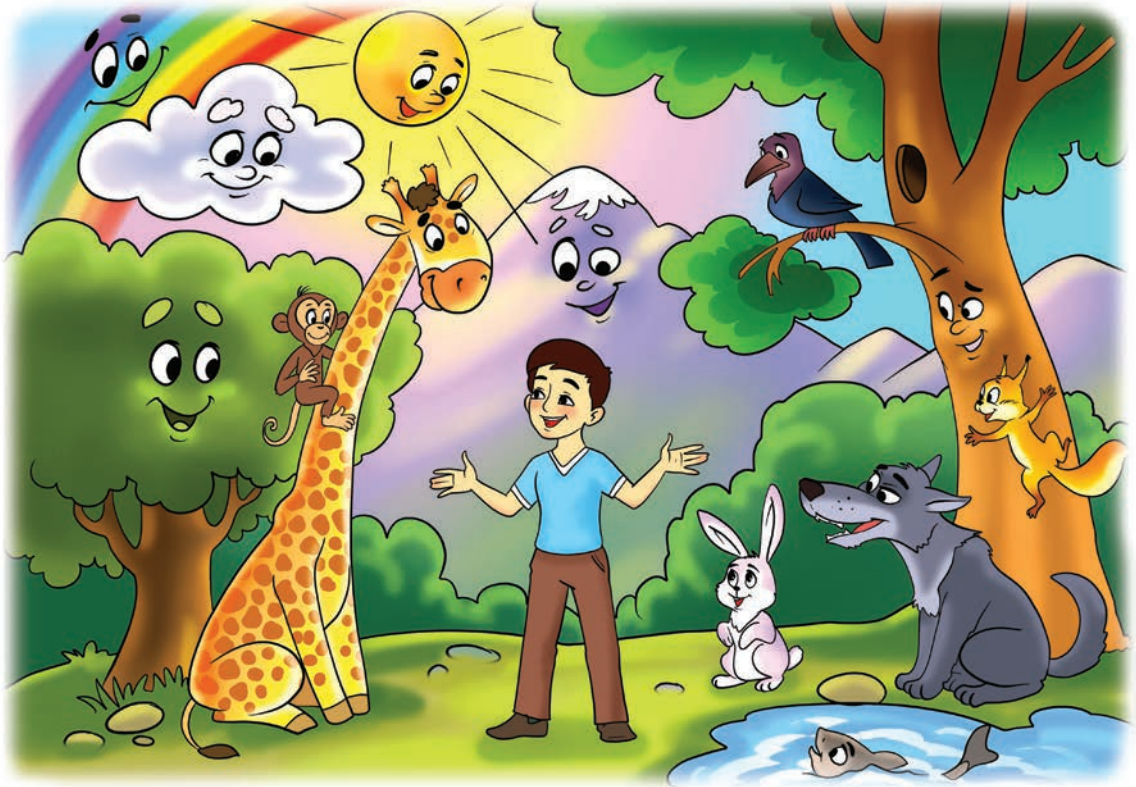
Kunlardan bir kuni qirg'ovul soy bo'yiga suv ichish maqsadida kelibdi. Suv muzlab qolgan ekan, uni tumshug'i bilan teshib, ozroq suv ichibdi. Biroq shu ozgina vaqt ichida qanoti muzga yopishib qolibdi.

– Ey muz, juda kuchli ekansan-ku! – xitob qilibdi qirg'ovul.

– Yo'g'-e, – javob beribdi muz, – mendan yomg'ir kuchli. Qachon yomg'ir yog'sa, men shu zahoti eriy boshlayman.

Bu suhbatni ko'kdagi bulutlar bag'rida eshitib turgan yomg'ir ham tilga kiribdi:

– Nahotki, men kuchli bo'lsam? Yo'q, yer ancha kuchli. Qancha ko'p yog'may, u meni o'ziga shimib oladi, – debdi.

Shunda yer tilga kirib:

– O‘rmon mendan kuchli. U mening ustimda turadi, tomirlarini suqib vujudimdagi bor quvvatni so‘rib oladi, – debdi.

– Yo‘q, mening kuchim uncha ko‘p emas, – debdi o‘rmon. – **Olov** mendan kuchli. U **alanga** olsa bormi, ho‘l-quruq baravar yonadi!

Bu so‘zlarni eshitgan olov shunday debdi:

– Men shamoldan qo‘rqaman. U meni osongina o‘chirishi mumkin.

– To‘g‘ri, men daraxtni ildizi bilan qo‘porishim, alangani bir zumda o‘chirishim mumkin, – debdi shamol. – Lekin bir oddiy maysaning oldida ojizman. Qanchalar kuchli esmay, u qaddini tiklab olaveradi. Menimcha, maysa hammadan kuchli!

Bunga maysa e‘tiroz bildiribdi:

– Menda hech qanday kuch yo‘q. Qo‘y meni yeb qo‘yadi-ku! Shuning uchun qo‘y hammadan kuchli bo‘lsa kerak.

Buni eshitgan qo‘y bosh chayqabdi:

– Menda qanday kuch bo‘lsin? Bo‘ri kelib qolsa bormi, dumbandan ayrildim deyavering! Yaxshilab o‘ylab ko‘ring! Hammadan kuchli o‘sha emasmikan? – debdi.

Birdaniga bo‘ri paydo bo‘lib qolibdi.

– E, sizlar hech narsani bilmaysizlar, – debdi u. – Dunyoda **inson** hammadan kuchli! U qirg‘ovullarni tutadi, muzni eritadi, yomg‘irga ham bo‘sh kelmaydi, yerni chopadi, o‘rmonni kesadi, olovni o‘chiradi,

shamolni o'ziga bo'ysundiradi, maysa-o'tlarni o'radi, qo'yni so'yadi, biz bo'rilarni ham otib o'ldiradi.

Bularning barini eshitgan inson debdi:

– Yo'q, adashasiz, aslida birimiz ikkinchimizdan kuchli emasmiz. Men sizlardan kuchli bo'lishim mumkin. Lekin ko'magingizga doim muhtojman. Siz qiladigan ishlarni men bajara olmayman. Birortangiz bo'lmasangiz, men o'z kuchimni yo'qotaman. Demak, tabiatdagi hamma narsa bir-biriga zanjirdek bog'langan. Biz faqat birlashsakina, kuchli bo'la olamiz.

Xalq ertagi

1. Ayting-chi, kim kuchli ekani haqidagi bahs nimadan boshlandi?
2. Muz nima uchun yomg'irni o'zidan kuchli deb bilarkan? Yomg'ir-chi?
3. Yer o'rmonning kuchli ekaniga nimani sabab qilib ko'rsatibdi? O'rmon-chi?
4. Alanga nimadan qo'rqar ekan? Alanganing oddiy may-sadan ham kuchsizligini izohlang.
5. Qo'y kuchlimi yoki bo'ri? Nima uchun?
6. Nima uchun inson dunyoda hammadan kuchli ekan?
7. Qanday qilib tabiat bilan zanjirdek bog'lanish mumkin?
8. Ayting-chi, aslida hammadan ham kuchli inson qanday bo'lishi kerak?

5. Suhbatdoshlarga so'roq bering va ularni jadvalga to'g'ri joylashtiring.

Shaxs	Tabiat hodisalari	Jonzotlar	Narsalar
		qo'y (nima?)	

• Ayting-chi, matnda ajratib ko'rsatilgan so'zlarning qanday ma'nodoshlari bor?

• Ertak bilan tanishgach, qanday xulosa chiqardingiz? Qaysi hukmlarga qo'shilasiz?

- A. Inson hamma narsadan kuchli.
- B. Tabiatga faqat insonlar zarar yetkazadi.
- D. Tabiat hodisalari insonga bo'ysunadi.
- E. Dunyodagi barcha jonzotlar odamdan qo'rqadi.
- F. Odamlar kuchini tabiatni asrashga sarflashi kerak.

6. Ertak asosida berilgan topshiriqlarni bajaring.

1. Matndan harakatni bildirgan so'zlarni quyidagi tartibda ko'chirib oling: suv muzlaydi.

Qirg'ovul ..., yomg'ir ..., yer ..., o'rmon ..., olov ..., shamol ..., maysa ..., inson ...

2. Ajratilgan so'zlar o'rniga mos birliklardan birini qo'yib, gaplarni ko'chiring.

1. Bunga maysa **e'tiroz** bildiribdi.

2. – Daraxtni ildizi bilan qo'porishga, alangani o'chirishga **qurbim** yetadi, – debdi shamol.

3. – Sen, muz, juda kuchli ekansan-ku! – **xitob qilibdi** qirg'ovul.

4. Hammadan kuchlisi inson ekani barchaga **ayon** bo'libdi.

Qo'yish uchun: debdi, norozilik, ma'lum, kuchim, gapiribdi, qarshi fikr, quvvatim, aniq.

3. Ertakdan olgan xulosangizni yozing.

BOG'IM

Dunyoni bog' etishni
Orzu qilar odamlar.
Daraxt ekish sirlarin
O'rgatdilar dadamlar.

O'yib bir **gaz** chuqurcha,
Nihol ekdim avaylab.
Parvarish qildim dildan
Unga mehrimni boylab.

Ko'kka cho'zib qomatin
Quloch yozar shoxlari.
O'sishidan zavqlanib
Yana mehr boyladim.

Chaman bo'lib ko'rindi
Har bir daraxt,
Har bir shox.
Ko'ring, qanday chiroyli
O'zim **bunyod** qilgan bog'.

Habib Rahmat

1. Odamlar nimani orzu qilarkan? Nima uchun?
2. Qahramonimiz niholni qanday qilib parvarishlabdi?
3. Buni unga kim o'rgatibdi? Sizga ham kimdir nihol ekish yoki gul parvarishlashni o'rgatganmi?
4. Qahramonimiz nimadan zavqlandi?
5. "Mehr boyladim" deganda nimani tushundingiz? Yana kim yoki nimaga mehr beramiz?
6. *Bunyod* so'zining ma'nolarini aniqlang.

Gaz – qadimgi uzunlik o'lchovi. Bir gaz 71 santimetrga to'g'ri keladi.

7. She'rdagi qofiyadosh so'zlarni yozib oling.
8. Quyidagi so'zlarning qanday ma'nodoshlari bor? Topib, yozing.

Namuna ko'k – osmon, samo; ...

nihol

odam

orzu

chiroyli

9. She'rdan qanday xulosa chiqardingiz? Bitta gap bilan ifodalang.

10. “Tabiatni qanday asrashimiz mumkin?” mavzusida xat yozing.

Ushbu rasmlar va xat boshlanmasidan foydalanishingiz mumkin.

Boshlanmalardan birini tanlashingiz mumkin:

1. Bolalar, tabiatni asrashimiz zarur. Qanday qilib deysizmi? Buning uchun...
2. Do‘stim (dugonam) ...! Men senga tabiatni asrash haqida tavsiyalarimni aytib o‘tmoqchiman... .
3. ...! Bilasanmi, nima uchun tabiatni asrashimiz kerak? Chunki...

Eslatma! Gapnlarni to‘g‘ri tuzing. Tinish belgilarini o‘z o‘rnida qo‘l-
lang. Gapnlarni to‘g‘ri va chiroyli yozing.

11. Yozgan xatingizdan harakatni bildirgan so‘zlarni aniqlang va belgilang.

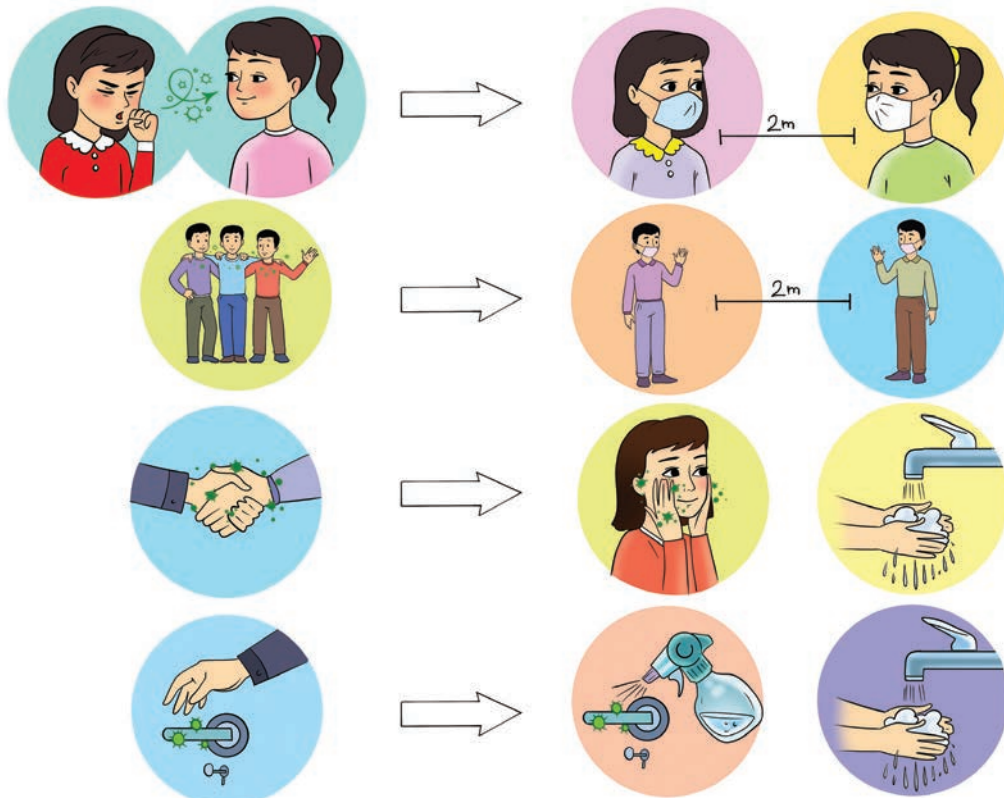
Namuna Men senga tabiatni **asrash** haqidagi tavsiyalarimni **aytib o‘tmoqchiman**.

VIRUS NIMA?

Rasmdagi holatlarga izoh bering. Virusdan saqlanish uchun ularning qay biriga amal qilish, qay biriga amal qilmaslik kerakligi haqida soʻzlang.

1. Gripp yoki Covid-19 kabi viruslar haqida nimalarni bilasiz?
2. Virusdan himoyalash uchun yana qanday choralarni koʻrish mumkin?
3. Viruslar koʻproq qanday joylarda boʻladi?
4. Virus bilan kasallanishning oqibatlari haqida nimalarni bilasiz?

Berilgan soʻzlarni ovoz chiqarib oʻqing va yozing.

virus

vaksina

gripp

COVID-19

bakteriya

antivirus

karantin

pandemiya

1. Rasmlarga qarang. Karantin paytida vaqtni mazmunli o'tkazish uchun tavsiyalar yozing.

SEN MENING QAHRAMONIMSAN

1-qism

Saraning qahramoni – o'z onasi. Chunki u eng yaxshi ona. Qolaversa, dunyoga mashhur olim. U koronavirusga qarshi davo izlab, kecha-yu kunduz tinim bilmaydi.

Kunlardan bir kuni Sara onasidan so'radi:

– COVID-19 virusining ko'rinishi qanday?

– COVID-19 yoki koronavirus shu qadar kichkinaki, ko'zga ko'rinmaydi, – javob berdi ona. – Virusga chalingan odamlar yo'talganda, aksirganda va atrofdagi buyumlarga qo'l tekkizganda kasallik tarqab ketadi. Uni yuqtirib olganlarda isitma va yo'tal paydo bo'ladi.

– Virus ko'zga ko'rinmagani uchun unga qarshi kurashib bo'lmaydimi?

– Koronavirusga qarshi kurashish mumkin, – javob berdi ona. – Beparvo bo‘lmasang, o‘zingni va boshqalarni ehtiyot qilsang, virus sekin-asta ortga chekinadi, – ona shunday deb qizini bag‘riga bosdi.
– Sara, sen mening qahramonimga aylanishing kerak.

Tun. Sara xayol surib yotarkan, o‘zini hech bir qahramonga o‘xshata olmadi. U maktabga borishni, do‘stlarini ko‘rishni xohlar, ammo bu xavfli edi. Sara koronavirus daf bo‘lishini, olamni ortiq qo‘rqitmasligini istardi.

– Qahramonlar super qobiliyatga ega bo‘ladi, – dedi u o‘z-o‘ziga. – Menda-chi, qanday super qobiliyat bor?

Qizaloqning bu gapidan so‘ng, qorong‘ilik ichidan kimdir uning ismini aytib chaqirdi.

– Bu yerda kimdir bormi? – biroz qo‘rqib ketgan Sara asta shivirladi.

– Sara, qahramon bo‘lishing uchun senga nima kerak? – so‘radi noma‘lum ovoz egasi.

– Men dunyodagi barcha bolalarga koronavirusdan himoyalash uchun nimalar qilish kerakligini so‘zlab berishni istayman. Buning uchun menga ucha oladigan, baland ovozda gapiradigan kuchli yordamchi kerak!

Shunda hushtak ovozi eshitildi. Oy nurlari ostida g‘aroyib maxluq paydo bo‘ldi.

– Sen kimsan? – hayratlanib so‘radi Sara.

– Men Ario bo‘laman, – deb javob berdi maxluq.

1. Sizningcha, Saraning onasi qanday olimasi? U nima ishlar qiladi?
2. Sara nima uchun qahramon bo‘lishni istaydi?
3. Super qahramonlar haqida nima bilasiz?
4. Saraga qanday yordamchi kerak?
5. Nima deb o‘ylaysiz, hikoyaning davomi qanday kechadi?

“Sen mening qahramonimsan” hikoyasining 2-qismini tinglang.

1. Siz Arioni qanday tasavvur qilyapsiz? U suratdagi maxluqqa o'xshaydimi?
2. Ario Saraga: “Men doim sening yuragingda yashaganman”, deganda nima demoqchi bo'lgan?
3. Piramidalar qaysi mamlakatda joylashgan? Salem qayerlik bola?
4. Nima uchun Salem Saraga hamrohlik qildi?
5. Sara va Salem yuqoridan turib bolalarga nimalarni aytgan deb o'ylaysiz? Ular aytgan gaplarni xuddi ulardek aytib ko'ring-chi.

Karantin vaqtida nimalar qilganingiz haqida so'zlab bering.

SEN MENING QAHRAMONIMSAN

3-qism

Ular bir zumda kichik bir qishloqqa yetib borishdi. U yerda hovlisi-dagi gullarga suv quyayotgan qizni ko'rishdi.

– Salom, Sasha, – dedi Ario.

– Salom, qarddon do'stim, – javob berdi qiz.

– Afsuski, qo'l berib ko'risha olmaymiz, – dedi Ario, – seni masofadan turib bag'rimga bosaman.

Ario shunday deb qanotlarini xuddi birovni quchoqlagandek harakatlantirdi. So'ng dedi:

– Yangi do'stlaringma sening super qobiliyating haqida so'zlab berdim.

– Nahotki menda super qobiliyat bor bo'lsa? – ajablandi Sasha.

– Albatta, axir sen yaqinlaring kasal bo'lganda virusni boshqalarga yuqtirmaslik uchun ko'chaga chiqmading. Men sen kabi bolalarni super qahramon deb bilaman.

Shundan so'ng Sasha otasi kasal bo'lgan vaqtlarda butun oila a'zolari bilan uydan chiqmay o'tirgani haqida so'zlab berdi. Uning aytishicha, karantin vaqtida ko'p kitob o'qibdi. Onasidan ovqat pishirish sirlarini o'rganibdi. Yaqinlariga ko'proq g'amxo'rlik qilibdi.

Sashaning hikoyasini eshitgan bolalar uning chindan ham super qizaloq ekaniga ishonishdi. Keyin qahramonlarimiz Sasha bilan xayrlashib, dunyo bo'ylab sayohatlarida davom etishdi.

Ular ulkan orolda yashaydigan Leyla, olis Sharq o'lkalaridan bo'lgan Kim ismli bolalarning uyida ham mehmon bo'lishdi. Ario bu bolalarni ham super qahramon deb atadi. "To'g'ri-da, bu bolalar koronavirusga qarshi mardlarcha kurasha oldi", deya so'ziga dalil keltirardi Ario.

Shunday qilib, bolalar vaqt qanday o'tganini sezmay ham qolishdi. Olis ufqdan quyoshning ilk nurlari ko'ringanda Ario uyga qaytish fursati kelganini aytdi. Ario Saleمني piramidalar yaqinidagi uyiga eltib qo'ygach, Sarani ham yotog'igacha olib kelib qo'ydi.

– Endi yotib uxla, qahramon! – dedi Ario uyqusirab turgan Saraga.

– Ario, sen rostdan ham meni qahramon deb hisoblaysanmi?

– Albatta! – Saraning savolidan biroz ajablendi Ario. – Unutma, qahramon bo'lish uchun multfilmlardagi kabi super qobiliyatli bo'lishing shart emas. Shunchaki o'zingni va yaqinlaringni ko'rinmas xavflardan asra! Ishonchim komil, sen super qahramonsan!

Bu gaplardan so'ng Sara Arioga jilmayib qaradi. So'ng xush kayfiyat bilan uyquga ketdi.

**Ushbu asar IASC MHPSS RG
xalqaro tashkiloti loyihasi doirasida yaratilgan.
Asar dunyoning 104 mamlakatida yashovchi bolalar,
ota-onalar va mutaxassislar tavsiyalariga ko'ra yozilgan.**

1. Sasha karantin vaqtida nimalar qildi?
2. Ario nima uchun Sasha, Leyla va Kimni super qahramon deb biladi?
3. Ario Sarani qahramon deb atadi. Siz bunga qo'shilasizmi?
4. Super qahramon bo'lish uchun odamda qanday xislatlar bo'lishi kerak?
5. Ayting-chi, siz ham o'zingizni super qahramon deb bilasizmi? Nima uchun?

2. Agar o'zingizni super qahramon deb bilsangiz, super qobiliyatlaringizni birma-bir yozib chiqing.

Namuna 1. Men hech qachon yolg'on gapirmayman. 2. ...

3. Berilgan gaplar tarkibidan tushib qolgan soʻzni aniqlang va uni oʻz oʻrniga qoʻyib koʻchiring.

1. Saraning oyisi _____ga qarshi davo izlab, kecha-yu kunduz tinim bilmaydi.

karonavirus

koronavirus

karanavirus

2. Ario yangi doʻstlariga Sashaning _____ qobiliyati haqida soʻzlab bergan edi.

super

supper

3. Qahramon boʻlish uchun _____dagi kabi super qobiliyatli boʻlishing shart emas, shunchaki oʻzingni va yaqinlaringni koʻrinmas xavflardan asra!

multifilm

multifilm

multfilm

4. Ario va Sara birgalashib osmonga koʻtarilishdi, Ario Sarani _____ boʻylab sayr qildirdi.

koyinot

koinot

4. Berilgan soʻzlarni izohi bilan moslashtiring, ularni lugʻat tuzish qoidalariga binoan alifbo tartibida daftaringizga koʻchiring.

COVID-19	Koʻzga koʻrinmas, kasallik qoʻzgʻatuvchi mikroorganizmlar.
Karantin	Yuqumli kasalliklar tarqalishining oldini olish uchun davlat tomonidan oʻtkaziladigan tadbirlar.
Virus	Ehrom. Qadimgi misrliklar toshdan yaratgan ulkan inshootlar.
Piramida	Biz kuzatishimiz mumkin boʻlgan, bizni oʻrab turgan olam, yer-u osmon.
Koinot	2019-yil oxirida aniqlanib, 2020-yilda butun dunyo boʻylab tarqalgan, asosan nafas yoʻllarini zararlovchi yuqumli kasallik nomi.

5. Matndan olingan parchani oʻqing. Partadoshingiz bilan “koʻrinmas xavflar” roʻyxatini tuzing.

– Unutma, qahramon boʻlish uchun multfilmlardagi kabi super qobiliyatli boʻlishing shart emas. Shunchaki oʻzingni va yaqinlaringni koʻrinmas xavflardan asra!

Ko‘rinmas xavflar ro‘yxati

✓ beparvolik, ...

✓

✓

6. Berilgan gaplarni yuqoridagi matn mazmuniga asoslangan holda to‘ldirib, daftaringizga ko‘chiring.

Namuna *Sara (nimani?) istardi. Sara koronavirus daf bo‘lishini, olamni ortiq qo‘rqitmasligini istardi.*

1. Sara boshqa bolalarga yordam berishi uchun unga (qanday?) yordamchi kerak.

2. (Kimlar?) ulkan orolda yashaydigan Leyla, olis Sharq o‘lkalaridan bo‘lgan Kim ismli bolalarning uyida mehmon bo‘lishdi.

3. Unutma, qahramon bo‘lish uchun (qanday?) bo‘lishing shart emas. Shunchaki o‘zingni va yaqinlaringni ko‘rinmas xavflardan asra!

4. Olis ufqdan quyoshning ilk nurlari ko‘ringanda Ario uyga qaytish fursati kelganini (nima qildi?).

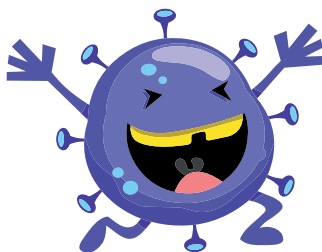
5. Sasha (qachon?) ko‘p kitob (nima qilibdi?), (kimdan?) ovqat pishirish (nimani?) o‘rganibdi, (kimlarga?) ko‘proq g‘amxo‘rlik qilibdi.

VIRUSLAR

Havoda uchib yurar,
Kezib yurar har yoqda,
Jon saqlaydi, sovqotmas
Hattoki muzqaymoqda.

Shunday ayyor, panalab,
Bildirmasdan qilar ov.
Qizartirib tomoqni,
Isitma berar darrov.

Ko'rinmaydi – yovuz kuch,
Duch kelganga otar tosh.
Aslin aytsam, turi ko'p,
Bir-biriga qarindosh.

Virusga tushar asir –
Uning tani birpasda:
Kimning bo'lsa qo'li kir,
Kim bo'lmasa orasta!

Faxriddin Hayit

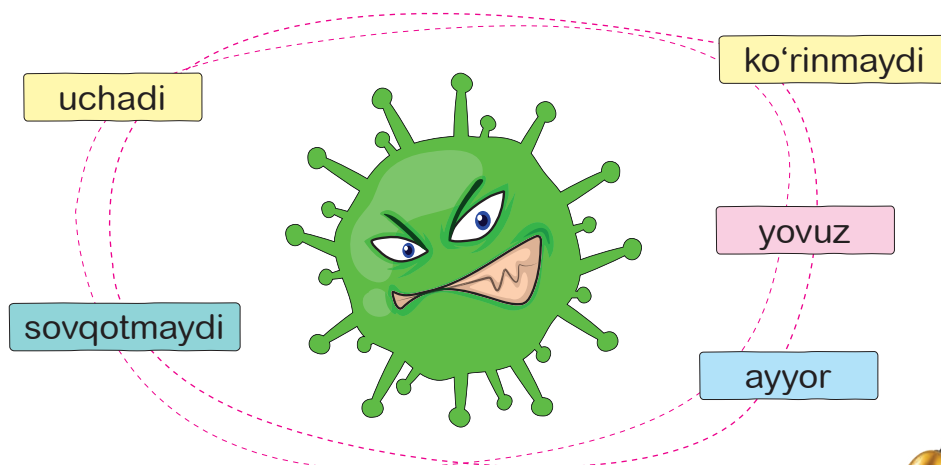
1. Viruslar odam tanasida qanday kasalliklarni keltirib chiqarishi mumkin?
2. Virusning qanday qobiliyatlari bor ekan? Sanab bera olasizmi?
3. Virusga kimlar asir tushishi mumkin? "Virusga asir tushish" nimani anglatadi?

7. Virus haqida xabar matni yozing.

Tasavvur qiling, siz gazeta yoki biror axborot saytida ishlaysiz. Virusning yangi turi ma'lum bo'ldi. Siz tezkorlik bilan bu virus haqida odamlarga xabar berishingiz kerak.

VIRUSNING SIFATLARI

DANGASALIK – YOMON ILLAT

1. Illat so‘zi nimani anglatishini bilasizmi?
2. Dangasalik qilsangiz, oila a‘zolaringiz nima deydi?

Rasmlarga qarang. Qaysi rasmda dangasalar tasvirlangan? Ularni nima uchun dangasa deymiz?

1

2

3

4

5

6

1. Yuqoridagi rasmlar haqida o‘zgacha fikrlashga harakat qilamiz. Namunadagi kabi gaplar tuzib, yozing.

Namuna 3-rasm:

- a) Akmal doim soat 8 gacha uxlaydi, chunki u dangasa.
b) Akmal soat 8 gacha uxlab qoldi, kecha mehmonga borishganda qattiq charchagan bo‘lsa kerak.

She’rni o‘qing. Savollarga javob bering.

DANGASANING TA’ILI

Tikkaga kelgan oftob
“Tur!” deb qiladi xitob.

xitob – chaqirish,
murojaat qilish

Dasturxonda qaymoq, osh,
Boshin qashlaydi Bektosh.
Nonushtami yo tushlik –
Bilolmay hayron sho‘rlik.
To‘ygach ovqatga qorin,
Ish yoqmasligi tayin.

shitob – tezlik bilan

Soya-salqin xonada,
Kitoblardan panada,
Kompyuter yonida, xo‘sh,
Hoynahoy, ko‘ryapti tush?!

Hovlining u chetiga
Bir bor o‘tib kelguncha
Botib ketibdi oftob,
Kunlar o‘tmoqda shitob.
Yostiqdan ko‘tarmay bosh,
Ta‘ilni qildi odosh.

odosh – oxir, yakun,
tamomlash

Muhabbat Hamidova

1. Bektosh kech uyg'onganini she'rning qaysi qatorlaridan bilib olsak bo'ladi?
2. "Qorin to'ydi – g'am ketdi" iborasi she'rning qaysi qatorlariga mos tushadi?
3. "Hoynahoy, ko'ryapti tush" deyilganda nima nazarda tutilmoqda?
4. "Kitoblardan panada" deganda nimani tushundingiz?
5. Bektosh kun bo'yi nimalar qilganini ketma-ketlikda aytib bering.

Ikki ustunni o'zaro moslashtirib o'qing. Shoir qaysi qatorda nima demoqchi bo'lganini toping.

1. Tikkaga kelgan oftob	a) uyg'otadi, o'rnidan turishga chorlaydi
2. Kitoblardan panada	b) turtib uyg'otmoqchi bo'ladi
3. Botib ketibdi oftob	d) o'rnidan turmasdan, kun davomida uxladi
4. Kunlar o'tmoqda shitob	e) tushlikka yaqin qolgan, quyosh allaqachon chiqqan
5. "Tur!" deb qiladi xitob	f) kunlar juda tez o'tmoqda
6. Yostiqdan ko'tarmay bosh	g) kitob o'qimasdan
7. Ta'tilni qildi odosh	h) kech bo'lgan, quyosh ko'rinmay qolgan
	i) kitoblar yo'q joyda
	j) ta'til juda qisqa bo'ldi
	k) kunni shunday o'tkazdi

"Dangasa" multfilmidan olingan parchani tomosha qiling. Savollarga javob bering.

1. Dangasaning otasi nima ish qiladi?
2. Dangasa qo'ylarni qo'yib yuborgach, qaysi o'yinni o'ynadi?
3. Qo'ylarni qo'yib yuborishning oqibati nima bo'ldi?
4. Sizningcha, o'g'ilning dangasaligida onaning aybi bormi?

"Dangasa" multfilmi hamda quyidagi rasm asosida gaplar tuzing. Namunadan foydalaning.

Namuna Bektosh tovuqlarga don bermadi.

1. Mehnatkash inson hech qachon kam bo'lmaydi, deganda nimani tushunasiz?
2. Kattalardan halol pul topish haqida eshitganmisiz?

O'tgan darsda "Dangasa" multfilmini ko'rgan edingiz. Hozir shu multfilmning davomini ertak tarzida o'qiysiz.

Bir kuni ota o'g'liga:

– Men qarib qoldim, endi xo'jalikni sen boshqarasan, ishla, pul top!
– debdi.

Bola nima qilishini bilmay, onasiga uning gaplarini aytibdi.

Onasi esa:

– Hali yoshsan, qayerdan ham pul topib, xo'jalikni boshqararding,
– debdi va unga ozroq pul beribdi: – Ozroq o'ynab, bu pulni otangga olib borib ber.

Bola sevingancha yugurib ko'chaga chiqib ketibdi. Kechga tomon otasining oldiga kelib:

– Otajon, mana, pul topib keldim, – debdi. Ota bolaning qo'li-

Xo'jalikni boshqarish deganda nimani tushunasiz?

dagi pulni olib, o'tga tashlabdi. Bola xo'rsinibdi, lekin indamay ketaveribdi. Ota ertasi kuni ham o'g'liga pul topib kelishini aytibdi. Bola yana onasining oldiga boribdi. Onasi unga yana pul beribdi. O'g'il xuddi kechagidek, kunni kech qilib, otaning oldiga pul bilan kelibdi va:

– Otajon, mana, pul topib keldim, – debdi. Ota ham indamay pulni olibdi-da, yana o'tga tashlabdi. Bola yana indamay ketaveribdi.

Uchinchi kuni ham ota o'g'ildan pul topib kelishni so'rabdi. O'g'il har doimgidek onasining yoniga boribdi, onasi esa:

Nima deb o'ylaysiz, nega ona har safar o'g'liga pul beryapti?

– O'g'lim, menda ham pul qolmadi, endi o'zing ishlab topmasang bo'lmaydi, – deb javob beribdi.

Bola noiloj ko'chaga chiqib ketibdi. Qarasa, bir kishi imorat qurayotgan ekan.

– Assalomu alaykum, amaki! – debdi bola.

– Vaalaykum assalom, kel, bolam, – debdi haligi kishi ham. Bola xursand bo'lib, darrov g'ishtlarni tashishga kirishibdi. Buni ko'rgan haligi amaki sevinibdi, uni maqtabdi. Issiq ovqat, choy beribdi. Bola to imorat bitgunicha shu kishiga yordamlashibdi. Bolaning ishidan rozi bo'lgan kishi unga pul berib, rahmat aytibdi.

Bola xursand bo'lib uyga qaytibdi:

– Otajon, mana, pul topib keldim, – debdi. Ota odatdagidek pulni olib, o'tga tashlamoqchi ekan, bola dod deb otasining qo'liga yopishibdi. Shunda ota:

– Barakalla, bolam, ana endi xo'jalikni boshqarish qo'lingdan keladigan bo'ldi, – debdi va uni duo qilibdi.

1. Nega bola birinchi va ikkinchi safar otasi pulni o'tga otgan-da indamadi?
2. Uchinchi safar otasi pulni o'tga otayotganda bola nega qarshilik qildi?
3. Sizningcha, ota pullarni o'tga otishi shartmidi? Boshqa nima qilishi mumkin edi?

2. Dangasaligi sabab uyalib qolgan o'quvchi haqida kichik hikoya yozing. Hikoyangizda quyidagi ma'lumotlar bo'lsin:

- Dangasaning ismi nima edi?
- Qanday ishlarni qilishga erinar edi?
- Qaysi ishlarni sevib bajarar edi?
- Qaysi voqea sabab u uyalib qoldi?

Yozgan hikoyangizni o'qituvchingizga topshirishdan oldin sinfdoshlaringizga o'qib bering.

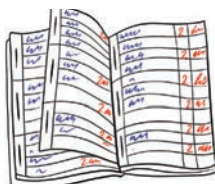

O'tgan darsda yozgan hikoyangizni o'qituvchingiz tekshirib, xatolaringizni belgilab kelgan. Siz xatoyingiz nimada ekanini toping va uni to'g'rilab, hikoyangizni qayta yozing. Hikoyangizga qo'shimcha voqealarni ham kiritishingiz mumkin.

3. Rasmlarga qarang. Ularda nima tasvirlanganini yozing.

1

2

3

4

5

Qaysi rasmlarda dangasalikning oqibati ifodalangan deb o'ylaysiz? Qahramonlar qaysi ishga dangasalik qilganlari uchun shu ahvolga tushishgan? O'rtoqlaringizga tushuntirib bering.

4. Namunadagi kabi gaplar tuzib, yozing.

Namuna Nazira dars qilishga eringan, shuning uchun kundaligida "ikki"lar ko'p.

Quyidagi she'rlarni o'qing. She'rdagi voqealarni qayta aytib berishga harakat qiling.

***

Qo'shni xola egatga
Noliydi ekib ekin.
– Nechun, o'g'lim, har ishni
Qilasan juda sekin?

O'yinga xo'b chaqqon-u,
Ishni yomon ko'radi.
Shuning uchun oyisi
Tanbeh berib turadi.

Parizoda Ro'ziboyeva

***

Uyqu bosar ko'zini,
Bormaydi ishga qo'li.
Hatto uzoq tuyular
Ertalab maktab yo'li.

Dangasaning holi tang,
Zo'rg'a yuzin ho'llaydi.
Qo'l yuvmasdan qornini
To'yg'izishni o'ylaydi.

Muhabbat Qayumjonova

Quyidagi so'zlar hamda ularning ma'nolarini moslashtiring.

nolimoq

tanbeh

tang

qiyin, hal qilish mushkul bo'lgan

shikoyat qilish, norozilik bildirish

nojo'ya harakat uchun berilgan ogohlantirish

5. Yuqoridagi uchta so'zni qatnashtirib gaplar tuzing. Tuzgan gaplaringizni o'qib bering.

100

6. Berilgan gaplardagi bo'sh o'rinlarning qaysi birlariga -ma qo'shimchasini qo'ysak bo'ladi? Gaplarni ko'chiring.

- Salim hech qachon mehnat qil...gan, shuning uchun darrov charchab qoladi.
- Olima ikki baho ol...gan, chunki u juda yaxshi o'qiydi.
- Sarvar vazifani bajar...gani uchun o'qituvchi uni maqtab qo'ydi.
- Sevara she'rni yodla...gan edi, shuning uchun o'qituvchidan tanbeh eshitdi.
- Shokir kechqurun yaxshi uxla...gan edi, shuning uchun uning ko'zini uyqu bosyapti.
- Karima dangasa emas, bugun kayfiyati yo'qligi uchun qo'li ishga bor...yapti.
- Yomg'ir yog'...sa yerlar ho'l bo'ladi.

Biror ish-harakat amalga oshmaganini bildirmoqchi bo'lsak, so'zga *-ma* qo'shimchasini qo'shamiz. Masalan, siz tushlik paytida uxlagan bo'lsangiz, tushlikda uxladim, deysiz, agar aksincha bo'lsa, tushlikda uxlamadim, deysiz.

“Zanjir” o'yinini o'ynang. Voqealar zanjirini davom ettirishingiz kerak bo'ladi.

Komron kun bo'yi hech nima qilmay, faqat o'ynadi.
Kechga yaqin charchadi va darslarini ham qilmay uxlab qoldi.

... ..

Guruhlarga bo'ling. Guruhdoshlar birgalikda kun tartibi ishlab chiqing. Kun tartibingizda hamma narsa me'yorida bo'lsin: o'yin ham, dars ham, jismoniy mehnat ham qolib ketmasin.

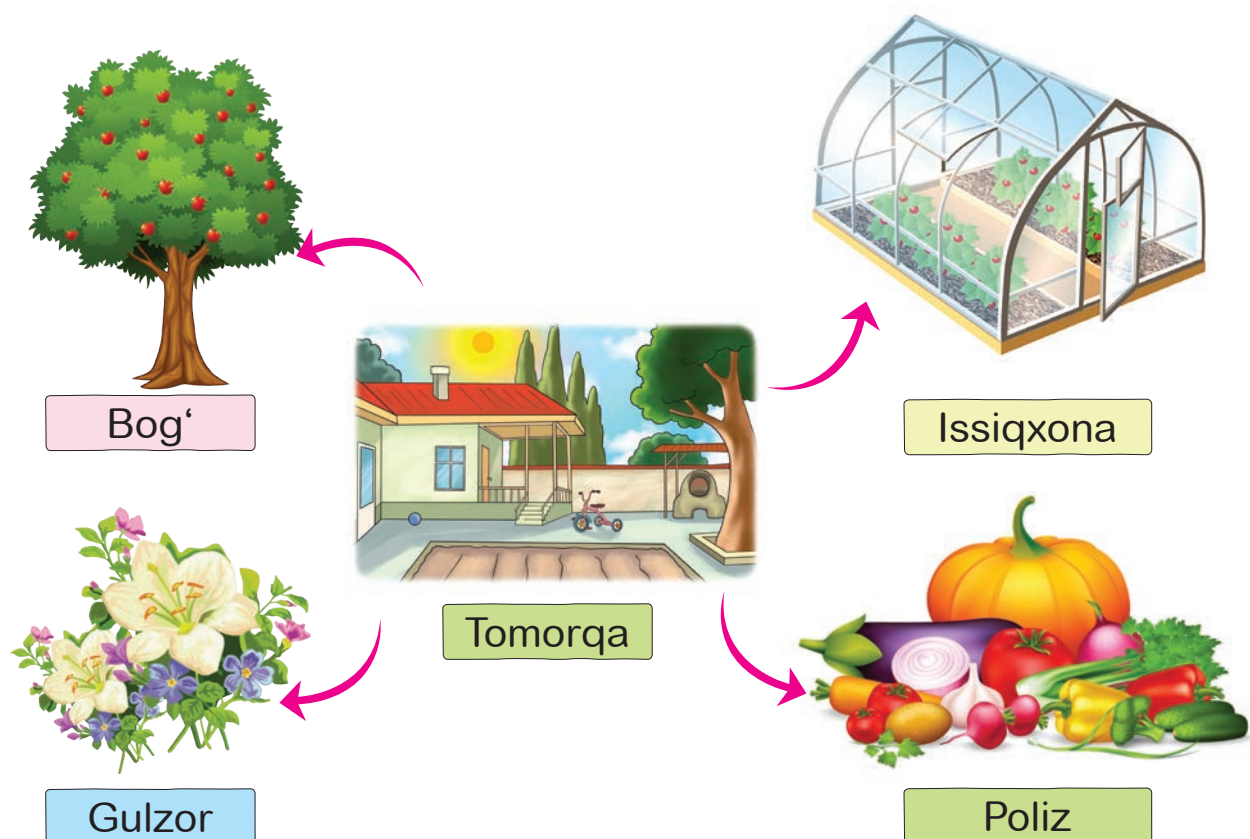
Guruhingiz bilan tuzgan kun tartibingizni boshqalarga taqdimot qilib bering.

TOMORQA

Rasmga qarang. Tomorqada nimalar tashkil qilish mumkinligini ayting.

1. Tomorqa deganda nimani tushunasiz?
2. Tomorqaga nimalar ekish mumkin ekan?
3. Tomorqada nimalar tashkil etish mumkin?
4. Poliz nima? Uy sharoitida qanday poliz ekinlarini yetishtirish mumkin?
5. Issiqxona nima? Unda qanday mahsulotlar yetishtiriladi?
6. Gulzor nima? Uning qanday foydali tomonlari bor?
7. Bog' nima? Qanday mevali daraxtlarni bilasiz?
8. Tomorqadan qanday daromad olish mumkin?

Tasavvur qiling, tomorqangiz bor. Undan qanday foydalanasiz? So‘zlab bering.

- ✓ U qanday ko‘rinishga ega?
- ✓ Qanday ekinlar ekasiz? Nima uchun?
- ✓ Bir yilda taxminan qancha daromad topasiz?
- ✓ Daromadingizni ko‘paytirish uchun yana nimalar qilasiz?

“Ko‘chat ekish sirlari” audiomatnini tinglang va savollarga javob bering.

1. Mevali daraxt ekish uchun qulay fasl qaysi? Nima uchun?
2. Eng keng tarqalgan mevali daraxtlar qaysilar?
3. Sizing uyingizda qanday mevali daraxtlar bor? Ularga ta‘rif bering.
4. Ko‘chat ekayotganda nimalarga e‘tibor qilish kerak? Bu nega muhim?
5. Ko‘chat ekilgandan so‘ng nima qilish kerak? Bu nega muhim?

1. Ko‘chat ekish qoidalarini ketma-ketlikda yozing.

- 1) qulay joy tanlash...
- 2) ...

...

(ertak)

Qadim zamonda bir serfarzand kishi yashagan ekan. U boyning uyida xizmatchi bo‘lib ishlar, **amal-taqal** qilib **ro‘zg‘or tebratar** ekan. Farzandlari ulg‘aygani sari ro‘zg‘or tashvishlari ham ko‘payibdi. Boyning uyida kun bo‘yi og‘ir mehnat qilsa ham, dam olish nima ekanini bilmay ishlasa ham, hech **biri ikki bo‘lmabdi**. Hatto bolalarining qornini to‘ydirishga imkoni yetmay qolibdi. Endi qanday yashayman, oilamni qanday boqaman deb turganida qo‘shnisidan bir xabar eshitibdi. Emishki, olis bir yurtdagi allaqanday tog‘dan juda ham katta oltin koni topilibdi. Qishloqdan ko‘pchilik shu konda ishlab, oltin g‘amlab kelish niyatida jo‘nab ketayotgan ekan. Xizmatchi

kishi ham o‘ylab o‘tirmay, qishloqdoshlariga qo‘shilib kon tarafga yo‘l olibdi.

Otasi ketganidan so‘ng ro‘zg‘or tebratish o‘n ikki yoshli to‘ng‘ich o‘g‘ilning **gardaniga tushibdi**. Ularning uyi to‘qayzor yaqinida joylashgan edi. To‘ng‘ich o‘g‘il ukalari bilan birga shu to‘qaydan o‘tin yig‘ib, shaharga eltib sota boshlabdi. To‘ng‘ich o‘g‘il anchagina tadbirkor ekan, tushgan pullarni **jamg‘arib**, bitta eshak sotib olibdi. Shu bilan to‘qaydan o‘tin yig‘ib sotish ishlari ikki hissaga ortibdi. Chunki eshakka ko‘proq o‘tin ortish mumkin edi-da.

Aka-ukalar o‘tin chopish barobarida to‘qayzordagi kunda-yu tomirlarni ham tozalab boraverishibdi. Kuzda jamg‘argan puliga ho‘kiz va omoch sotib olib, to‘qayzorning ochilgan yerini haydashibdi. So‘ng haydalgan yerga bug‘doy sepishibdi. Alloh barakasini berib, bug‘doy hosili juda mo‘l bo‘libdi. Shunday qilib, to‘ng‘ich farzand bug‘doy sotadigan katta savdogarga aylanibdi.

Ota esa o‘sha ketganicha uch yil **ovora-yu sarson** bo‘lib, hech qayerdan oltin topmay, ortga qaytishga majbur bo‘libdi. Qarasa, shahar bozorida o‘g‘li bug‘doy sotib turgan ekan. O‘g‘il ham otasining qaytganidan xursand bo‘lib, bor gapni aytib beribdi. Shunda ota: “Haqiqiy xazina shundoqqina uyimizning yonida ekan, bilmagan ekanman”, debdi afsuslanib.

1. Serfarzand odamning yashash sharoiti qanday ekan? Javobingizni izohlang.
2. Nima uchun ota qishloqdan ketibdi?
3. “Ro‘zg‘or tebratish to‘ng‘ich o‘g‘ilning gardaniga tushibdi”, deganda nimani tushundingiz?
4. Ayting-chi, to‘ng‘ich o‘g‘il qaysi xislatlari uchun boyib ketdi?
5. Nima deb o‘ylaysiz, agar ota oltin izlab ketmaganida, ular qanday yashayotgan bo‘lardilar?
6. “Haqiqiy xazina shundoqqina uyimizning yonida ekan, bil-magan ekanman”, deganda ota nimani nazarda tutgan? Ushbu fikrni izohlang.
7. Ertakdan qanday xulosa chiqardingiz?

Ertakka mos sarlavha tanlang.

1. To‘ng‘ich farzandning donoligi.
2. Mehnatning tagi – rohat.
3. Toma-toma ko‘l bo‘lur.

2. To‘ng‘ich o‘g‘il qanday qilib katta savdogarga aylandi? Ketma-ketlikda yozing.

Namuna To‘qaydan o‘tin yig‘di, ...

3. Moslashtirib ko‘chiring.

ovora-yu sarson

maqsadiga yeta olmaslik

jamg‘armoq

zo‘rg‘a, bazo‘r

gardaniga tushmoq

oila boqish

biri ikki bo‘lmaslik

zimmasiga tushmoq

amal-taqal

foyda ko‘rmaslik

ro‘zg‘or tebratmoq

yig‘moq

4. Berilgan qaysi soʻzlarga *toza* soʻzidagi *-la* qoʻshimchasini qoʻshish mumkin? Aniqlab, yozing.

gul

koʻcha

ish

oʻy

tish

yoz

5. Matn tarkibidan kishi nomlari, joy nomlari va hayvonlarning nomlarini aniqlab, alohida ustunlarga yozing.

Kishi nomlari	Joy nomlari	Hayvon nomlari
?	?	?

Oʻqigan hikoyangizni gapirib bering. Gapirish jarayonida adabiy talaffuz qoidalariga rioya qiling. Sinfdoshingiz aytgan hikoyani diqqat bilan tinglang. Unga munosabat bildiring.

Maqollarni oʻqing. Maʼnosini tushuntiring.

Betashvish bosh qayda,
Mehnatsiz osh qayda.

Bir qoʻllab eksang,
Ikki qoʻllab oʻrasan.

Daryo suvini bahor toshirar,
Odam qadrini mehnat oshirar.

Yer boylikning otasi boʻlsa,
Onasi – mehnat.

Ish kuchini yelga berma, yerga ber,
Jamgʻarmani selga berma, elga ber.

6. Qaysi maqol sizga koʻproq yoqdi? Ushbu maqolning mazmunini izohlab yozing.

YER CHOPILDI – JAVOB TOPILDI

– Bezovta qilmang, –
Deya onamga,
Dars tayyorlashga
Kirdim xonamga.
Boshimni qashib,
Rosa o'tirdim.
Ko'p misollarni
Yozdim, o'chirdim.
Xayol otlari
Uchishib chaqqon,
Tutqich bermayin,
Qochdilar har yon.
Masala qurg'ur
Yechilmaydi hech.

Bunday qaragam,
Bo'lib borar kech.
Cho'kib o'tirmay,
Hovliga chiqdim,
So'ng yerni chopib,
Rosa chiniqdim.
Birozdan keyin
Yorishdi ko'nglim.
Go'yo ochildi
Fikrimga yo'lim.
Barcha savolga
Javob topildi.
Shu bahonada
Yer ham chopildi.

Po'lat Mo'min

1. She'rdagi qahramon nega diqqatini jamlab dars qila olmadi? Unga nimalar xalal berdi?
2. U nega hovliga chiqishga qaror qildi?
3. Uning ko'ngli nega yorishdi?
4. Aqliy mehnat bilan jismoniy mehnatning farqi nimada?
5. She'rni yod oling.

7. Ajratib ko'rsatilgan satrlarni o'z nutqingizga aylantirib yozing. She'r satrlari bilan yozgan gapingiz o'rtasida qanday farqni sezdingiz? Qaysi biri ta'sirli? Nima uchun?

She'rni yoddan aytib bering.

8. She'rdagi qofiyadosh so'zlarni aniqlang, ularni jufti bilan yozing.

Namuna onamga – xonamga, ...

9. Sizda ham she'rdagi kabi holat bo'lganmi? Shu haqda qisqa matn tuzib, yozing.

DAROMADLI ISH

Pomidorning vatani **Janubiy Amerika** hisoblanadi. **Xristofor Kolumb Amerikani** kashf etganidan so'ng pomidorni **Yevropa** mamlakatlariga olib keladi. Bizning dehqon **bobolarimiz** esa pomidor bilan bundan 150 yillar oldin "tanishishgan" ekan.

Hovlimiz katta. Biz har yili **tomorqamizga** pomidor ekamiz. Ozroq mehnat va vaqt sarflab, bu ishdan mo'maygina foyda olish mumkin. Odatda pomidor ochiq ekin maydoniga 20-apreldan 10-maygacha ekiladi. 20 000 so'mga 2 sotix yer uchun ko'chat sotib olasiz. Endi buyog'iga faqat mehnat qilish kerak.

Pomidor suv, quyosh va o'g'itni yaxshi ko'radi. Avvaliga har 10 kunda egatlarni chopib, ko'chatlarning tagini yumshatib turish kerak. Ular gullab, meva tuga boshlaganida esa tabiiy o'g'it berishni bosh-

laysiz. Ikki oy o'tgach, ilk hosilni yig'ib olishingiz mumkin. Keyin har 2–3 kunda yangi pishgan pomidorlarni terib turasiz. Bir sotix yerdan bir tonnagacha hosil olish mumkin. 1 kg pomidor eng kamida 2000 so'm turishini hisobga olsak, 2 tonnasi 4 million so'm bo'ladi. 20 ming so'm sarflab, 4 million so'm foyda qilish zo'r-ku!

1. Sizning ham tomorqangiz bormi? Unga nimalar ekilgan?
2. Agar o'z tomorqangiz bo'lganida, nimalar ekar edingiz?
3. Sizningcha, yana qanday ekinlardan yaxshi daromad topish mumkin?
4. Bosh harf bilan yozilgan so'zlarga e'tibor bering, ular nima uchun bosh harf bilan yozilganini tushuntiring.

10. Mamlakat va mamlakatlar so'zlarining ma'nosini izohlab yozing. Ma'nolar o'rtasida qanday farq bor?

11. Matn tarkibidan -lar qo'shimchasi ishtirok etgan so'zlarni topib, ko'chiring.

Loyiha tayyorlang.

POMIDOR YETISHTIRAMIZ

Kerakli narsalar

Yetishtirish jarayoni

Olinadigan foyda

• Berilgan namuna asosida biznes-rejangizni tuzing.

Sizda 12 million so'm pul bor. Uni quyidagi narsalarga sarflashingiz mumkin.

Issiqxona uchun
pomidor ko'chati
1 million so'm

4 sotix issiqxona
10 million so'm

Zarur o'g'itlar
1 million so'm

Namuna

- Erta bahorda ikki sotix yerni chopaman. So'ng shudgorlayman. Aprel oyining o'rtalarida egat olaman.
- Bozorga borib, 20 000 so'mga pomidor ko'chatini sotib olaman va ekaman.
- Ko'chatlarni yaxshi parvarish qilaman. O'z vaqtida sug'orib, o'g'it solib turaman.
- Ikki oydan so'ng pomidor pishib yetiladi. Hosilni uzib, bozorda (yoki do'konda) 1 kilogrammini 2000 so'mdan sotaman.
- Pomidor sotib, 2 million so'm daromad ko'raman.

Sinfda biznes-rejangiz taqdimotini qilib bering.

- Hisob-kitoblaringiz, rejalaringsiz yozilgan qog'ozni sinfdoshlaringizga ko'rsating.

110

JAMG'ARMA PULLARIM

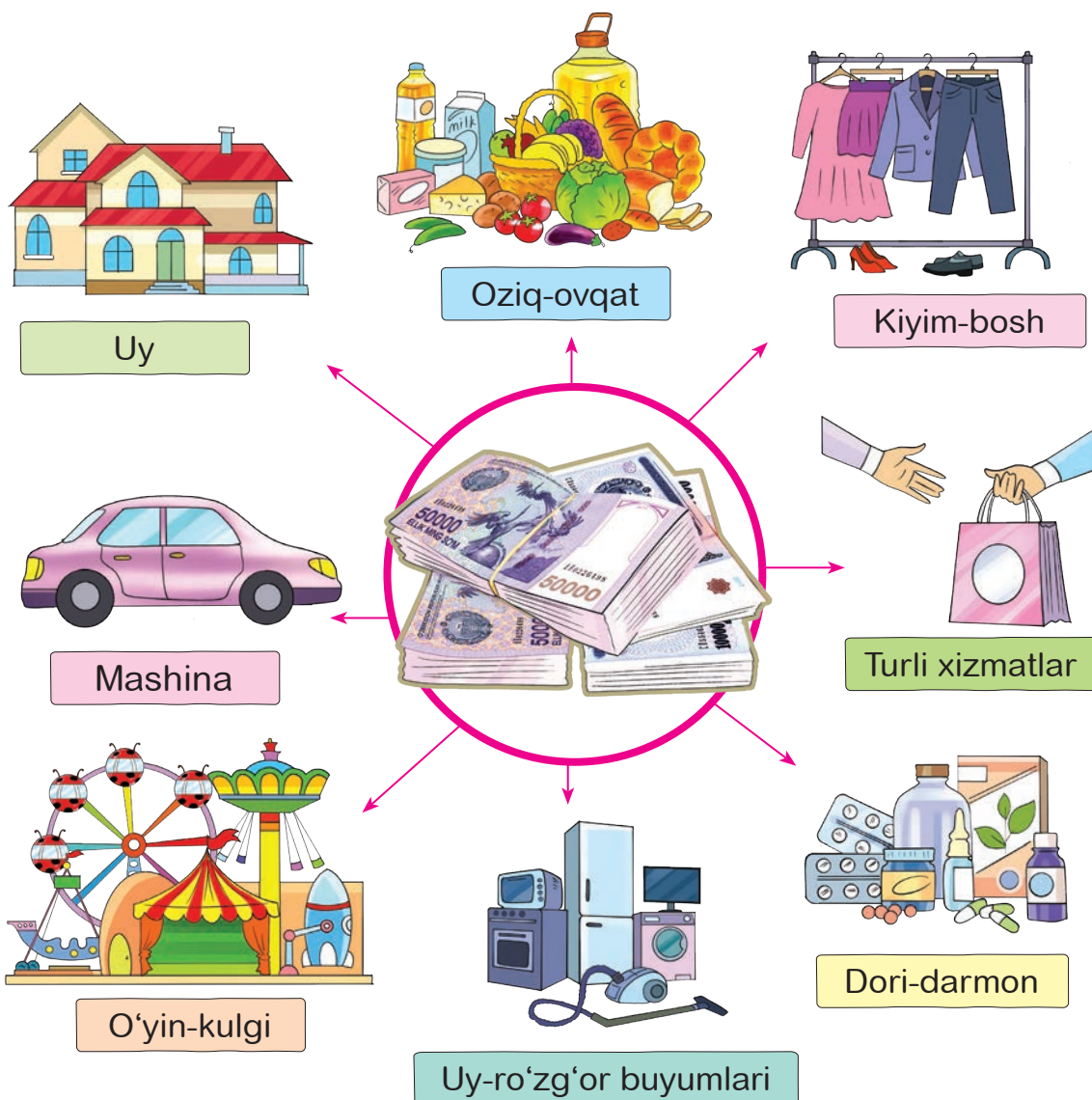

Rasmlarni diqqat bilan kuzating. Savollarga javob bering.

1. Pulni nimalarga sarflaymiz? Nima maqsadda?
2. O'ylab ko'ring-chi, pulga hamma narsani sotib olish mumkinmi? Fikringizni isbotlang.
3. Ayting-chi, nimalarni pulga sotib olib bo'lmaydi?

Pulga nimalarni sotib olish mumkin?

Pulga nimalarni sotib olib bo'lmaydi?

Sog'lik

Do'stlik

Quyosh nuri

Oila

Quvonch

Vaqt

Tinchlik

Baxt

1. Jadvalni to'ldiring.

Sotib olish mumkin	Sotib olish mumkin emas
O'yinchoq	Vaqt

2. Daftaringizga namunadagidek gaplar tuzib, yozing.

Namuna Vaqtni pulga sotib olib bo'lmaydi.

Pulni tejash, iqtisod qilish deganda nimani tushunasiz?

“Pulning qopqonlari” audiomatnini tinglang. Savollarga javob bering.

1. Xasis odam qanday bo‘ladi? Xasis bilan tejamkorning farqi bormi? Izohlang.
2. Pulning “qopqonlari”dan eng kattasi qaysi ekan?
3. Keyingi qopqon qaysi? U haqida nimalarni bilib oldingiz?
4. O‘ylab ko‘ring, balki boshqa “qopqon”lar ham bordir? Ular nimalar?
5. Ayting-chi, boy bo‘lish yaxshimi yoki yomonmi? Javobingizni izohlang.

To‘g‘ri javobni aniqlang.

Albatta, xasislik va pulni yaxshi ko‘rish – illat. Ushbu gapdagi “illat” so‘zining matndagi ma‘nosini aniqlang.

A. Xastalik B. Jinoyat D. Kamchilik E. Gunoh

Noto‘g‘ri fikrlarni aniqlang.

- Reklamalar ehtiyojimizdan ortig‘ini xarid qilishga undaydi.
- Qimmatbaho va “yoqimtoy” mahsulotlar rastalarning bir burchagida turadi.
- Ayrim hollarda pulni o‘rinsiz ishlatish mumkin.
- Supermarketga faqat olinadigan narsalar ro‘yxati bilan kirish kerak.

3. Matn mazmunini ochuvchi kalit so‘zlarni yozing.

Namuna pul, ...

4. Faraz qiling, do‘kondasiz. “Yoqimtoy” mahsulotlar ro‘yxatini tuzing va yozing.

Namuna shokolad, ...

5. So‘zlarga mos qo‘shimchalarni qo‘shib, yangi so‘z yasang.

Xasis, jarang, ko‘mak, afzal, o‘rin.

Qo‘shimchalar: -lash, -siz, -la, -lik.

Jamg‘arma – xarajatlardan orttirib, tejab-tergab to‘plangan pul, mablag‘.

BIR BOR EKAN, PUL BOR EKAN

Buvasining sotuvchiga pul uzatayotganini ko'rgan Malikaxon:

– Buva, siz sotuvchiga pul **berdiz-a**? U esa bizga muzqaymoq berdi, – dedi.

Nabirasining ziyrakligidan buvasi quvonib ketdi. Keyin Malikaga tushuntira boshladi.

– Ha, qizalog'im. Pulimizni muzqaymoqqa alishdik. Aniqrog'i, u bizga muzqaymoq sotdi, biz esa pulini to'ladik.

– Pul yaxshi-a? – deya Malika buvasini savollarga ko'mishni boshladi. – Uni qayerdan olgansiz? Kim bergan? Qanday paydo bo'lgan?

Buvasi ko'pni ko'rgan bo'lishiga qaramay, shoshib qoldi. Ammo pul haqida, pulning tarixi va sarguzashti to'g'risida bilganlarini so'zlab berdi.

– Pul, qizim, bozordan yoki do'kondan biror narsa sotib olayotganingda o'sha narsaning o'rniga beriladigan to'lov... Uni men

qurilishda mehnat qilib topganman. Odamlar juda qadim zamonlarda buyumlarni bir-birlari bilan almashtirganlar. Masalan, bir qop bug'doyga bitta qo'yni, qulog'ingdagi kabi zirakni kichkinagina marvarid yoki oltin donachalariga almashtirishgan... Tushundingmi?

– Voy, juda g'alati-ku, – ajablendi Malika. Buvasi esa kulib qo'yar-kan, yana davom etdi:

– Keyin odamlar biror narsaning o'rniga boshqa bir buyum berishdan sekin-asta voz kechishgan. Ular mis, kumush, oltin parchalari bilan savdo qilishga o'tgan. Shundan so'ng, kumush va oltin tangalar paydo bo'lgan. Ularning ichida eng asosiysi, qimmatbahosi oltin deb tan olingan. Lekin oltin va kumush tangalarni hamisha ishlatib bo'lmagan. Ko'tarib yurish ham qiyin: og'ir-da. Shunda oltin qiymatini bosa oladigan qog'oz pulni o'ylab topishgan. Ularni 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100 so'mgacha suratli qilib chiqarishgan. Suratlar ichiga sirli belgichalar qo'yishgan.

– Sirli belgilarni nimaga qo'yishgan?

– Ba'zi nopok odamlar o'zlaricha qalbaki pul yasab olishlari ham mumkin-da, qizim.

– Yasab olishsa, nima bo'ladi?

– Yomon bo'ladi. Bu mumkin emas. Pul – har bir davlatning ramziy belgisi, boyluk timsoli. Uni kimda-kim o'zicha yasab olsa, odamlarni ham, davlatni ham aldagan, o'g'rilik qilgan bo'ladi. O'g'rilik esa jinoyat. Pulni davlat chiqaradi va qattiq himoya qiladi.

– Tushundim! – dedi Malika. – Pulni davlat chiqaradi, uni dadalar ishlab topishadi. Keyin Malikaxonlarga muzqaymoq olib berishadi.

– Ha, barakalla, gap degani mana bundoq bo'пти!

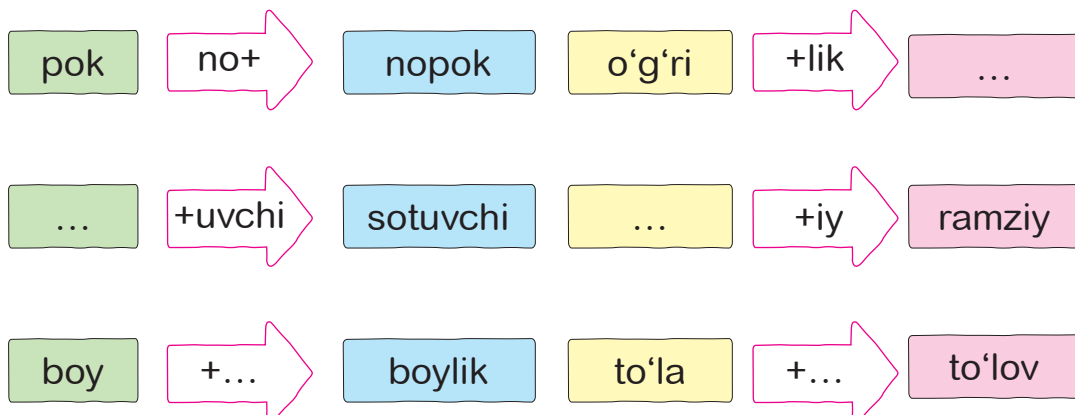
Namoz Sa'dullayev

1. Ushbu suhbatning boshlanishiga nima sabab bo'ldi?
2. Buvaning kasbi nima ekan?
3. Odamlar qadimda puldan foydalanishganmi? Javobingizni izohlang.
4. Qog'oz pulni o'ylab topishga nima sabab bo'lgan?
5. Odamlar o'zlari uchun pul yasab olishlari mumkinmi? Nega?
6. Malika hikoya so'ngida qanday xulosaga keldi? Sizningcha, uning xulosasi to'g'rimi?
7. "Pul berdiz-a?". Ayting-chi, ushbu gapning yozilishi to'g'rimi?

6. Matn tarkibida ajratib ko'rsatilgan so'zlarga e'tibor bering. Daftaringizga bo'sh joylarni to'ldirib yozing.

“Bir bor ekan, pul bor ekan” matni asosida berilgan topshiriqlarni bajaring.

7. Berilgan ma'lumotlarni matn mazmuniga mos holatda ketma-ketlikda joylashtiring.

- A.** Pul – bozor yoki do'kondan biror narsa sotib olishda o'sha narsaning o'rniga beriladigan to'lov.
- B.** Keyinchalik odamlar mis, kumush, oltin parchalari bilan savdo qilishga o'tganlar.
- D.** Oltin qiymatini bosa oladigan qog'oz pulni o'ylab topishgan.
- E.** Odamlar juda qadim-qadim zamonlardan bir-birlari bilan buyumlarni almashtirganlar.

1	2	3	4

8. Quyida pulning paydo bo'lish bosqichlari berilgan, ularni to'g'ri ketma-ketlikda yozing.

- A.** Oltin va kumush tangalar yaratilgan.
- B.** Qog'oz pul o'ylab topilgan.
- D.** Buyumlar o'zaro almashtirilgan.
- E.** Kumush, oltin, mis parchalari bilan savdo qilingan.

9. Jadvalda berilgan qo'shimchalardan mosini qo'yib gaplarni to'ldiring. Nima uchun ushbu qo'shimchadan foydalanganingizni izohlang.

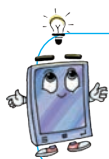
Sotuvchi biz.... muzqaymoq sotdi, biz esa puli... to'ladik.

Nabirasi..... ziyrakligi..... buvasi quvonib ketdi.

Pul – har bir davlat... ramziy belgisi, boy.... timsoli.

Pul... kimda-kim o'zicha yasab olsa, odamlarni ham, davlatni ham aldagan, o'g'ri... qilgan bo'ladi.

So'z yasovchi qo'shimchalar	So'zni so'zga bog'lovchi qo'shimchalar
-chi	-ga
-kor	-ni
-lik	-ning
	-dan

Qo'shimcha so'zga qo'shilib, yangi so'z yasaydi yoki so'zni so'zga bog'laydi.

10. Matn asosida quyida berilgan voqea-hodisalarning sabablarini izohlab yozing.

Keyinchalik oltin qiymatini bosa oladigan qog'oz pullar o'ylab topilgan.

Sababi

?

Qog'oz pullar ichidagi suratlarda sirli belgilar mavjud edi.

Sababi

?

Odamlar mis, kumush, oltin parchalari bilan savdo qilishgan.

Sababi

?

YAXSHI DO‘STLAR BOR EKAN

Yangi kino kelibdi
Oldimizga, binoga.
Boshlab bordim do‘stlarim
O‘sha yangi kinoga.

O‘rtoqlarim siyladim,
Qaramay o‘ng-so‘limga.
Chipta oldim hammaga
Yig‘ib yurgan pulimga.

Bir tiyin ham qolmabdi,
Ishonmaysiz so‘zimga.
Pulim yetmay qoldi-ya,
Kelib-kelib o‘zimga.

Ko‘rmas edim kinoni,
Menga omad yor ekan.
Qarzga berdi bir do‘stim,
Ancha puli bor ekan.

Kavsar Turdiyeva

1. Ayting-chi, bola o‘rtoqlarini qanday siylagan bo‘lishi mumkin?
2. Nima uchun bolaning o‘ziga pul yetmay qoldi?
3. Bola nima uchun o‘zini omadli deb o‘yladi?
4. Qarz nima? Do‘sti qarzga pul berib to‘g‘ri qildimi? Nima uchun?
5. Bola to‘g‘ri ish qilgan deb o‘ylaysizmi? Nima uchun?
6. Ayting-chi, sizningcha, yaxshi do‘st qanday bo‘ladi?

11. Siylamoq so‘zining matndagi ma‘nosini aniqlab, yozing. Shu so‘z ishtirokida 1 ta gap tuzing.

Hurmat qilmoq

Mehmon qilmoq

Qadriga yetmoq

12. Soʻl soʻzining maʼnosiga mos gapni aniqlab, yozing.

- Doʻkonning oʻng tomonida dorixona joylashgan.
- Oʻng koʻzingga chap koʻzing soqchi boʻlsin.
- Toʻgʻri boshni egri qilich kesmas.

13. Sheʼrdan chiqargan bitta xulosangizni yozing.

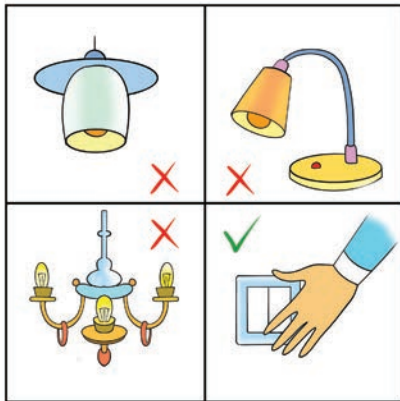

Ayting-chi, roʻzgʻorda pul tejashning qanday yoʻllari bor? Siz oila aʼzolaringizga bu borada qanday yordam berishingiz mumkin?

“Kommunal toʻlovlarni qisqartira olamiz” mavzusida loyiha tayyorlang.

Ota-onangiz oylik daromadining bir qismini kommunal toʻlovlar uchun sarflashini bilasiz. Baʼzan taʼminotchidan qarz ham boʻlib qolishadi. Lekin siz ularga yordam berishingiz mumkin. Buning uchun elektr, suv va tabiiy gazdan samarali foydalanish usullari haqida tavsiyalar tayyorlang.

14. Mashq daftaringizga loyihangiz asosida gaplar tuzib, yozing.

Suvdan samarali foydalanish uchun tavsiyalar	Elektr tokidan samarali foydalanish uchun tavsiyalar	Tabiiy gazdan samarali foydalanish uchun tavsiyalar
...	...	...

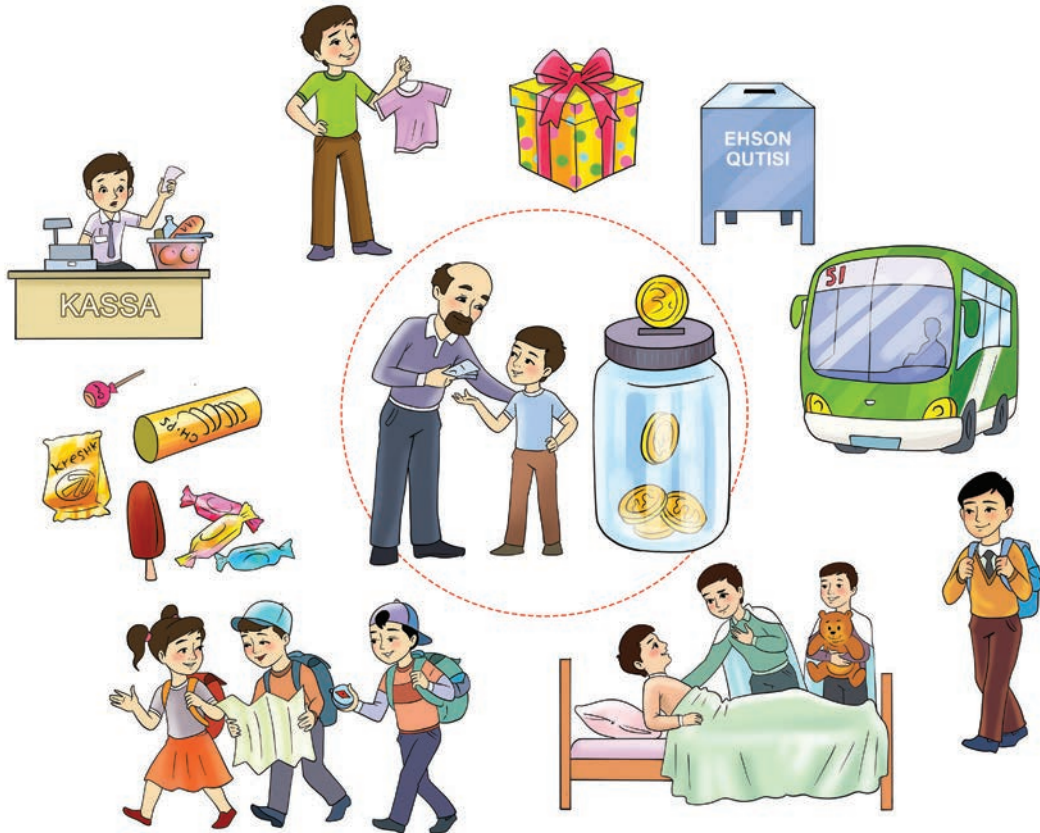
Iqtisod – sarf-xarajatda tejamkorlik, tejab (asrab) qolish.

Birgalikda o'ylaymiz!

- ✓ Partadoshingiz bilan rasmlarda aks etgan voqea haqida fikr almashing.
- ✓ Hikoya uchun chiroyli sarlavha o'ylab toping.
- ✓ Yozgan hikoyangizni partadoshingizga bering. Partadoshingizning hikoyasi haqida o'z fikringizni ayting.

15. Berilgan rasmlar asosida hikoya tuzing va yozing.

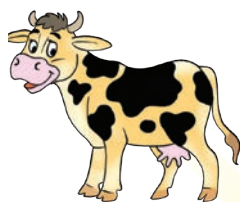

YETTI XAZINA

Rasmlarga qarang. Savollarga javob bering.

YETTI XAZINA BILAN TANISHING

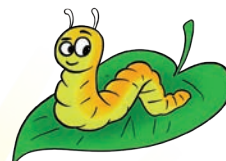
sigir

tegirmon

asalari

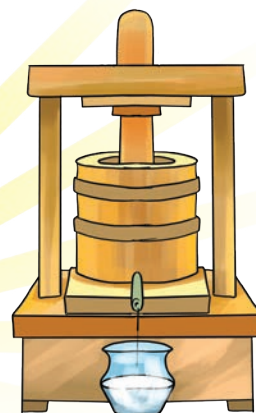
ipak qurti

o'rmon

tovuq

moyjuvoz

1. Siz xazina deganda nimani tushunasiz?
2. Nima uchun rasmdagi narsalarni xazina deyish mumkin?
3. Sizningcha, sigir nima uchun xazina deyiladi?
4. Tovuqning nimasi xazina?
5. Asalari nega xazina?
6. Ipak qurti ham xazinami? Nega?
7. Moyjuvoz-chi?
8. Tegirmon-chi?
9. O'rmon ham xazinami? Nega?

1. Rasmdagi narsalarning xazina ekanini izohlab gaplar tuzing.

Namuna Tovuq chindan ham xazina. Uning go'shti ham, tuxumi ham foydali.

“Yetti xazina” audiomatnini tinglang. Savollarga javob bering.

1. “Cho‘pchak bilan haqiqiy hayotning o‘rtasida katta farq bor” deganda nimani tushundingiz?
2. Siz yana nimalarni xazinaga qiyoslay olasiz?
3. Yetti xazinaning qay biri sizda bor? U haqida so‘zlab bering.
4. Yetti xazinaning qay biri sizda bo‘lishini istaysiz? Nima uchun?

2. Berilgan so‘zlarni to‘g‘ri moslashtirib o‘qing. Hosil bo‘lgan gaplarni daftaringizga yozing.

Namuna *Tovuq tuxum qo‘yadi.*

Tovuq	asal	olinadi
O‘rmondan	tuxum	chiqaradi
Sigir	yog‘och	beradi
Asalari	yog‘	yig‘adi
Ipak qurti	sut	qo‘yadi
Moyjuvoz	un	o‘raydi
Tegirmonda	pilla	tayyorlanadi

3. Tinglagan matningiz tarkibida uchragan so‘zlar ichidan harakatni bildiruvchi so‘zlarni ajratib yozing.

xazina	dono	oltin	tayyorla
har kuni	yasha	xulosa	mashhur
shifobaxsh	o‘yla	sarguzasht	tasvirla

4. Harakatni bildiruvchi soʻzlarni quyidagi tartibda tahlil qiling.

Namuna *yosh+a – yasha, ...*

MEHRIBON AKA-UKALAR

(Hikoya)

Bir bor ekan, bir yoʻq ekan, **jannatmonand** Fargʻona vodiysida bir mehnatkash dehqon yashab oʻtgan ekan. U Alloh bergan umrini mazmunli yashab, **vaqti-soati yetgach**, **omonatini topshirgan** ekan. Undan bir **botmon** yer-u ikki oʻgʻil qolgan ekan. Oʻgʻillari xuddi otalariga oʻxshab mehnatkash, sergʻayrat, halol kishilar ekan. Ular otalaridan meros qolgan yerga bugʻdoy, sholi, makkajoʻxori kabi serhosil don-dunlardan ekishar ekan. Hosillari yildan yilga omborlarini toʻldirib boraverarkan. Nihoyat, bugʻdoy yigʻimi mavsumi yetib kelibdi. Aka-ukalar bugʻdoyni oʻrib, **xirmonga bosishibdi**. Oʻsha zamonlarda

o‘rilgan bug‘doyni ho‘kizlar tuyoqlari bilan yanchib, donga aylantirar ekan. Ho‘kizning ustiga og‘ir narsalarni bostirib ishlatishar ekan.

Bir kuni kechasi, yarim tunda ukasi uyg‘onib ketibdi.

– **Men so‘qqaboshman**, yolg‘iz o‘zim yashayman. Akam bechoraning besh bolasi bor, ulushimning yarmini unga beray, akam sotib, qishda qiynalmasligi uchun ro‘zg‘orini butlab olsin, – deya xirmonga borib, ulushining yarmini akasinikiga qo‘shib qo‘yibdi. Buni qarangi, o‘sha tun akasi ham uyg‘onib, **behalovat bo‘lib**, uxlamay chiqibdi.

– Men-ku, Xudoga shukur, uyli-joyliman, yaxshigina hovlim ham bor. Ukam bechora yakka o‘zi, axir u ham uylanishi, uy-joy qurib olishi kerak. Donimning yarmini o‘shanga beray, sotsin, uylanib olsin, – deya xayolidan o‘tkazibdi. So‘ng yarim tundan oshganda shoshilib xirmonga boribdi. Xirmondagi donning yarmini ukasinikiga qo‘shibdi. Qaytib uyiga kelib, shiringina uyquga ketibdi.

Ertasiga tong sahardan aka-ukalar yana ishga kirishibdi. “Xo‘p mayda, xo‘p mayda, somoni senga foyda, bug‘doyi menga foyda”, deb qo‘shho‘kizni haydab qo‘shiq aytishibdi. Xirmonni yanchib, yaxshigina don yig‘ishibdi, Xudoga shukr qilishibdi.

Urf-odatlar bo‘yicha xirmon tepasiga kelganlar “Xirmonga baraka!” deb duolar o‘qisharkan. Masjid imomiga besh **g‘alvir**, yurtning sartareshiga uch **g‘alvir**, qulog‘iga azon aytgan **muazzinga** ikki **g‘alvirdan** bug‘doy berib, qolganini aka-uka teng ikkiga bo‘libdi.

Xudoyberdi To‘xtaboyev

1. Aka-ukaning qanday xislatlari bor edi? Sanab bera olasizmi?
2. Halol inson qanday bo‘ladi?
3. Nima deb o‘ylaysiz, nega aka-ukalarning hosili yildan yilga ortib bordi?
4. Ukasi nega o‘z bug‘doyidan akasiga berdi? Uning bu ishi to‘g‘ri edimi?
5. Akasi nega o‘z bug‘doyidan ukasiga berdi? Uning ishi to‘g‘ri edimi?
6. Nima deb o‘ylaysiz, aka-ukalar nega o‘z bug‘doyidan masjid imomiga, sartareshga, muazzinga berishdi?
7. Hikoyadan qanday xulosa chiqardingiz?

5. Matnda ajratib ko'rsatilgan so'zlarni mos izohlari bilan yozing.

Jannatmonand

Omonatini topshirmoq

Xirmonga bosmoq

Muazzin

So'qqabosh

G'alvir

Botmon

Behalovat bo'lmoq

- A. Vafot etmoq, olamdan o'tmoq.
- B. Tinch yo'qolmoq, besaranjom bo'lmoq.
- D. Obod, go'zal.
- E. Og'irlik o'lchovi birligi.
- F. Don elanadigan siyrak to'qli katta elak.
- G. Yig'ib-terib olingan ekinlar hosilini ajratilgan joyga to'plab qo'ymoq.
- H. Hech kimi yo'q, yolg'iz odam.
- I. Masjidda azon aytib, namozga chaqiruvchi.

6. Matndan olingan quyidagi so'zlarni o'qing. To'g'ri yozilganlarini aniqlab, ko'chiring.

yildan yilga

yildan-yilga

jannat monand

jannatmonand

xayol

hayol

serhosil

ser hosil

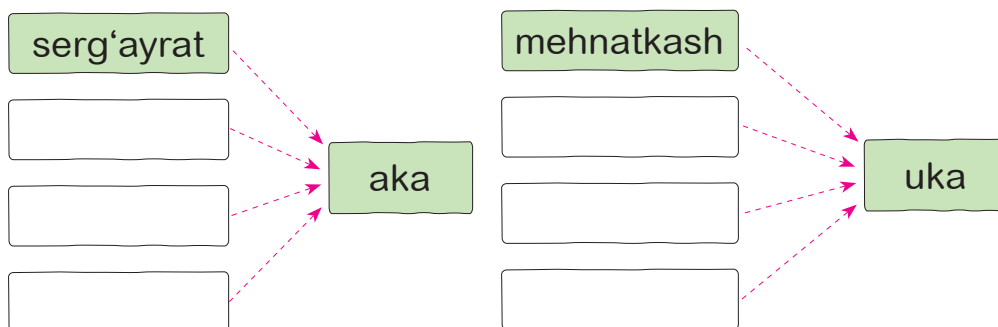
don dun

don-dun

yig'ip-terip

yig'ib-terib

7. Matn tarkibidan aka-ukalarning sifatlarini bildiruvchi, *qanday?* soʻrogʻiga javob boʻluvchi soʻzlarni aniqlab, ushbu kataklarni toʻldiring.

Matn asosida 2 ta toʻgʻri maʼlumotni aniqlang.

- ✓ Ukaning beshta bolasi bor.
- ✓ Aka xirmondagi donning hammasini ukasinikiga qoʻshibdi.
- ✓ Oʻrilgan bugʻdoyni hoʻkizlar tuyoqlari bilan yanchgan.
- ✓ Faqat kichik oʻgʻil otasiga oʻxshar ekan.
- ✓ Otadan bir botmon yer va ikki oʻgʻil qolgan ekan.

8. Hikoyadan olgan xulosangizni yozing.

- ✓ Men ushbu hikoyadan ...
- ✓ Xulosam shuki, ...

OʻRMONDA ZIYOFAT

Sher oshxona ochibdi
Oʻrmonda bugun,
Yovvoyi va **xonaki**
Hayvonlar uchun.

Pishar turli taomlar
Qozonda “jaz-jaz”.
Boʻrivoy – oʻt qalovchi,
Quyon – bosh oshpaz.

Yumronqoziq masalliq
Tayyorlashda band.
Ho'kiz bobo – qorovul,
Echki – **ofitsiant**.

Oshxonaki – hashamdor,
Ko'rinmaydi **gard**.
Eshikka xat yozilgan:
“Tuyog'ingni art!”

Birin-ketin hayvonlar
Keldi har yondan:
Tog'-u qishloq, yaylovdan
Hamda o'rmondan.

Xo'randalar behisob,
Zo'rg'a yetdi joy.
Kuchuk suyak buyurdi,
Maymun – achchiq choy.

Mushuk dedi: “Keltiring
Sutga to'g'rab non.
Yo'qmi sizda mabodo
Yangiroq sichqon?”

Tulkivoy der: “Bugun sal
Tashqari sovuq.
Menga – qaynoq kakao
Va tirik tovuq”.

Qo'zi beda so'radi,
Olmaxon – yong'oq.
To'ng'iz esa buyurdi
Chirik oshqovoq.

Talab qildi Buzoqcha
Kunjara, somon.
Yoqib tushdi **Kirpiga**
Chag'ir suvilon.

Ishtahadan nolimay
Suli kavshar Ot.
Ikki lagan baqani
Yedi Begemot.

“Menga hang... ham qarang!” deb
Baqirdi Eshak.
Sekingina dedi Fil:
“Bir tonna xashak!”

Xo'p yayrashdi hayvonlar
Bo'lib jamuljam.
Faqatgina Toshbaqa
Edi bunda kam.

Toshbaqa ham uzoqdan
Ko'rindi, ana.
Afsuski, u kelguncha
Berkir oshxona.

Anvar Obidjon

1. Ayting-chi, yovvoyi va xonaki hayvonlarning qanday farqi bor?
2. Oshxonadagi hayvonlarning vazifasini ayting. Nima uchun ularga ushbu vazifalar berilgan deb o'ylaysiz?
3. Mehmonga qaysi hayvonlar keldi? Kim qaysi ovqatni buyurtma qildi?
4. Qaysi jonivor kechikdi? Nima uchun?
5. Ayting-chi, kechikkan jonivor vaqtida kelganida yeyish uchun nimani buyurtma qilgan bo'lar edi?
6. Siz she'rga yana qanday sarlavha qo'ygan bo'lar edingiz?

9. She'r matni asosida quyidagi jadvalni to'ldiring.

	Hayvonlarning nomlari	Qayerdan kelgan?	Ovqati
1	kuchuk	qishloq	suyak

10. Berilgan tushunchalarga mos keluvchi so'zlarni she'r matnidan topib, yozing.

Namuna uy hayvonlari – xonaki, ...

Tipratikan

Ovqat keltirib beruvchi xizmatchi

Chang, g'ubor

Ola-bula, kulrang

Chiqit, chiqindi

Yem uchun ekiladigan o'simlik

11. She'r matnidan qanday? so'rog'iga javob bo'ladigan so'zlarni aniqlab, yozing.

Namuna qanday? – hashamdor, ...

12. Rasmlarga qarang, bug‘doyning nonga aylanguncha bosib o‘tgan yo‘li haqida hikoya yozing.

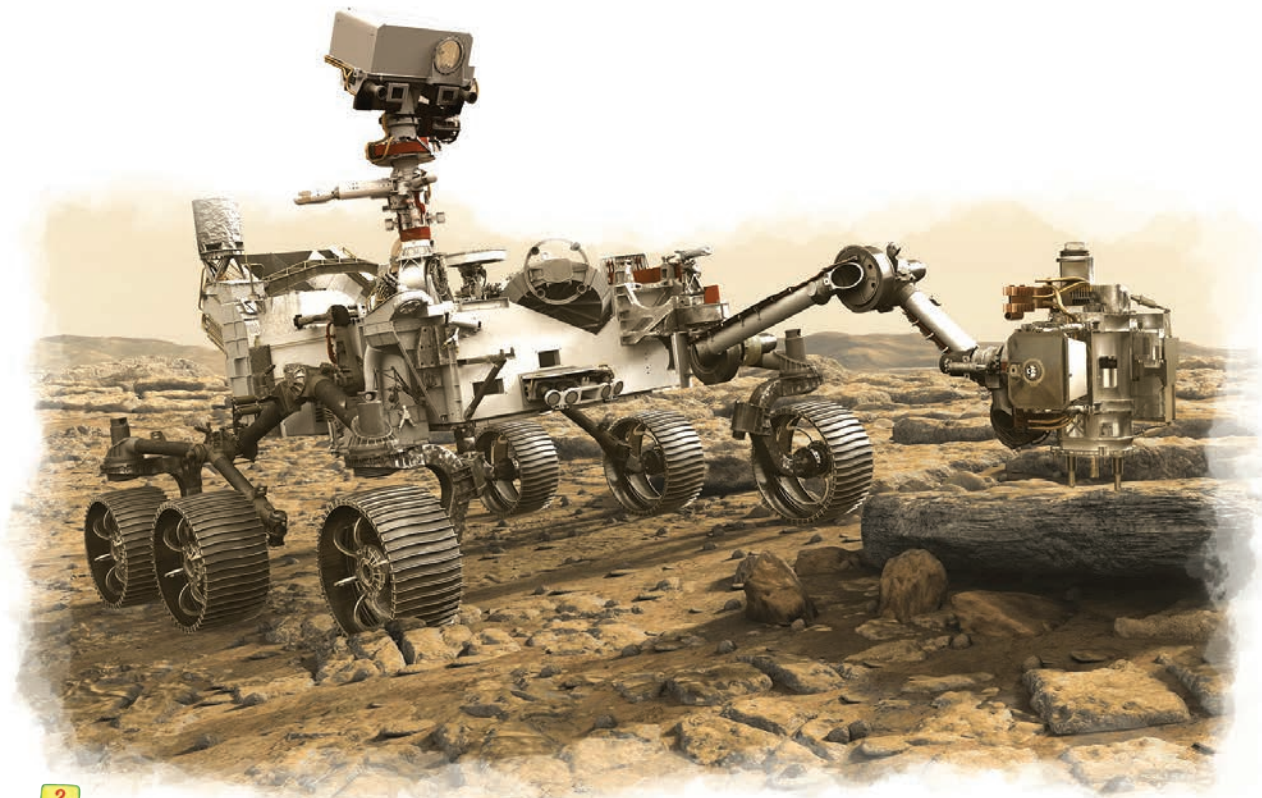
QIZIL SAYYORA

Marskezarlar haqida oldin ham eshitganmisiz? Ayting-chi, ular Marsda nima qilishadi?

“Mars – qizil sayyora” audiomatnini tinglang. Savollarga javob bering.

1. Nima uchun Mars sayyoralarning eng mashhuri?
2. Marsning hajmi, joylashish o'ri, atmosferasi haqida qanday ma'lumotlar berildi?
3. Qadimda Marsda suv havzalari bo'lganmi? Nega hozir sayyorada suv mavjud emas?
4. Marsni tarixda kimlar o'rgangan? Bu haqida so'zlab bering.
5. Nega Marsni “Qizil sayyora” deb ataymiz?

Bir bo'g'inda yonma-yon kelgan ikki xil undosh qatnashgan so'zlar *qator undoshli so'zlardir*. Masalan: g'isht, do'st, qirq, transport, daraxt.

1. Berilgan soʻzlar ichidan yuqoridagi qoidaga mos keluvchilarini toping. Ularni boʻgʻinlab koʻchiring.

Namuna *te-le-skop, ...*

Quyosh, Mars, sayyora, chunki, kelajak, toʻrt, qoʻshni, raketa, qatnov, atmosfera, zamon, insoniyat, misrlik, ilk, teleskop, sath, asar, yoʻl, astronom.

1. Kelajakda odamlar Marsga uchib borishiga ishonasizmi? Sizningcha, bu qachon, qanday sodir boʻladi?
2. Odamlar Marsga yetib borganidan soʻng qanday ishlarni amalga oshiradi deb oʻylaysiz?
3. Boshqa sayyoralarga yetib borish uchun odamlarga birinchi navbatda nimalar kerak deb oʻylaysiz?

Dialogni partadoshingiz bilan birga oʻqing.

- Yerdan gapiramiz. Mars, bizni eshityapsizmi?
- Yer, men aloqadaman, sizni yaxshi eshityapman!
- Juda yaxshi! Marsdagi ob-havo haqida maʼlumot bering.
- Hozir judayam sovuq, minus 80 daraja!
- Ehee, Antarktidadan ham sovuq-ku!
- Bundan tashqari, Marsning mavsumiy qum boʻroni boshlangan. Bu yerdagi shamol Yerdagidan yuz marta kuchliroq.
- Unda ehtiyot boʻling, qarorgohdan tashqariga chiqmang.
- Albatta. Aytgandek, zoʻr yangilik bor!

- Qanday?
- Issiqxonada biz ekan loviya va kartoshka urug‘lari unib chiqdi!
- Qoyil, mana buni yangilik deyish mumkin!
- Ha, uch oydan so‘ng ilk hosilni yig‘ib olamiz.

Marsda loviya va kartoshka urug‘lari unib chiqishi nimasi bilan hayratlanarli? Sizningcha, olimlar bu urug‘larni qanday parvarish qiladi?

2. Berilgan so‘zlarni tartiblang va namunadagidek gaplar hosil qiling. Ularni daftaringizga ko‘chiring.

Namuna minus, ob-havo, 80, Marsdagi, juda, daraja, sovuq.

Marsdagi ob-havo juda sovuq, minus 80 daraja.

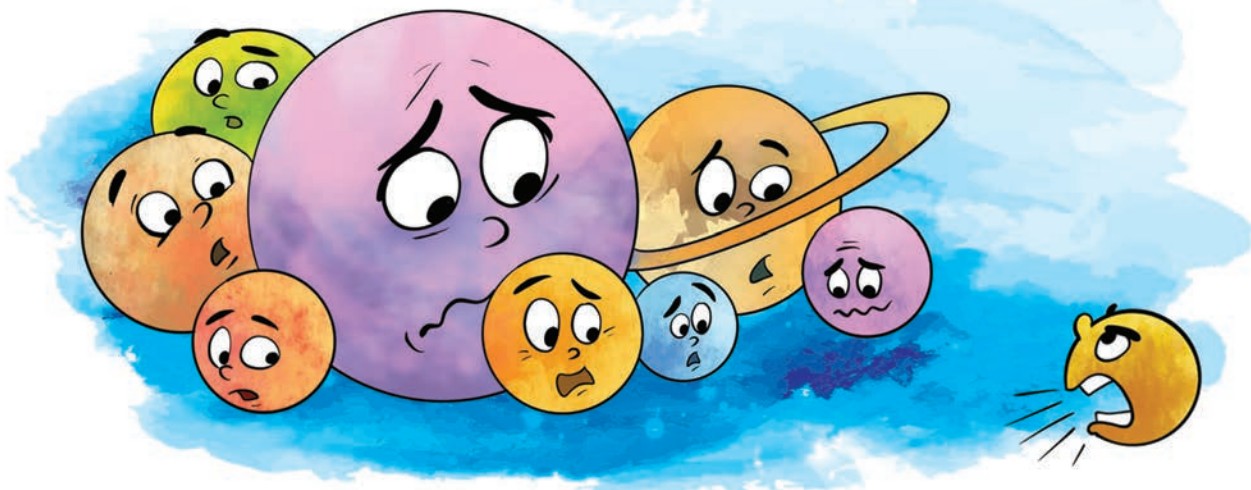
1. Antarktidagi, havo, haroratidan, Marsdagi, ob-havo, ham, sovuq.
2. Shamol, Marsdagi, necha, marta, kuchliroq, Yerdagidan.
3. Marsdagi, unib, issiqxonada, chiqdi, loviya, va, kartoshka, urug‘lari.

QUYOSHNING BOLALARI

Qadim zamonda koinotning cheksiz kengliklarida **to‘qqizta** aka-uka sayyora bo‘lgan ekan. Ular: quvnoq Merkuriy, yoqimtoy Venera, beg‘ubor Yer, uyalganda darrov qizarib ketadigan Mars, shirinlikxo‘r Yupiter, ozg‘in bo‘lay deb hamisha halqa aylantirib yuradigan Saturn, yuvoshgina Uran, xayolparast Neptun va **Pluton** edi.

Sayyoralarning eng kichkinasi bo‘lgan Pluton juda chaqqon, tezkor hamda aqlli edi. Zakovati, barcha ishni o‘z vaqtida bajarishi bilan hammani lol qoldirardi. Shuning uchun Pluton Quyoshga eng yaqin

joyda turar ekan. Biroq million yillar o'tib, Plutonda kibr degan illat paydo bo'libdi. U o'zini barchadan ustunman deb o'ylay boshlabdi. Ustiga-ustak, og'alarini kamsitar, dilini og'ritar ekan.

Akalari yaxshi gap bilan Plutonni bu yo'ldan qaytarmoqchi bo'libdi. Ammo Pluton o'ziga shunchalik bino qo'ygan ediki, hatto ularni eshitishni ham istamabdi. Shunda Quyosh bobo Plutonni tarbiyalab qo'yish maqsadida poyga o'tkazishga qaror qilibdi. Qay bir sayyora poygada birinchi bo'lib kelsa, menga eng yaqin joyda turadi debdi. Poyga boshlanibdi. Kutilgandek, Pluton darrov hammadan o'zib keta boshlabdi. Biroq bu unga qiziq tuyulmabdi. Quvligi tutib: "Hammadan tezkor bo'lsam, o'zimni qiynab nima qildim? Yaxshisi, bir chekkada o'zimni uxlaganga solib yotaman. Akalarim mendan o'zib ketganidan xursand bo'layotganda shart o'rnimdan turaman-u, barchani lol qoldirib, marra chizig'ini birinchi bo'lib kesib o'taman", – deb o'ylabdi.

Shu kuni marraga birinchi Merkuriy, ikkinchi Venera, so'ng Yer, Mars, Yupiter, Saturn, Uran, Neptun yetib kelibdi. Pluton esa hazil qilaman deb chindan ham uxlab qolgan edi.

Maqtanchoq Plutonning qilmishidan ranjigan Quyosh: "Endi aqling kirgunicha boshqa bolalar bilan yashaysan", deb kichkintoyni olislarga uloqtirib yuboribdi. Shundan buyon Pluton akalarining safiga qaytishni orzu qilib yashar ekan.

"Gulxan" jurnalidan

1. Kibr deganda nimani tushunasiz?
2. Nima uchun Plutonda kibr paydo bo'ldi?
3. Quyosh bobo nega musobaqa uyushtirmoqchi bo'ldi?
4. Plutonning mag'lub bo'lishiga asosiy sabab nima edi?

3. Maqollarni yozing, mazmunini muhokama qiling. Ularning qaysi biri siz o'qigan matn mazmuniga mos?

- A. Kuch birlikda.
- B. Kamtarga kamol, manmanga zavol.
- D. Kattaga hurmatda, kichikka izzatda bo'l.

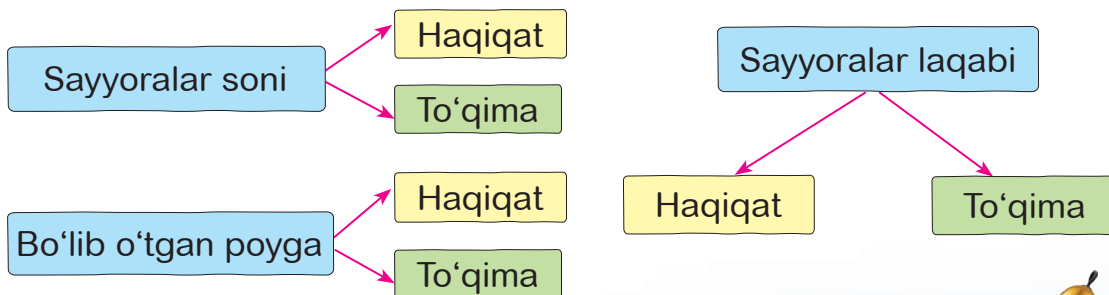
4. Berilgan gapdagi ajratilgan bo'laklarga so'roq berib yozing.

Namuna *Pluton (kim?) esa hazil qilaman deb chindan ham uxlab qolgan edi (nima qilgan edi?).*

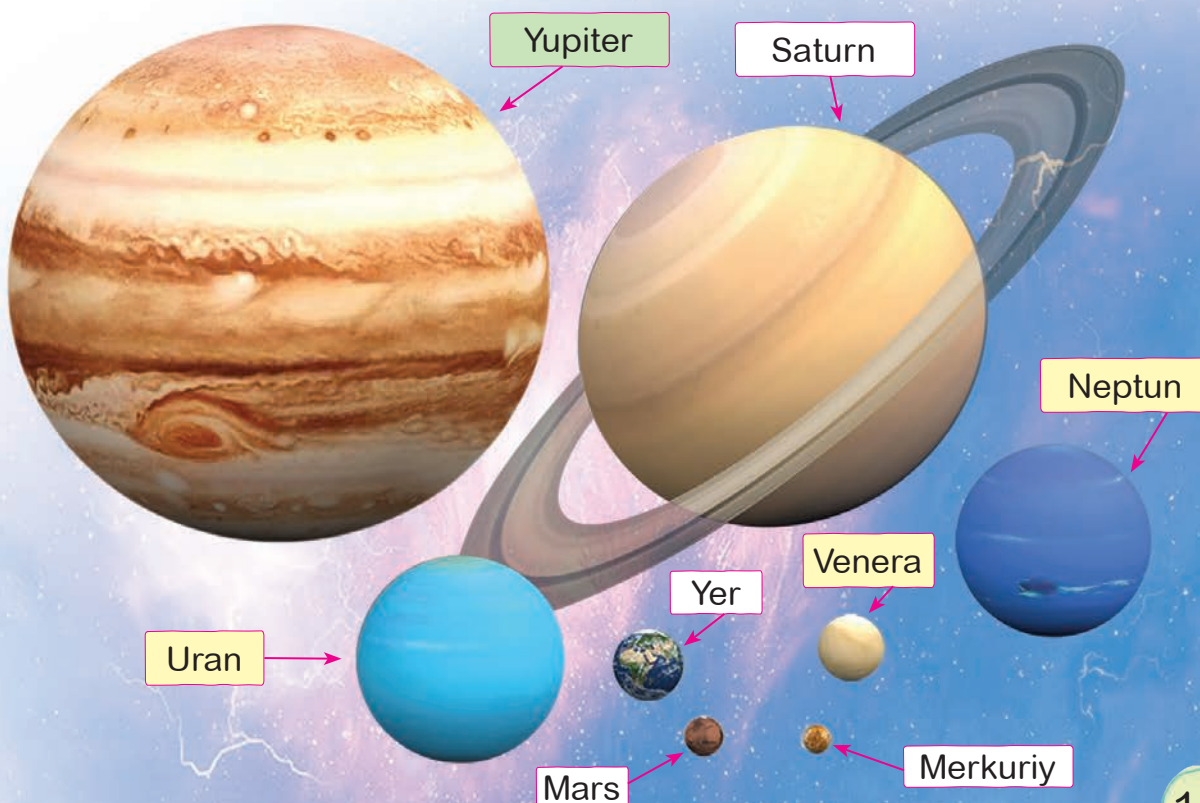
Akalari yaxshi gap bilan Plutoni bu yo'ldan qaytarmoqchi bo'libdi.

“Quyoshning bolalari” hikoyasidagi hayotiy haqiqat va to'qimalarni aniqlab, izoh bering.

5. Sayyoralarning nomini Quyoshga yaqinligi bo'yicha tartib bilan yozing.

6. Berilgan soʻzlar yordamida har bir sayyoraga xos sifatlarni yozing. Ushbu soʻzlarga soʻroq bering.

Namuna Venera – yoqimtoy (qanday?).

hazilkash

xayolparast

quvnoq

yuvoshgina

yoqimtoy

shirinlikxoʻr

uyatchan

ozgʻin boʻlishni orzu qiluvchi

chaqqon

7. Matn yordamida quyidagi soʻzlarni tekshiring, xatosini toʻgʻrilab, koʻchiring.

hayol

havotirlanmoq

oʻylap

xursan

bilmli

8. Ushbu iboralarga mos rasmlarni aniqlang. Ularning izohini yozing. Rasmlarga mos boʻlgan boshqa soʻz va iboralarni ayting.

Dilini ogʻritmoq

Lol qolmoq

Oʻziga bino qoʻymoq

9. Quyidagi qoidaga mos keluvchi soʻzlarni matndan toping va yozing.

Namuna darrov, ...

Tarkibida yonma-yan bir xil undoshlar kelgan soʻzlar qoʻsh undoshli soʻzlardir. Masalan: quvvat, arra, amma, qattiq, chaqqon.

1. Kosmos haqida nimalarni bilasiz?
2. Sizingcha, qahramonni nima uchun Mittivoy deb atashgan? "Mitti" soʻzining maʼnosini bilasizmi?

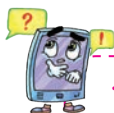
MITTIVOYNING KOSMOSGA UCHGANI VA ADASHIB, NOTANISH JOYGA BORIB QOLGANI

Ha, ishoning bu soʻzga,
Men uchganman kosmosga.
Raketamiz zoʻr edi,
Judayam uchqur edi.
Koʻz uzmay derazadan
Qarab ketsang – maza-da.
Koʻrinar yaqin-yiroq,
Ertakdayin **hamma** yoq.
Yulduzlar charaqlagan,
Oy, Quyosh yaraqlagan.
Saf tortib **sayyoralar**
Birma-bir **ortda** qolar.
Oldinda Somon yoʻli
Yastanar **oppoq** boʻlib.

“**Qars-qurs**” qilib gohi-goh
Chaqib qoʻyardi chaqmoq.
Yer ortda qoldi tamom,
Uchishda etdik davom.
Kelib qoldim qaylarga?
Gʻirt notanish joylarga.
Shunda oʻyladim shoshib:
“Ketdimmikan adashib?
Uyga kech qolsam, doim
Xavotir olar oyim”, –
Deb qarasam shu joyda –
Ketyapman tramvayda.
Xayollarga botibman,
Bekatomdan oʻtibman...

Muxtor Xudoyqulov

1. Mittivoy kosmosda nimalarni koʻrdi?
2. Somon yoʻli haqida nimalarni bilasiz?
3. Haqiqatan ham Mittivoy kosmosga uchganmi?
4. Mittivoyning onasi nima uchun xavotir oladi? Siz bilan ham shunday holat boʻladimi?
5. Siz sheʼrga qanday sarlavha qoʻygan boʻlar edingiz?

10. She'r matnida ajratib ko'rsatilgan so'zlarni qo'sh undoshli va qator undoshli so'zlarga bo'lib, yozing.

Qo'sh undoshli so'zlar	Qator undoshli so'zlar
hamma	ort

11. Ajratilgan so'zlarga so'roq bering va gaplarni ko'chirib yozing.

Biz uchishda davom etdik.

Uyga kech qolsam, oyim doim xavotir oladi.

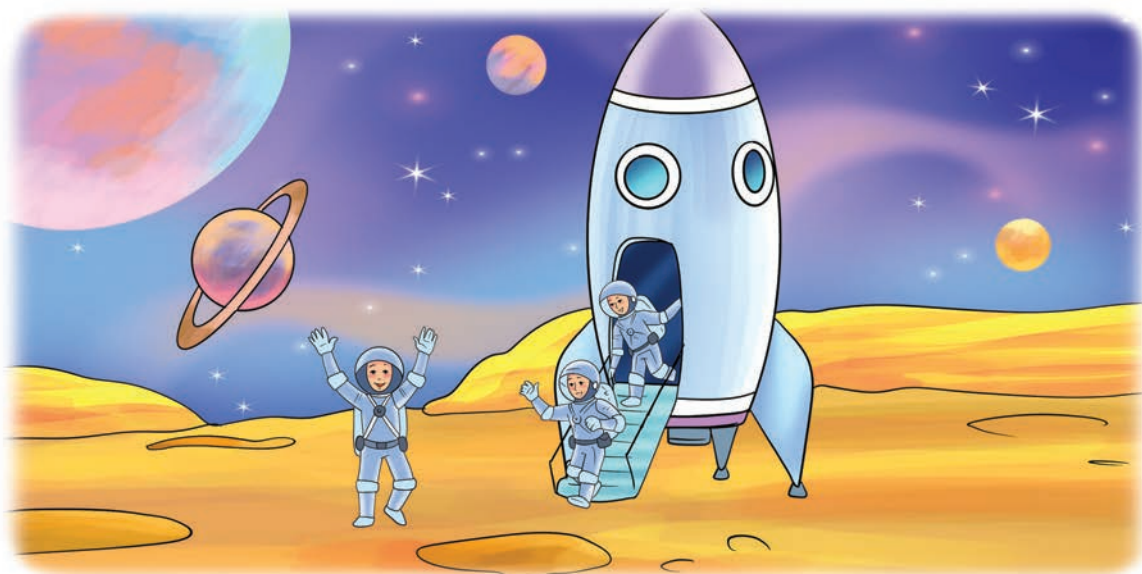
Gapning kim yoki nima haqida ekanini bildiradigan bo'lagi **ega** deb ataladi. Gapning egasi haqida nima deyilganini bildirgan bo'lak **kesim** deyiladi.

12. Rasmlar asosida fantastik hikoya yozing. Ko'rsatmalardan foydalanishingiz mumkin.

- ✓ hikoya boshlanmasi
- ✓ joy va qahramonlar tasviri
- ✓ voqea
- ✓ xulosa

Hikoya yozishdan oldin rasmlarda tasvirlangan voqealarni sinfda muhokama qiling.

Fantastik hikoya nima?

Aql ishonmaydigan, xayoliy, notabiiy voqealar haqida yozish fantastikadir. Masalan, "Sariq devni minib" asarida Hoshimjonning sehri qalpoqcha topib olishi fantastik voqeadir. Yana O'rgimchak odam, Temir odam kabi fantastik qahramonlar ham bor.

MATNLARDA QO‘LLANGAN SO‘ZLAR LUG‘ATI

Ajablanmoq – hayron bo‘lmoq.

Aksari – ko‘pincha.

Amal-taqal – zo‘rg‘a, bazo‘r.

Anhor – katta sug‘orish kanali.

Ariq – ekin ekish va sug‘orish uchun ekin maydonida tortilgan maxsus suv yo‘li, jo‘yak.

Arka – tepasi yarimdoira shaklida yasalgan darvoza, eshik, deraza kabi narsalar.

Asar ham qolmaslik – biror narsadan umuman hech narsa qolmasligi, butunlay yo‘q bo‘lib ketishi.

Astronom – osmon jismlari, koinot tuzilishini o‘rganuvchi olim.

Atmosfera – Yer va boshqa ba‘zi planetalarni o‘rab turgan gazsimon qobiq.

Ayon – aniq-ravshan.

Azim – ulkan, g‘oyat katta.

Bekat – yo‘lovchilarning biror transport turiga chiqishi va undan tushishi uchun belgilangan joy.

Bepoyon – oxiri, chegarasi yo‘q, nihoyatda keng.

Botmon – og‘irlik o‘lchov birligi.

Boylik – mol-mulkning yig‘indisi.

Brom – yoqimsiz hidga ega, qizg‘ish-qo‘ng‘ir, suyuq modda.

Bunyod – barpo bo‘lmoq, paydo bo‘lmoq.

Darhol – tez, darrov.

Daryo – tabiiy o‘zandan doimiy ravishda oqib turadigan katta suv.

Dengiz – okeanning quruqlikka tutashgan yoki quruqlikka yorib kirgan bo‘lagi.

E‘tiroz – biror narsa, taklif, ish-harakat va shu kabilarga qarshi fikr; norozilik, qarshilik.

Erinmoq – biror ishni bajarishni chin dildan xohlamaslik, qilgisi kelmay bajarish. Ba‘zan erinish o‘sha ishni umuman bajarmaslikka ham olib kelishi mumkin.

Fastfud – tez tayyor bo‘ladigan ovqatlarning umumiy nomi, lavash, hotdog, gamburger kabi yeguliklar fastfud hisoblanadi.

Filtr – suyuqlik va gazlarni keraksiz aralashmalardan tozalash uchun xizmat qiladigan moslama.

Ftor – och sariq tusli, zaharli gaz.

Gard – chang; nuqson.

Gardaniga tushmoq – zimmasiga tushmoq.

Gaz – qadimgi uzunlik o‘lchovi. Bir gaz 71 santimetr ga to‘g‘ri keladi.

Grelka – sun‘iy isitish moslamasi.

Hamla qilmoq – tashlanmoq, hujum qilmoq.

Hayallamay – ozgina vaqt o‘tmasidan, kuttirmasdan, darrov.

Hayqirmoq – qattiq, shiddatli ovoz chiqarmoq.

Hovuz – suv saqlash uchun xizmat qiladigan, maxsus qazilgan chuqurlik.

Illat – narsalardagi buzqlikni anglatadi, insonga nisbatan ishlatilganda yomon odatni ifodalaydi; tanadagi dard, kasallik; gunoh, ayb.

Immunitet – organizmning himoya tizimi.

Imorat – yashash, savdo qilish, davolash hamda shunga o‘xshash maqsadlarda qurilgan bino. Har qanday qurilgan narsani imorat deyish mumkin.

Iqtisod – sarf-xarajatda tejamkorlik, tejab (asrab) qolish.

Issiqxona – o‘simliklarni sovuq vaqtda parvarishlash uchun quriladigan issiq bino.

Izg‘irin – sovuq shamol.

Jamg‘arma – xarajatlardan orttirib, tejab-tergab to‘plangan pul; mablag‘.

Jamuljam bo‘lish – to‘planish, yig‘ilish.

Jannatmonand – obod, go‘zal.

Javohir – qimmatbaho boylik.

Jinoyat – davlat qonunlari va belgilangan tartibga xilof ish bilan shug‘ullanish; jamoat uchun xavfli xatti-harakat.

Jiplashmoq – birlashmoq, ahil bo‘lmoq.

Jon saqlamoq – og‘ir, mushkul ahvoldan saqlanib qolmoq.

Karantin – yuqumli kasalliklar va qishloq xo‘jalik zararkunandalari tarqalishining oldini olish uchun davlat tomonidan o‘tkaziladigan sanitariya tadbirlari.

Karvon – uzoq joylarga yuk va odam tashiydigan, izma-iz yuradigan hayvonlar, aravalar va ularni boshqarib boradigan odamlar qatori.

Kibr – o‘zini hammadan yuqori his etish; manmanlik.

Kirpi – tipratikan.

Ko‘chat – urug‘dan o‘sib chiqqan nihol.

Ko‘l – atrofi berk, chuqurlikdan iborat tabiiy suv havzasi.

Ko‘lmak – chuqur joyga to‘planib qolgan yomg‘ir suvi, halqob suv.

Koinot – biz kuzatishimiz mumkin bo‘lgan, bizni o‘rab turgan olam, yer-u osmon.

Kosmos – Yer atrofidagi fazo.

Kunjara – urug' yoki mag'izlarning yog'i siqib olinganidan keyingi qoldig'i.

Lat yemoq – yiqilish yoki boshqa ta'sirlardan shikastlanmoq.

Machta – kemanding qoq o'rtasiga o'rnatilgan, yelkan osish, kuzatish va signal berish uchun xizmat qiladigan ustun.

Mahkum – biror narsaga majbur qilingan, shu narsani qilishga hukm qilingan.

Majlis – yig'ilish.

Mamnun – xursand, minnatdor.

Mangu – abadiy, oxiri yo'q.

Manzil – yetib borish mo'ljallangan joy.

Marra – musobaqada bosib o'tiladigan yo'lning oxirgi nuqtasi.

Mavsumiy – ma'lum mavsumda bo'ladigan.

Maxluq – tirik mavjudotning umumiy nomi.

Mayib – shikastlanish orqali asl holatini yo'qotish.

Me'mor – binolarni qurish, bezatish ishlari bilan shug'ullanadigan odam.

Metro – yer ostiga qurilgan temir yo'l, unda elektr toki bilan yuradigan poyezdlar harakatlanadi, odamlar bir manzildan boshqa manzilga yetib olish uchun shu poyezdlardan foydalanadi.

Mo'maygina – yaxlit va salmoqli.

Molekula – moddaning barcha kimyoviy xossalarni namoyon qiladigan eng kichik zarrachasi.

Mollyuska – chig'anoq ichida bo'ladigan umurtqasiz yumshoq tanli jonivor.

Monument – biror tarixiy shaxs yoki tarixda bo'lgan biror muhim voqeaga atab qurilgan haykal yoki bino.

Moyjuvoz – o'simlik urug'idan moy olinadigan qurilma.

Muazzin – masjidida azon aytib, namozga chaqiruvchi shaxs.

Muzlatkich – oziq-ovqat mahsulotlari yoki tez ayniydigan mahsulotlarni past temperaturada saqlaydigan qurilma.

Navqiron – yosh, kuch-quvvatga to'lgan.

Noyob – bebaho, kam uchraydigan.

Ofitsiant – xo'randalarga xizmat qiluvchi xodim.

Okean – Yer sharidagi eng katta suv havzasi.

Olov – yuqori haroratda yonib, nurlanib turgan gaz, alanga, o't.

Oqsil – tana uchun eng kerakli, muhim modda.

Organizm – tirik mavjudot.

Orol – hamma tomoni okean, dengiz, daryo yoki ko'l suvi bilan o'ralgan quruqlik.

Ozon – kislorodning bir ko'rinishi, o'ziga xos hidi bo'lgan gaz.

Paluba – kemalarning taxta qoplangan yuzasi, sahni.

Panalamoq – yashirinmoq, berkitmoq.

Pandemiya – yuqumli kasallikning bir necha mamlakat yoki qit'ada yoppasiga tarqalishi.

Peshtoq – madrasa, masjid, maqbara kabi binolarning old tomondagi serhasham yuqori qismi.

Piramida – asosi ko'pburchak, yon yoqlari esa umumiy uchga ega bo'lgan uchburchaklardan iborat geometrik shakl. Efrom.

Poyga – yugurish, o'zib ketish musobaqasi.

Poyonsiz – oxiri, cheti ko'rinmaydigan, chegarasi yo'q.

Pul – bozordan yoki do'kondan biror narsa sotib olayotganda o'sha narsaning o'rniga beriladigan to'lov.

Qalbaki – haqiqiy emas; soxta, yasama.

Qarorgoh – vaqtincha istiqomat qilish yoki qo'nish joyi.

Qiron keltirmoq – qirmoq, yo'q qilmoq.

Qiyg'os – hammasi birdaniga, avj bilan. Ko'proq gul va daraxtlarning gullashiga nisbatan ishlatiladi.

Qo'riqxon – davlat tomonidan ajratilgan, alohida ilmiy yoki madaniy ahamiyatga ega bo'lgan tabiiy hudud.

Qopqon – tutish uchun qo'yiladigan moslama; tuzoq.

Qoya – qattiq, tub jinlardan iborat tik ko'tarilgan cho'qqi.

Raketa – reaktiv kuch ta'sirida harakatlanadigan uchuvchi apparat.

Rangpar – rangsiz.

Sahro – o'simligi juda kam, suvsiz, bepoyon dasht, cho'l.

Sardor – yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi, ilg'or.

Sarflamoq – xarajat, chiqim qilmoq.

Sath – biror narsa-buyumning yoki joyning ustki, yuza tomoni.

Sinchkov – hech narsani e'tibordan qoldirmaydigan.

Siylamoq – hurmat qilmoq; qadriga yetmoq; mehmon qilmoq, qo'llab yubormoq.

So'l – chap.

So'qqabosh – hech kimi yo'q, yolg'iz.

Sotix – yer o'lchov birligi.
Sovitkich – sovitib beradigan qurilma.
Suli – g'alla o'simligi.
Suyukli – yaxshi ko'rilgan, eng ko'p yoqtirilgan.
Tolqon qilmoq – mayda-mayda qilmoq, tuymoq.
Tanob – yerni o'lchashda ishlatiladigan atama, hozir yerni sotixda o'lchashadi, qadimda tanobda o'lchashgan. Hozir 6 sotix yer deyilsa, qadimda 6 tanob yer deyilgan.
Tasanno – maqto'v, olqish.
Tegirmon – g'allani, donni yanchib un qiladigan moslama.
Tejamkor – biror narsani tejab ishlatadigan kishi.
Tezkor – tez ishlaydigan.
Timsol – belgi, ramz.
Tirishqoq – harakatchan.
Tiyrak – serharakat; ziyrak, hushyor.
To'da – to'plangan guruh.
To'fon – shiddatli bo'ron, dovul.
To'g'on – suv oqimini boshqarish uchun xizmat qiladigan qurilma.
To'lqin – qattiq chayqalib turgan suv betidagi po'rtana.
Tomorqa – hovli yonida joylashgan yer bo'lagi.
Toyg'anmoq – sirg'anib ketmoq.
Tvorog – sutdan tayyorlanadigan foydali mahsulot.
Vagon – temiryo'llarda yo'lovchilar va yuklarni tashish uchun mo'ljallangan, ochiq yoki yopiq shakldagi g'ildirakli maxsus qurilma.
Vaksina – yuqumli kasallikning oldini olish va davolashda ishlatiladigan emdori.
Virus – ko'zga ko'rinmas, kasallik qo'zg'atuvchi mikroorganizmlar.
Vitamin – inson va hayvon organizmi uchun zarur bo'lgan moddalar.
Xarsang – katta tosh.
Xasis – birovga narsa yoki pul bermaslikka intiladigan kishi; qizg'anchiq; ziqna.
Xazina – yer yoki tabiat boyliklari, tabiiy boylik.

Xirmonga bosmoq – hosilni bir joyga to'plamoq, yig'moq.
Xitob qilmoq – kuchli his-hayajon bilan qichqirmoq, birovga murojaat qilmoq.
Xlor – yashil-sariq tusli, o'tkir hidli, zaharli, bo'g'uvchi gaz.
Xonaki – uy-xonadonda boqiladigan, qo'lga o'rgatilgan.
Xo'rsinmoq – biror tashvish sababli chuqur nafas olib, uni chiqarish, inson xo'rsinganda yelkari yuqoriga ko'tarilib, pastga tushadi.
Yayov – piyoda.
Yemak – yesa, ichsa bo'ladigan har qanday narsa.
Yo'ldosh – yo'lda birga boruvchi, hamroh.
Yo'lovchi – yo'lda yoki biror transportda ketayotgan kishi.
Yo'nalish – biror tomonga qarab yo'l olmoq; qaratilish.
Zarba bermoq – shiddatli hujum bilan yakson qilmoq, yo'q qilmoq.
Zilol – juda ham tiniq (ko'proq suvga nisbatan ishlatiladi).
Zina – yuqoriga va pastga tushish qurilmasi.
Ziyofat – mehmondorchilik, kimnidir mehmonga chaqirib, u bilan birga ovqatlanish.
O'g'rilik – birovning narsasini so'roqsiz, bildirmay olish.
O'kirmoq – kuchli ovoz chiqarmoq.
O'lka – mamlakat.
G'alvir – don elanadigan, siyrak to'ri katta elak.
Vunderkind – iste'dodini juda kichik yoshdayoq ko'rsata boshlagan bola.
G'arq bo'lmoq – cho'kmoq, suv qa'riga kirmoq.
O'yinqaroq – vaqtini turli o'yinlar bilan o'tkazadigan, o'yinga berilgan.
Sho'ng'imoq – suv ichiga botib ketmoq.
Shu tob – shu vaqt.
Chek qo'ymoq – tugatmoq.
Chimxo'r – ovqatni tanlab, oz-oz yeydigan.
Cho'pchak – topishmoq, jumboq.
COVID-19 – 2019-yilda aniqlanib, 2020-yilda butun dunyo bo'ylab tarqalgan, asosan nafas yo'llarini zararlovchi yuqumli kasallik nomi.

O'quv nashri

ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI

1-qism

*Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
3-sinfi uchun darslik*

*Muharrir Orifjon Madvaliyev
Badiiy muharrir Sarvar Farmonov
Rassomlar Najotbek Jo'raboyev,
Azizbek Jabbarov
Texnik muharrir Akmal Sulaymonov
Musahhah Xurshidbek Ibrohimov
Sahifalovchi-dizayner Alimardon Aqilov*

*Bosishga ruxsat etildi — Bichimi 60x84 $\frac{1}{8}$.
Arial Rounded garniturası. Keglı 14 shponlı. Ofset bosma.
Shartlı bosma tabog'i —. Nashriyot-hisob tabog'i —.
Adadı — nusxa. Buyurtma ___.*

Ijaraga beriladigan darslik holatini ko'rsatuvchi jadval

No	O'quvchining ismi va familiyasi	O'quv yili	Darslikning olingandagi holati	Sinf rahbarining imzosi	Darslikning topshirilgandagi holati	Sinf rahbarining imzosi
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						

Darslik ijaraga berilib, o'quv yili yakunida qaytarib olinganda yuqoridagi jadval sinf rahbarlari tomonidan quyidagi baholash mezonlariga asosan to'ldiriladi:

Yangi	Darslikning birinchi marta foydalanishga berilgandagi holati.
Yaxshi	Muqova butun, darslikning asosiy qismidan ajralmagan. Barcha varaqlari bor, yirtilmagan, ko'chmagan, betlarida yozuv va chiziqlar yo'q.
Qoniqarli	Muqova ezilgan, birmuncha chizilib, chetlari yedirilgan, darslikning asosiy qismidan ajralish holati bor, lekin qoniqarli ta'mirlangan. Ko'chgan varaqlari qayta joylangan, ayrim betlariga chizilgan.
Qoniqarsiz	Muqova yirtilgan, ustiga chizilgan, asosiy qismidan ajralgan yoki butunlay yo'q, qoniqarsiz ta'mirlangan. Betlari yirtilgan, varaqlari yetishmaydi, chizib, bo'yab tashlangan. Darslikni tiklab bo'lmaydi.